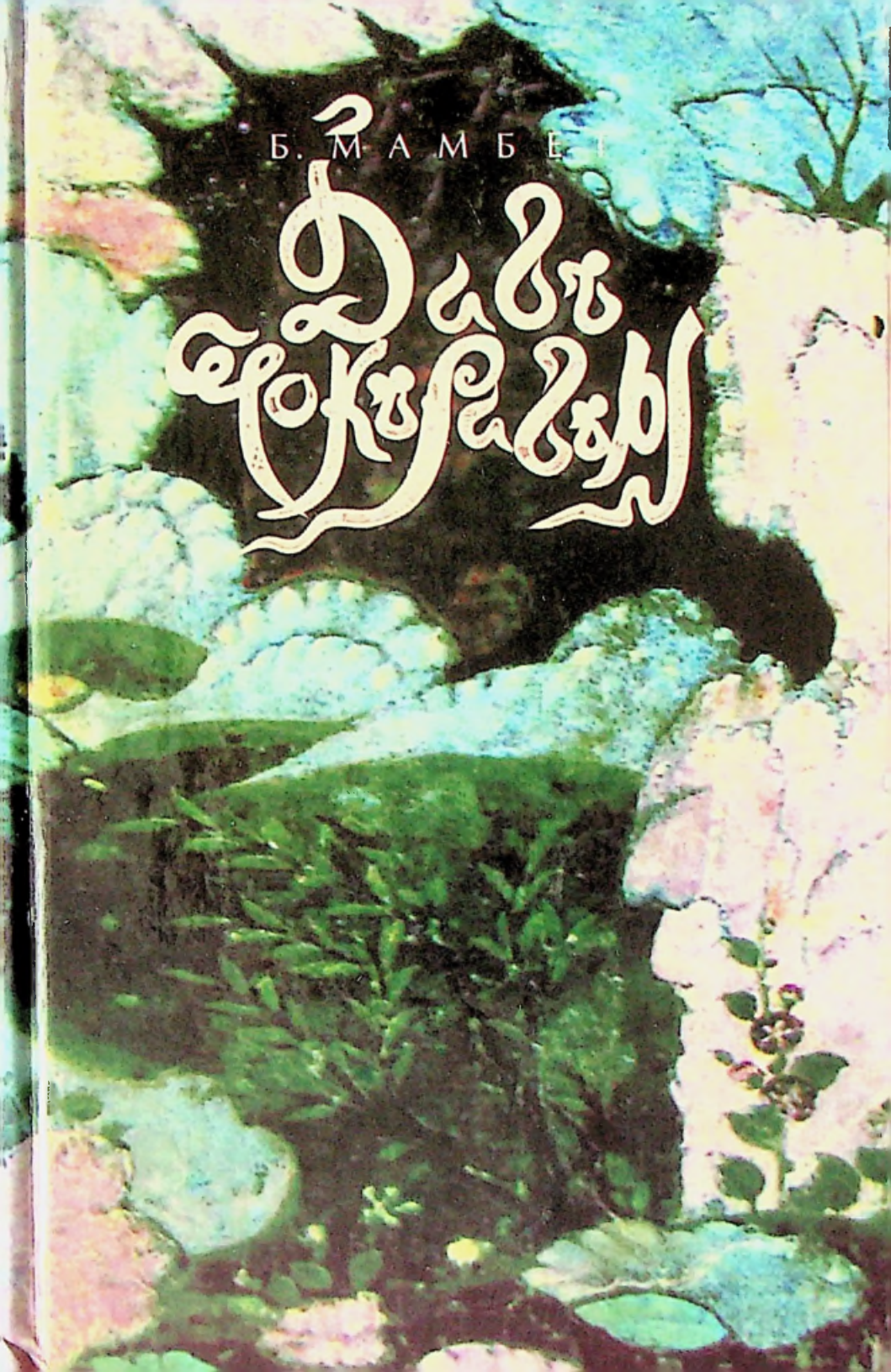

Б. М А М Б Е Т

ՉԻՆԻ ԳՈՔՍԻՆԻ

Урметли бабам Бекир Мемет оглуна ве
къыйметли анам Айше Сеитхалиль къызынынъ
рухуна багъышлайым

Б. МАМБЕТ

ДАГЪ ЧОКЪРАГЪЫ

(ДАГЪ ЛЯЛЕСИ)

Эфсанелер

**АКЪМЕСДЖИТ
ТАРЦАН
2008**

ББК 84(4Укр=Крмтат)

М 22

УДК 821.512.145

Б. МАМБЕТ

ДАГЪ ЧОКЪРАГЪЫ (Дагъ лясеси). *Эфсанелер*. — Акъмесджит: “Тарпан”, 2008. — 320 саифе. Къырымтатар тилинде.

Китап сюргюн олунгъан гражданларны ерлештирюв ве ичтимаий-медений джсэттен инкишаф эттирюв боюнджа тедебирлер планы чсрчивссинде Къырым Мухтар Джумхуристи Миллетлсрара мунассбетлер ве сюргюн олунгъан гражданларнынъ ишлери боюнджа комитетнинъ айыргъан парасы эсабына чыкъарылды.

Мезкюр китапкъа бир сыра назм эсерлер джыйынтыкъларынынъ музллифи Билял Мамбетнинъ чешит йылар девамында яраткъан эфсанелери кирсетильдилер. Демек, окъуйыджыларгъа иджаткъарнынъ бир чокъ эфсанелери топлу алында такъдим олунмакъталар. Олар балаларгъа Ватангъа, аяткъа, халкъкъа севги ашлай ве генчликни досткъа садъкълыкъ рухунда тербиелей. Джесюрликке, эмексеверликке, догърулыккъа давет этелер.

Музллиф бу эсерлерни халкъ агъыз яратыджылыгъынынъ нумюнелерине эсасланып зенгинлештире ве, нетиджеде, гъает окъунакълы олмасына ирише. Эсерлернинъ эр бири эм балаларда ве эм де буюклерде зий теэссурадлар къалдыраджагъына эминмиз.

ISBN 966-7974-08-1

© Б. Мамбет

ИНСАНЫНЪ ОМЮРИ

... Чокъ бинъ йыл эвельси
Ер кьурресинде,
Инсанлар,
Айванлар
Яшап башлагъан.
Къараргъан,
Янъганлар
Нур улькесинде,
Кунеш эписини
Бирдай ашлагъан
Юнлю,
Юньсиз...
Тилли,
Я тильсиз —
Деген шей олмагъан,
Эпси бир акъран...
Лякин бойле яшав,
Акъсыз ве динсиз...
Даима озъара
Къавгъагъа огърагъан.
Олар эписи
Топланып бир кунъ,
Чокъкъа созулгъан
Кенъеш кьургъанлар,
Яшалгъан омюрге
Чекерек скюн: —
Энди бойле яшав
Олмаз, — дегенлер.
— Аятта насылдыр

Къанун олмалы,
Къанун бу —
Вакъытнен,
Эмирнен багълы,
Бизлерге ойле бир
Ёл сечип алмалы,
Анда акс олунсын
Эр кеснинъ алы.
Эвеля, кимнинъ
Не къадар омюри
Оладжакъ,
Бельгилеп
Берильмек керек,
Вакъыты кельген сонъ
Эр шей ёкъ оладжакъ,
Кимсе бу дюньягъа
Олмайджакъ дирек, —
Бу фикир шу анъде
Башларда долана,
Эр кес башыны
Аскъан, ойлана.
Шу анъ бириси
Башыны котере:
— Яшны бельгилейик, —
Деп фикир бере,
Теклифни шу анъде
Эпси бегене,
Ишни башламакъчюн
Шу ёл екяне.
Олар тюшюнди,
Къараргъа кельдилер:
Инсаннынъ омюри
Йигирми йыл, дедилер.
Бу сёзге эписи
Олдылар разы,

Омюрчюн башланды
Ольчу — терази.

Бакъсалар, ат да
Невбетин беклей,
Тарсыкъа,
Башыны сагъына,
Солуна бура:
— Санъа къыркъ йыл
Етер, дедилер, —
Ничюн аткъа чокъ
Омюр бердилер?!
Ат абдырады
Эшитип бу сёзни,
Санки адджы тютюн
Аджытты козюни.
Эпсине бир даа
Назар ташлады,
Элемли сёзюни
Айтып башлады:
— Манъа бу къадар
Яш неге керек?
Ёкъса, оладжаммы
Дюньягъа дирек.
Эпси бир инсаннынъ
Элине бакъам,
Эгерден ярагъа
Толаджакъ аркъам.
Юкнинъ энъ агъырын
Чекеджек де мен,
Эмекте ич кимсе
Манъа олмаз тенъ.
Ёкъ,
Манъа бу яшнынъ

Ярысы етер,
Ойле де куньлерим
Чекишип отер...

Кене де эписи
Меслеат эттилер,
Атнынъ яшыны
Йигирми эттилер.
Къалгъан йигирмисин
Инсангъа берип,
Онынъ чересинде
Хошнутлыкъ корип,
Сонъ эпси бу сѣзни
Тасдикъ да этти,
Инсаннынъ омюри
Сонъ къырккъъа етти.

Бир четте кедерли
Ятмакъта копек,
Гъалиба, якъында
Емеген отъмек.
— Санъа йигирми яш, —
Дедилер шу анъ
Бу сѣзни къабул
Этмеди айван:
— Мен де инсаннынъ
Элине бакъам,
О севсе, къуванам,
Берсе, ашайым.
Даима бир озюм,
Ёкъ башкъа аркъам,
Азбарда,
Къоранынъ
Тюбюнде яшайым.

Ойле олгъанда
Не керек чокъ яш?!
Олмагъан сонъ менде
Дост ве аркъадаш.
Мангъа ярысы
Богъаздан стер.
Ойле де куньерим
Сурукъта отер.

Онынъ он яшыны
Адамгъа бердилер.
Инсаннынъ омюрин
Элли йыл эттилер.

Невбет маймунгъа келе,
Дингъленгъиз,
Онъа да йигирми яш
Бирден айрыла...
Маймун къаршы чыкъа,
Дингъленгъиз,
Кузьменгъиз...
Къаршы чыкъмакъ
Дегиль,
Атта дарыла:
— Мен даим чекишип,
Азапта яшайым,
Не эвим,
Не коюм —
Кечинем дагъда.
Темелли ашым ёкъ,
Не тапсам, ашайым...
Онуны инсангъа
Берингъиз ал да!

Маймуннынъ айткъаны
Къабул олуна,
Инсаннынъ яшы да
Алтмышкъа тола.

Ортагъа къарт мышыкъ
Давет олуна,
Озьара яш болюв
Эп девам эте:
— Санъа да йигирми
Яш етер, — дедилер, —
Озюнъ сен бу ишке
Насыл бакъасынъ?
— Ёкъ, олмаз.
Копекдай ашамам кемик,
Сыйлы аш ёкъ даим,
Ничюн якъасыз?
Манъа бу къадар
Яш неге керек?!
Ёкъса оладжаммы
Дюнъягъа дирек.
Эпси бир инсаннынъ
Элине бакъам,
Эр кечкен тепеджек,
Меним, деп “агъа”.
Аслыны айткъанда,
Он яш да етер,
Олмакъ истемейим
Иттен де бетер.
Къалгъан он яшны
Беринъ инсангъа,
Чокъ яш не керек
Бичаре айвангъа?!

Ойле де мышыкънынъ
Он яшы къошула,
Инсаннынъ яшы да
Етмишке тола.
Балалар, эшитинъ,
Сонъы не ола.
Инсан укюмни
Элине ала.
Алемде яшайыш
Эп девам эте,
Инсан йигирми
Яшына ете.
Бу девир ичинде
Гъам-кедер корьмей,
Ич бир анъ
Ёкъсузлыкъ,
Ачлыкъ не
Бильмей.
Истесе, кезинс,
Истесе, ашай,
Инсан ер юзюнде
Яшаймы?..
Яшай!

Сонъра башлана
Ат берген омюр.
Одыр йигирми йыл,
Чалышмакъ керек.
Къазаджакъ,
Экеджек,
Дёгеджек демир,
Осьтюремек керектир
Захире, терек.
Чюнки инсаннынъ
Муреккеп иши,

Онынъ элине
Бакъкъан джанлар чокъ.
Чалыша яз ве кыйш
Демеден киши,
Чюнки чалышмаса,
Яшайыш да ёкъ.
Ат яшы бойле де
Эмекнен кече,
Инсан не къазанса,
Шу вакъыт тапа...

Сонъ копек берген яш...
О да тез кече.
Балларын къувалап
Къорадан атлай,
Чюнки балалары
Пек шох етишкен.
Бириси ишкир,
Бириси тенбель...
Оларгъа багъыра:
“Авлай”, кунъ оте,
Озю иш япалмай,
Агъыра баш-бсль...

Ондан сонъ келе
Маймун омюри,
Денъише бенъизи,
Узана эллер.
Маймунгъа бенъзей,
Тартыша тери,
Оюлып кетелер
Сёнюк козьлери.
Етмиште башлана
Мышыкъ омюри,

Йымшакъ ве сыджакъ ер
Къыдыра адам.
Бегенген ерчиги
Оданынъ тѣрю,
Насиат бермеге
Азыр о эр анъ.
Эр кес юкълайджакъта
Юкъусы къача,
Сѣзлерин динълетс
Истемегенге...
Халкъ айтса,
Эр вакъыт
Акъ сѣзни айта:
— Мышыкъ яшын яшай, —
Дей бойлелерни.
Эки мышыкъ яшы —
Сексен дегени.
Учъ мышыкъ яшында
Докъсангъа кельген.

Бу алны сынагъан,
Догърусын япкъан,
Аятта озюндже
Бир къанун тапкъан.
Керчекми?
Бильмейим,
Сынап бакъынъыз!
Янълышы не ерде?
Тапсанъыз, айтынъыз!

ЛЕЙЛЕКЛЕР

Энъ къадим заманда,
Гузель, шенъ койде,
Бир лейлек ювасы
Чокъ йыллар тургъан.
Баарь...
Ешиллик олгъанда ерде,
Лейлеклер кельген де
Аиле къургъан.
Узун аякълы ве
Сырма къанатлы,
Сырлы козь,
Шенъликке зенгин озьлери.
Далфидан бойлары,
Бедендже такъатлы,
Корьген адамларнынъ
Къувана козьлери.
О кельсс, денъише
Кой манзарасы,
Ешере багъ-багъча,
Гуль, чечек ола.
Ешиллик кийине
Азбар къорасы,
Койлюнинъ
Къальбине умютлер тола.
Бу къушлар,
Шенъликнинъ темсили экен.

Сёзюни кьач дефа
Койнинъ къартлары,
Атешкозь яшларгъа икяе эткен.
Олар айткъанлар:
— Айнеджи, къурназны,
Достуны сёггенни,
Эм де ургъанны,
Намуснен ойнагъан
Фена кимсени...
Лейлеклер ич севмез
Экен бу иллетни.
Догъру яшамакъ,
Бир-бирин севмек,
Оларчюн анъане,
Бу яхшы адет.
Вакътында ювадан
Учмакъ ве кельмек,
Ишанчны акъламакъ,
Пек яхшы, эльбет.
Той, джыйын япкъанлар,
“Инсан адетин”
Кутъкенлер даима,
Шеньленип, джошып.
“Эвленген” кунълери
Ант-емин, урьметни,
Анъгъан сонъ, сый берип,
Емеклер ташып.
Намусны сакъламакъ,
Энъ аля адетни,
Джоймагъан.
Бильгенлер достлукъ кыйметин.
Ыргъачы лейлек эп

Асрагъан зурьетин,
Кунь-куньден косътерип
Аналыкъ икметин.
Куньлернинъ биринде,
Баарь маалинде,
Ювагъа кене де
Лейлеклер къона.
Аиле къуралар,
Койлюлер илинде,
Козълери мас-мавы,
Бир атеш
Яна.
Ыргъачы лейлек бир
Йымырта къозлай,
Сонъ кулюк ола да,
Ювада къала.
“Баба” да лейлеклер
Адетин бозмай,
Садыкъ дост,
Невбетчи,
Ярдымджы ола.
Йымырта устюнде
Невбетнен ятып,
Къыздыра...
Беклейлер,
Чыкъаджакъ бала.
Базыда бир-бирин
Тюртип, уянтыв,
Яхшыджа къапатмакъ
Истейлер олар.
Шу вакъыт койде

Баштакъ Эмрали, —
Деген бир ярамаз
Огълан яшагъан.
Къушларгъа таш аткъан,
Хырсызлап зердали
Къомшу багъчасындан,
Гизли ашагъан.
Достлары ичинде
“Огурсыз” ады,
Чыкъкъандже чапкъан о,
Эр кесни урып.
Озю де бильмеген
Не макъсад-мурады,
Яманлыкъ ойлагъан
Башыны ёрып.
Акълына шу лейлек
Ювасы кельген,
Ынтылгъан къач дефа
Барып бозмагъа.
О, къавий ясалгъан
Чёптен, тикенден,
Чаресин тапмагъан
Элин сокъмагъа.
Тап сонъы, озенден
Сырлы таш алып,
Лейлек йымыртасы
Ерине къоя.
Онынъ яврусыны
Ала да,
Лейлек дуймады,
Беллейип,
Ата ве джоя.

Авдаки “кьоджа” да
Ювагъа келе,
Узакъ месафени
Айланып, учып,
Ювада бир ябан
Йымырта коре,
Сескене,
Башындан афаты учып.
— “Къадын” башкъасынен
Сёзни бир этип,
Неслимде олмагъан
Йымырта тапкъан.
Озюм де устюнде
Къач дефа къурунып,
Тёшелип яттыгъым
Йымырта къана?
Лейлекнинъ гъадабы
Вира чокълашты,
“Ана”ны тюртти де,
Итеди четке.
Лейлек ювасында
Селлерми ташты,
Къавгъа, котек сеси
Даркъай эрекке.
Олгъан вакъиадан
“Къадын” хабердар.
Атта корьген эди
Огълан кельгенин.
Олып кечкенлерни
Этмеди инкяр,
Эписини айтты о
Корьген, бильгенин.

“Къоджа”сы къулагъын
Асып динъледи,
Динъледи эписини,
Джевап бермеди.
— Татлы хаялларнен
Козюмни юмып,
Мамур бир алымда
Пысып яткъанда,
Ис эттим кельмекте
Бир джаний къувып,
Пек къоркътым,
Яврума эль узаткъанда.
Лякин мен зияде
Меджалсыз эдим.
Хаялым,
Барлыгъым,
Баламны къыздырмакъ
Истеп,
Мен йымырта
Устюне серильдим.
Яврум ушюр, дедим,
Олурмы турмакъ,
Артыкъ мен мамурлик,
Къоркъу зорундан
Юкъугъа далгъаным,
Гъафлетлик саргъан.
Сонъ джаний яврумны
Алып еринден,
Оладжакъ эвлядым
Бойну урулгъан.
“Къадын” вакъианы

Анълатты мугъайып,
“Къоджа”сы кене де
Багъыра срсиз.
О биле олгъан иш...
Айтмасы айып,
Ювада баягъы давалар ола.
Оладжакъ ананынъ
Умюти сёне.
“Къоджа”нынъ козьлери
Эп къаннен тола.
Бойле акъаретке
Ким, насыл конер?
— Этме, эйлеме, мен керчек айттым,
Сонъ нефес сёзюмни
Ялан беллеме.
Акъарст этме ич
Мен риджа этем,
“Намуссыз”, деген сёз
Кельмесин гонгълюнъе...
Дей де, ювадан
Уча шу лейлек,
Дагъларгъа бакъа эп,
Къальби зарлана.
Бойле яшагъандже
Яхшыдыр ольмек,
Дей де, дагъгъа ура,
Ташлар аллана.
“Къоджа”сы сонгъындан
Тек озю къалып,
“Къадын”ы акъ сёзюн
айткъанын анълай.
Юреги даа чокъ

Кедерге толып,
Уча да, бир даа
Ювагъа къонмай.
— Достумны нафиле
Ёкъ эттим, — дис,
О да озь-озюни
Къаягъа ура.
Намус иши, эльбет,
Онъа да тие.
Буны чевредеки
Лейлеклер коре.
Чокъ йыллар бош ята
Лейлек ювасы.
Энди Эмралининъ
Акъылы ете,
Лейлексиз ярашмай
Кой манзарасы.
Куньлер, айлар келе,
Кече де, кете.
Лейлеклер кельмсийлер
Шу койге якъын.
Пек чокъ адамлар
Тааджип эте,
Айланып бакъалар
Багъ-багъча якъны...
Лейлеклер достлукънынъ
Темсили, эльбет,
Лейлеклер кетире
Къуванч муждеси.
Оларны къорумакъ
Эйи бир адет.
Оларнен косътере

Багъча гъонджесин.
Койлюлер бу олгъан
Алгъа пек шашты,
Даа да бирлешти
Эмекдар иллер.
Арыкълар къазылды,
Тыйнакълар ташты,
Мас-мавы ренк алды
Батакълы голлер.
Кенъ ёллар къурулды...
Кениш тогъайлар
Ешерди,
Чеврильди
Багъча ве багъгъа.
Чевреде йыр сеси...
Чочамий, торгъайлар
Къуванчнен учалар,
Къоналар далгъа.
Йигит-къызларда
Незакетлик бар.
Назик исли гулыни
Анъдыра олар.
Балалар тахтадан
Ювалар япалар,
Япма къуш “эв”лери
Тола эп даллар.
Эмрали кибилер
Къалмай ич мында,
Эр кеснинъ озь иши,
Озь оюны бар.
Бу достлукъ илини

Корип бир танъда,
Лейлеклер кельдилер.
Шеньлик...
Эр азбар
Табиат ренкине
Гузеллик къоша,
Озенлер боюнда
Янъы бир аят.
Койлюлер даа шенъ,
Эмекке джоша.
Ильде бир сакинлик,
Къувана эвлят.
Шундан сонъ лейлеклер
Айбетли халкъны,
Бир даа узакъкъа
Ташлап кетмеген.
Ким де-ким ашаса
Лейлекнинъ акъкъын,
Шу ильде ич бир кунъ
Идда битмеген.

БАКЪАЛАР НЕ ИЧІОН ВАКЪЫЛДАЙЛАР?

Алем яратыла:
Кяинат ве ер.
Сонъра пейда ола
Чешит улькелер.
Яваш-яваш ола
Барлыкъ,
Мевджудат.
Адамлар дей бунъа
Бир сѣзнен: аят!
Эвеля учъ чешит
Джанлылар ола.
Тири джан аяты
Шундан ёл ала.
Тиллилер,
Тильсизлер,
Эм вакъылдакълар,
Къурреде аятны
Башлайлар олар.
Оларнынъ учю де
Сувда яшагъан.
Сувда не булунса,
Оны ашагъан.
Тиллилер сувдан
Башын чыкъарып,
Сув узъре ялдагъан
Шейлерни къыдырып
Багъыргъан;
Тилимиз

Олгъан сонъ бизим,
Не ичюн даима
Сув олсун юзюм.
Айдынъыз,
Эпимиз
Мындан кетейик,
Тиллилер бир олып
Макъсадгъа етейик.
Сёйлешмек истесек,
Агъызгъа сув тола,
Нефесинъ тутула,
Пек осал ола.
Айдынъыз,
Бу ерден
Къарагъа кочейик,
Сувны тек истеген
Вакъытта ичейик.
Достлар да къошулды
Онынъ сёзюне,
Къарагъа кочътилер
Шу анънинъ озюнде.
Тильсизлер:
— Бизлерге
Сув яхшы, —
Дедилер.
— Лакъырды этмемиз, —
Деп ваде бергенлер.
— Ишмарнен анълармыз
Бир-биримизни,
Терк этмек
Межяны,
Шу денъизимизни.
Бойле де тильсизлер
Балыкъ олгъанлар.

Бир ерге кетмеден
Денъизде къалгъанлар.
...Вакъылдакъ айванлар
Де сувнынъ устюнде,
Де далгъан,
Ялдагъан
Сувнынъ астында.
Олар сув устюнде
Шамата котерген,
Бир-бирин
Чагъырып,
Чеврени косътерген.
— Бакъсангыз
Оларны:
— Вакъ, вакъ...
Кетелер,
Тиллилер халкъ олып,
Къарагъа кочелер.
Тильсизлер балыкъ
Олды да къалдылар,
Яшав мекянына —
Сувгъа далдылар.
Я бизлер,
Бизлернинъ
Тилимиз де бар.
Чевикмиз,
Сувдан да
Этмемиз инкяр.
Сувда ялдармыз,
Къарада отлар...
Ойле олгъанда не
Фаркъ бар бизге,
Ватандыр эм топракъ,
Эм сув эпимизге, —

Дей де кучьлю
Вакъылдашлар.
Сес-седа...
Дагълардан
Аша-ташлар,
Бир къачы дей:
— Биз ким?
Къуругъа кетемиз.
Дигерлер:
— Сув яхшы,
Биз мында отермиз...
Эр кунъ къач кере
Бойле давалар,
Шамата, денъишкен
Кунълери авалар.
Атта геджелери
Чокъ тартышалар,
Анълашып оламай.
Вакъылдашлар.
Бойле де олар
Топракъкъа чыкъалмай,
Озьлерин даима
Сувда да туталмай.
Эки ёл ичинде
Къалгъанлар бойле,
Чаресин тапмадан
Яшайлар ойле.
Голлернинъ четинде,
Отларнынъ тюбюнде,
Аля вакъылдайлар
Козюмиз огюнде.

АВДЖЫ ОГЪЛАН

Авджы огълан Бекмырза
Сыкъ-сыкъ тырмаша кыыргъа.
Базан денъизге бара,
Тапкъанда иштен ара.
Къырыннъ арты орманлыкъ,
Сагъ якъы юксек дагълыкъ.
Эр бир сокъакъны биле,
Авджыда ёкътыр илле
Тюфеги, къапкъаны бар,
Таныш озен,
Юксек яр.
Тенада пысып ята,
Тавшан, къараджа ата.
Къапкъан къоя.
Бодене
Авы келирге дёне.
Толдурып бир чувалгъа,
Сонъ къайта чыкып ёлгъа...
Денъизде балыкъ тутта,
Эр бир шейни унута.
Дагъ-къырма рузгяр эсе,
Огълан кунъ-кунъден осе.
Кене авджылыкъ япа,
Ондан кейф, сефа тапа.

* * *

Бир кунъ кене сабадан
Чыкъты огълан азбардан.

Къырдан, ормандан кечти,
Бал чокъракътан сув ичти.
Сонъ кене огге кетти,
Мензильге барып етти.
Бакъса бир шей корюне,
Къапкъан тура еринде.
Якъынджа кельди кенди,
Ав тюшкен, деп къуванды.
Анда марал баласы,
Къайда кеткен анасы?!
Къаст эткенми джанына?
Кельген къапкъан янына.
Кичкенечик ве арыкъ,
Санки тек бир афталыкъ.
Эм ёрулгъан, джунджюген,
Бутюн гедже ушюген.
Бекмырза пек аджынды,
Онъа юректен янды.
— Урькер, — деди,
Ойланды,
Этрафында доланды.
Зорнен ача козюни,
Туталмай ич озюни.
Бакъып тура огълангъа,
Эм козь ташлай эр якъкъа.
Дерсинъ, сорай о имдат,
Аягъында ёкъ такъат.
Ялваргъан киби япа,
Козъчиклерин ойната.
Бекмырза якъын кельди,
Вазиет белли энди.

Ёргъун, эм де яралы,
Зияде мушкюль алы.
Ярдымгъа мухтадж айван,
Бакъмасанъ, береджек джан.
Огълан якъынджа кельди,
Элинен тутты энди.
Сыйпап онынъ башыны,
Бакъты кирпич, къашыны.
Козълери мавы экен,
Санки энгенлер коктен.
Аякътан яралангъан,
Эм джойгъан баягъы къан.
Огълан чокъ тюшюнмеди,
Шойле фикирге кельди.
Шу анъ кольмегин йыртты,
Къанлы аякъны тутты.
Яхшы этип багълады,
Сонъ маралны ёллады.
Лякин кене юралмай,
Агърыдан тик туралмай.
Котерип алды эльге,
Якъынджа келип гольге.
Отлар устюне къойды,
Айван аманлыкъ дуйды.
Савут ясап япракътан,
Голь янында,
Чокъракътан
О, салкъын сув кетирди,
Ве маралгъа ичирди.
Айванчыкъкъа джан кирди,
Яваш еринден турды.

О, огълангъа таянып,
Алан бетке айланып,
Яваш адым ташлады,
Огге кетип башлады.
Бекмырза ярдым этти,
Онынъ артындан кетти.
Севди,
Оны сыйпады,
Къучакълады,
Оплады.
— ... Ах, маралым,
Бир данем,
Ташлап олмам,
Екянем.
Шимди эвге кетермиз,
Чокъкъа бармай етермиз.
Сени мында къалдырмам,
Тилькилерге алдырмам.
Марал сюзди козюни,
Анълар киби сёзюни.
Огълангъа якъынлашты,
Бекмырза текмилъ шашты.
Къапкъанны,
Ипни алды,
Орман,
Къыр артта къалды.
Кунеш тёпеден авды,
Чал дагъ артына савды.
Олар койге кетелер,
Чокъракъ —
Сувгъа етелер.

Сув арыныкъ,
Тамам козьаш,
Четине тизильген таш.
Къанып-къанып ичтилер,
Сонъра четке кечтилер.
Марал яваш отлады,
Огълан да ем топлады.
Акъшам...
Кунеш къонгъанда,
Тавукълар да яткъанда,
Эвге къайтып кельдилер,
Пек ёрулгъан эдилер.
Огълан къапкъанны атты,
Маралына ер япты.
Аран тёрюн донатты,
Оны сыйпап юкълатты.
Сув берди,
Ем кетирди,
Эп янында отурды.
Чокъ кечмеден маралчыкъ,
Тюзельди,
Бир къарарчыкъ.
Эркелене огълангъа,
Эп алыша инсангъа.
Энди азбарда юре,
Къомшу баллар да коре.
Эпси авес этелер,
Келип, бакъып кетелер.
Бекмырзагъа такъыла,
Янгъыз, джаны сыкъыла.
Огълан онынъле ола,
Маралсыз чыкъмай ёлгъа.

Оны эльге огрете,
Отлата чыкып эрте.
Онынъ хатрини тапа,
О да дегенин япа.
Огълан эвде,
Эм иште,
Эм турмушта денъишти.
Эп маралнен эгленди,
Ойы тюрленди энди.
... Эр кунъ атам ве тутам,
кийиклерни къоркъутам.
Кеклик,
Тавшан демейим,
Авсыз эвге кельмейим...
Бир къач йыл кечти дейик,
Дагъда олурмы кийик?
Денъизде балыкъ битер,
Къушлар алемден отер.
Я мен, тузакъ къургъанда,
Эм “туткъун”ны ургъанда,
От-олснлер таптала,
Дал-фиданлар ёкъ ола.
Башкъалар да шай эте,
Кунълер исе тез кете.
Бойле япсакъ, не къалыр,
Акъибети не олур?
Бекмырза чокъ ойлана,
Ёл,
Азбарны айлана.
Эрте тура еринден,
Тюфск эвнинъ тёрюнден

Бакъа онынъ козюне,
Кирмей ич де сёзюне.
— Мени ал, — деген ола,
Ала да,
Чыкъа ёлгъа.
Кене къырлардан оте,
Кийик атмагъа кете.
Лякин энди бакъувы,
Дагъда озюн тутувы.
Бус-бутюн башкъа эди,
О, дегиль гъарез энди.
Тюшюнип баса аякъ,
Эр кунъ япмай о тузакъ,
Отларны таптамай чокъ,
Тюшюнмеден атмай окъ.
Дей, табиат,
Багъ-багъча...
Халкъчюн берекет богъча,
Олмакъ керек эр вакъыт,
Къулламанмакъ керек бакъып.
Отуртып янъы терек,
Сувармакъ,
Бакъмакъ керек.
Къорумакъ керек эр кунъ,
Гъайып олмасын сакъын,
Деп тюшюне Бекмырза,
Тюфек алса омузгъа.
Буны бильмей пек чокълар,
Эр кунъ тюфегин окълар...
Тюшюнмез ич ярынны,
Тек тоюрсын къарынны...

Бир кунь кене сабадан,
 Чыкъты эksi азбардан.
 Къыргъа тараф кеттилер,
 Дагъ чокъракътан оттилер.
 ... Тильки къува тавшанны,
 тутмакъ истей айванны.
 Тавшан къача,
 Джан татлы,
 Гуя бир къуш къанатлы.
 Шу анъ бир авджы чыкъты,
 Атты,
 Эксини йыкъты.
 Бу алны олар коръди,
 Яш марал тильге кирди:
 — Не ярамай акъсызлыкъ...
 Эксинде де бахтсызлыкъ.
 Заман кучълюнунъ даим,
 Къуршун вызлай недайын?..
 Акъ-къараны сайламай,
 Аткъанлар ич ойламай.
 Тийсе эди озюне,
 Бакъар эди козюне.
 Бир даа тюшюнип атар,
 Сагъ ве солуна бакъар.
 Яш-явкъагъа о тиймез,
 “Ав”, деп янмаз,
 Эм куймез.
 Огълан пек тесирленди,
 Досту маралгъа дѣнди.
 Башчыгъыны сыйпады,
 Не япмасын ойлады.

Марал сёзюн больмеден,
Эпсин догъру сёйледи.
Огълан да, индемеден,
Бир къалдырмай динъледи:
— Мен де авджым,
Не керек?
Узакъ кетмек,
Эр терек
Таныш манъа шу дагъда.
Булунам чокъ сырт якъта.
Не расткельсе, атам мен,
Эгер къачса, тутам мен.
Яшмы,
Къартмы, бакъмайым,
Авсыз эвге къайтмайым.
Турмакъны севип танъдан,
Мен кейф алсам да бундан.
Достума кирди тикен,
Бу яхшы дегиль экен.
Еди ольчеп кесмели,
Бу ишни терк этмели...
Марал огде,
О, артта,
Кеттилер дагъ тарафкъа.
Марал чапты,
Атлады,
Озюнс кучъ топлады...

* * *

Шундан сонъ авджы огълан
Ойламай иш япмады.

Эр кунь кезип чёль,
Орман
Кийик айван атмады.
Табиатнынъ ренкине,
Эм де ильнинъ кокюне,
Тюс кьошулды,
Корьмели,
Аят олды шавлели.

1981 с.

АЛИ БЕ АЮВ

Дере-кырни кяр кяплады,
Еллер инълей серт тюркю,
Койлю Асан чана еккен,
Аркъасында чал куркю.
Одун керек, орман бетке
О, ашыкып кетмекте.
Атлары чапкыр экен,
Чана вызлап отьмекте.
Дигер баллар кой четинде,
Акъшамгъадже ойнайлар.
Аякълары ушюсе де,
Кене тайып тоймайлар.
Али исе, йигит киби,
Одун юклей чанагъа,
Агъач парлай, атеш якъа,
Ярдым эте анагъа.
Бир кунь кене саба эрте,
Орман бетке ёл алды.
Балтасыны эльге алып,
Орманлыкъны доланды.
Анда исе кяр пек терен,
Ёрулды о, токъталды.
Чанасына якъынланды
Бираз турып ял алды.
Манълайындан терлер акъа,
Сыкъ-сыкъ ала нефесин.

Бир къаба сес эшитильди,
Али топлады эсин.
— Эй, огъланчыкъ, токътa, — деди,
Арттан кимдир багъырды.
— Мен аювым, къоркъма, — деди,
Текрар, текрар чагъырды.
Огълан: “Къарны гъарч-гъурч басып,
Кельген ким”, — деп ойланды.
Одуныны ташлады да,
Сонъ артына айланды.
Бакъса къумрал къалпакъ кийген,
Пельван, “адам” кельмекте.
Узун бурун, бети юнъю,
Къаба сеснен кульмекте.
Али бирден сескенди де,
Четке алды озюни.
Къоркъкъанындан шашмалады,
Юмды эки козюни.
— Къоркъма, огълан, мен аювым,
Ярдым этмеге кельдим.
Одунларынь агъыр экен,
Ташла, юклерим кендим.
Ишни севген балаларны,
Мен де севем юректен, —
Деди де, о, къуру далны,
Чекип къырды тсrekтен.
Бир къач дакъкъа кечер-кечмез,
Чана толды, байланды.
Огълан минди эгерине,
Атлар койге айланды.
Аюв исе, лап-луп этип,
Джаяв чапты артындан.

Али, десенъ, пек шенъ эди,
Ич тюшмеди атындан.
Огълан бугунъ эр кунъкиден,
Эрте эвге кельгенде,
Чанадаки агъачы да,
Эки кере чокъ эди.
Янъы досту аюв иле,
Тез-тез ерге бошатып,
Атларны да тойдурдылар,
Арпа, пичен ашатып,
Агъачларны парчалады,
Сонъра эвге алдылар.
Акъшам олды, аштан сонъра,
Юкъу басты козьлерни.
Пуф тёшекке ясланды да,
Кестилер шенъ сёзлерни.
Саба олды, кунеш бирден,
Аллы-гуллю нур сачты.
Эки дост да бир кереден,
Юкъудан козюн ачты.
Къарлар ирип сачакълардан,
Сувлар акъып башлады.
Ёлдан кечкен арабалар,
Терен изин ташлады.
Атлар бугунъ чана дегиль,
Арабагъа екильди.
Анбардаки богъдай, джылап,
Чувалларгъа тёкюльди.
Аюв кучьлю пельван эксн,
Арабаны юкледи.
Али кене аткъа минип,
Чылбырыны букледи.

Дегирменге кетти олар,
Аюв кене пешинде.
Ярдым этти яш достуна,
Бутюн агъыр ишинде.
Атлары пек ёрулгъанда,
Ёл четине турдылар.
Бираз исфес алгъан сонъра,
Кене къамчы урдылар.

Бойлеликнен, аюв пельван,
Севди ишкир Алини.
Агъыр иште, зорлукъларда
Берди онъа элини.
Эр бир иште ярдым этти,
Агъач кести, ун чекти,
Атта аюв досту ола,
Ким де севсе эмекни.

СЕКИЗ ЯШЫМДА

Олгъан ойле заманлар,
Бай эм факъыр адамлар.
Бай баласы бал еген,
Фукъареге не тийген?
Къарты-яшы топлашып,
Гедже-куньдюз ойлашып,
Яшав ёлун кыдыргъан.
Ачлыкъ исе...
Сыдыргъан.
Бай къазаны къайнагъан,
Факъыр четте ойлагъан.
Эм дуалар окъугъан,
Эфсанелер токъугъан...
Заман-заман экенде,
Сычан одаман экенде,
Деве деллялджы экен,
Сыгъыр амамджы экен.
Мен бешик белегенде,
Анам ун элегенде,
Секиз яшында эдим,
Бешик янына кельдим,
Айт эттим де, ойт эттим,
Кадямны ерге йыкътым.
Элек алып элине,
Анам тюшти пешиме.
Анам къувды, мен къачтым,
Дере, кырлардан аштым.

Кете-кете ёлумда,
Бир шей ёктыр кьолумда,
Бир кьалеге расткельдим,
Талдасына гизлендим.
Сефер деген бай олгъан,
Шу кьале ондан кьалгъан.
Тылсымлагъан ташыны,
Кокке кьошкъан башыны,
Мал-мулькюни сакълагъан,
Къартлыгъына бакъмагъан.
Кимсеге мал олмасын
Факъыр эви толмасын,
Зенгинлик не бильмесин,
Эм эбедий кульмесин,
Деп ... Сефер шай яшагъан,
Арт-огюне бакъмагъан,
Лякин эджель онынъ да,
Хатирини саймагъан...
Бираз тюшюнип турдым,
Секирип ичке кирдим.
Азбары пек бол экен.
Учь дане голь бар экен.
Четлерде кьушлар ойнай,
Учь дане папий ялдай.
Чокъ талаштым тутмагъа,
Къанатларын юлкъмагъа.
Бакъсам, анам кельмекте,
Манъа нелер демекте:
— Не ынджыттынъ бабанъны,
Эм де тувгъан ананъны,
Ана сёгер, огютлер,
Яман олма, балам, дер.

Ана сѣзю ред олмаз,
Эвден къачкъан ич онъмаз.
Къачма, токъта, атлама,
Мен пиширдим къатлама,
Тез ол, эвге къайтайыкъ,
Бабанъны къувантайыкъ...
Эпкин бакътым анама,
Анам кельди яныма.
Азбаргъа козь ташлады,
Сонъ сѣйленип башлады:
— Сефер байлар, мырзалар,
Мулькю олгъан йылгъалар.
Бутюн багъ ве багъчалар,
Кумюш, алтын акъчалар,
Бай къолунда гуллеген,
Бай джебине сѣйлеген.
Дин деген, тылсым деген,
Факъыр эмегин еген,
Байгъа къаршы сѣз айтсанъ,
Я да оны мугъайтсанъ,
Танъры урар башындан,
Къыяр генчлик яшындан,
Факъырларны эмекке,
Байны исе емекке
Яраткъан да Танърыдыр,
Хорлагъан да Танърыдыр, —
Деп халкъларны чокъ заман
Сефер байлар къыйнагъан.
Анам айтты, динъледим,
Не демесин бильмедим.
Чевре-четке бакътым мен,
Гонълюмде от якътым мен.

Халкъ адындан курешке
Чыкъардым, деп эр ишке,
Ниет эттим, къаст эттим.
Макъсад эттим, шарт эттим.
Ана-бала экимиз
Къайтып эвге кельдик биз.
Къатламалар саанда
Тура соба янында.
Пек лезетли аш экен,
Аман ашап тойдым мен.
Сонъ миндерге узандым
Саба эрте уяндым.
Бакъсам, къомшу эвлерден
Шенъ балалар кельмекте.
Мен де чаптым эвимден
Адымладым мектепке.

МЕДИХАНЫНЪ ТАЙЧЫГЪЫ

Медиха шайлы кыызчыкъ,
Саба эрте уяна.
Оюнджагъын ала да,
Эв ичини долана.
Арабасы, аты бар,
Бир тылсымлы тайы,
Аювы бар, кыушы бар,
Бир де чиний торгъайы.
Бир тыныш ойнай кыокъла,
Аткъа минип огрене.
Медиха кыыз шай этип
Акшамгъадже эглене.
Бир кунь акшам кене де,
Та яткъандже ойнады.
Атта татлы юкыугъа
Кеткенини дуймады...
Бир кунь бакъса сабадан,
Тайчыгъына минген о.
Анасыны динълемей,
Дереликке энген о.
Озен акъа шырылдап,
Ташчыкъларны сыйпай сув.
Джуйрюк исе эп чапа,
Кыызчыкъ бильмей ич кыоркыу.
Кыайдан бильмем, бир мышыкъ
Пейда олды ёлунда.

Тайчыкъ урькти, йыкъылды,
Къызчыкъ мушкюль алында.
Котерип алып оны,
Сонъ экимге кеттилер.
Медиха агъыр хаста,
Куньлер эп оттилер.
Эр кунъ хастаханеге
Келе джуйрюк тайчыгъы.
Кедер этмей достлукъкъа
Ёлнынъ тозу, балчыгъы.
— Сени бу алгъа къойгъан
Мен олдым, — деп ынджына.
Козьяш тёке адамдай,
Кельген сайын достуна.
Къызчыкъ исе агъламай,
Динълей эким сёзюни.
Чюнки эким тюзете
Яралангъан юзюни.
Аювчыгъы сепетнен
Майыс балы кетире.
Шенъ къушчыгъы янында
Ойнай, куле, секире.
Эмширелер ярасын
Багълай, башын сыйпайлар.
Къызчыкъ юкъламагъандже,
Достлары да къайтмайлар.
Бир къач куньден къызчыкънынъ
Яралары тюзельди.
Кене тайгъа такъты о
Эгер эм де узенги.
Экимлерге тешеккюр
Айтып, минди атына.

Эвге тараф кетти о,
Бакъа-бакъа артына.
Медиханынъ тайчыгъы
Къуванып къанатланды.
Рузгяр киби учты да,
Келип азбаргъа къонды.
Бакъса къызчыкъ, не корьсин,
Анасы, эм аптелер,
Медиха кельди, дие,
Ойнай эм де кулелер.
Шеньлик чокъкъа созулды,
Ашлар пишти той киби,
Оюнджакълар топланды
Бир акъраба-сой киби.
Козълеринде эеджан,
Къызчыкъ напмасын бильмей.
Анасыны динълемей,
Кеткени ичюн кульмей.
Ана исе кин тутмай,
Козълеринде къуванч-яш,
Къызчыкъны алды къолгъа,
Къуванды сой эм къардаш.
Медиха да шеньленди,
Сонъра ойнап башлады.
Пишкен татлы емектен
Тойып-тойып ашады.
Музыканынъ шень сеси,
Эвни-баркъны толдурды,
Сой-сопу эп шеньлене,
Къызчыкъ атта болдурды.

Терен нсфес алды да,
Козюн ачты,
Не корьсин...
Радио эп чалмакъта,
Севимли халкъ тюркюсин...

* * *

Медиханынъ корьгени
Керчек дегиль, тюш экен.
Анасынынъ янында,
Ачыкъ ятып ушюген.
Медиха кьыз бир сёзлю,
Анасыны динълей о.
Онынъ ичюн къазанынъ
Не экенин бильмей о.

МАНТАР ПЕЛЬВАН

Баарь кельсе, ягъмур ягъа
Тарлаларгъа, къырларгъа.
Шенълик келе багъча, багъгъа,
Этраф тола йырларгъа.
Кок гудюрдей, яшын яшнай,
Ешиллене тарлалар.
Мантарлар да чыкъа башлай —
Оны джыя балалар...

* * *

Бир йыл кене баарь эди,
Ягъмур адден чокъ олды.
Сувлар озенге энди —
Орман мантаргъа толды.
Чинай Али секиз яшта
Мантар джыймагъа кетти.
Дере эм де къырдан ашты,
Бир къач озенден отти.
Ешиль орман кенарында,
Кичик алан янында,
Къалпакъ киби токъ мантарлар
Тизилишип яталар.
Абул-къубул шенъ огъланчыкъ
Сепетини толдурды.
Ёрулгъан сонъ, о, азачыкъ
Тыныш алды, отурды.

Коктен булутлар чекильди —
Кунеш нурун эп сепе;
Мавы козьчиклер сюзюльди,
Манълайын еллер опе.
Аличик татлы юкьуда,
Устюнде эмен шувлай.
Чевре-этраф наз кьокьуда,
Бульбуллер далда йырлай.
Къарт эменнинъ далларына
Сансар кьургъан ювасын.
О, тёпеден коре къала
Севип еген мейвасын.
Сансар тюше къарт теректен,
Сепетин ерге йыкъа.
Севине о чин юректен,
Мантарны ялмап юта.
Бираз кечкенден сонъ Али
Юкьусындан уяна.
Мантарлар ёкъ — мушкюль алы,
Чевре-четин айлана.
Сепети де чевирильген
Бир кенарда бош тура.
Токъ сансар юнге бурюнген
Ювасында отура.
Агъламагъа башлай Али
Юреги пек толукъа.
Козьлерини яшлай Али,
Козьяш тама топракъкъа.
Топракъ бирден тарс ярылып,
Къоджаман мантар чыкъа.
Али онъа пек сарылып,
Багърына къавий сыкъа.

Мантар, десенъ, турмай осе,
Байыр киби юкселе.
Аличик мине устюне,
Котериле юксекке.
Мантар-пельван турмай осьти,
Дагълардан юксек олды.
Тёпеден рузгярлар эсти —
Кокте булут чокъ олды.
Кок гудюрдеп, сонъ башлады
Зарафатлы шамата.
Огъланнынъ козю яшланды,
Ер тапмады пысмагъа.
Шу анъ бирден ювасындан
Сансар атылып чыкъты.
— Огълан, къоркъма сен авадан, —
деп озъ багърына сыкъты.
Алып тюшти о баланы
Мантар-пельван устюнден.
Кечирдилер серт аваны
Олар мантар тюбюнде...
Бир къач дакъыкъадан кене
Булут кетти, кунъ чыкъты.
Чинай Али сепетини
Толдурып, йипнен сыкъты.
Сонъ сепетини сансар иле
Бир сырыкъкъа астылар.
Ве эки дост куле-куле
Ёлгъа адым бастылар.
Экиси мантар-пельванны
Сёкип алдылар ерден.
— Къачырмайыкъ биз имкянны, —
Деп сыландылар терден.

Яваш-яваш адым атып,
Кенъ озенге кельдилер.
Кечильмейджек ондан атлап,
Суву пек чокъ корьдилер.
Чокъ ойланып, сонъ мантардан
Олар геми яптылар.
Багълап дюмен аркъанындан
Сонъ озенге аттылар.
Али ерлешип отурды,
Достуна: “Сагъ ол!”, — деди.
Сонъра дюменини бурды:
“Бизге де келинъ энди!”.
Алининъ бу сёзлерини
Сансар зорнен эшитти.
Сувгъа тикти о козьлерин —
Огълан ёлуна тюшти.
Сагълыкълаштылар, сансар да
Озь ювасына кетти.
Корюшмекни о саарьде
Алиге тенбий этти.
Корюштилер, юрюштилер,
Мантар, фындыкъ едилер.
Къувалашты, кулюштилер,
Шень-шерамет эдилер.
Шу куньден сонъ Аличикнен
Сансар якъын дост олды.
О, ормангъа кельгенинен,
Сепети мейва толды.
Эфсаненинъ манасы шу —
Достлукъ олсун эр заман!
Достлукъ, демек, билингъиз, бу —
Къанатлы, демек, инсан!

ДЖИЙРЕН ТАЙ

Къарджыбие деген койде,
Дёрт ханели басыкъ эвде,
Яшагъан бир орта аллы,
Арабасы, бир къач малы...
Олгъан онынъ экен ери,
Тёккен анда манълай тери.
Чалышкъан атлары, озю...
Уфукъта даим козю.
Ады Мамут — кучлю огълан.
Яшкъа, къарткъа унер олгъан.
Арман баскъан вакъытта
Манълайындан тер акъыта.

Бир кунъ саба турса эрте,
Къара булут уфукъ бетте.
Вира келе койге тараф,
Ягъмагъа бир бошлукъ арап.
Шай тюшюне Мамут огълан,
Онда башкъа ой олмагъан.
Юрегине теляш кире,
Азбарда ишлей-юре.
Эвде дегиль минген аты,
Армангъа чапмакъ мурады.
Минген аты кырда отлай,
Мамут башкъа бир ёл тапмай.
Аранда байтал булуна,
Тек о еткизир ёлуна.

Онынъ да артында тайы,
Тайчыкънынъ бир бучукъ айы.
Мамут байталгъа атлана,
Арман тарафкъа ёллана.
Шу ашлыкъны топларым, дей,
Орытмек ёлун тапарым, дей.
Энъ эсасы сыланмасын,
О, бир вакъыт дымланмасын...
Зыкъарлады байталыны,
Корьсейдинъ атнынъ алыны.
Озю кете, артта бала,
Эгер чапса, тайчыкъ къала.
Чапмаса, зыкъарлай Мамут,
Арман да олур бир авут.
Байтал тез-тез арткъа дёне,
Ёлун девам эте кене.
Базан, мындам, деп анълата,
Кишнеп тайчыкъны ойната.
Мамут атны чаптыра вира,
Булут етип келе къыргъа.
Тамчылар тёкюлип башлай,
Дерсинъ, о юрекни ашлай.
Мамут аткъа къамчы ура,
Аркъасында къавий тура.
Шу анъ бура бир чабунгъа,
Къыр ёлу дёне “сабунгъа”.
Тайгъакъ.
Бассанъ, турмай аякъ,
Файда бермей наллы туякъ.
Мамут ашыкъа армангъа,
Бакъа огдеки ормангъа.

Къара булут уджюм эткен,
Атта ормандан да отькен.
Манълайгъа урула тамчы,
Къолда ойнай орьме къамчы.
Ат сурьатны арттыргъанда,
Мамут къамчыны ургъанда,
Умютсизден бир ал ола,
Тайгъакъ къырда ат йыкъыла.
Мамут атыла бир четке,
Байтал барып ташкъа ура,
Эсин джоя, башын бура.
Атын ольди беллей огълан,
Ёлгъа джаяв ола реван.

Тайны байлап етекледи,
Джийрен къуйругъын тикледи.
Инатланды, адым атмай,
Къальби агълай, тек сёз айтмай.
Ана къалды къыр башында,
Къан лекеси ёл ташында...
Тайчыкъ ойлай, башын тарта,
Козь огюнде ана ята.
Амма оны сюйреклейлер,
Тирельгенде итеклейлер...
Чокъ кечмеден кок арынды,
Булут кетти, кунеш корюнди.
Бувлана эп къыр эм ызан,
Чевре санки къайнар къазан.
Мамут чекишти эп чекишти,
Итеклеп ёкъуш-эниште.
Тайны эвге алып кельди,
Оксюзни бакъаджакъ энди.

Мамут тайгъа ер япты,
Ашлав эм агъач къапы.
Такъыштырды тырнавуч,
Ем берди авуч-авуч.
Арпа, джылап... кемирди,
Тай кунъ-кунъден семирди.
Осьмеге осьти озю,
Лякин эп ёлда козю.
Саибин ич бегенмей,
Базан, чагъырса дёнмей.
Юрегинде кин-кедер,
Санки сепильген бибер.
Козь огюнде анасы,
Онынъ отлу обасы.
Мамут ольдюрди оны,
Тюшюнмейип сонъыны.
Оны севмек олурмы,
Интикъамсыз къалырмы?!
Нейлесин о,
Не япсын?
Ахтымангъа ёл тапсын?
Кунъдюз эм де геджеси
Тайчыкънынъ тюшонджеси
Эксильмеди.
О, кенди
Зайыф да дегиль энди.
Тюклери йылым-йылым —
Анъдыра феснинъ пулун.
Осьти, такъаткъа толды,
Мына санъа ат олды.
“Джийрен къашкъа” дедилер.
Тек къошугъа миндилер.

Лякин ана, ана да
Акъылындан ич чыкъмай.
Саибин ташлап кетти
Бир кунь, артына бакъмай.

Айлар кечти арадан,
Ёкъ о атны сорагъан.
Айлар йылларгъа дёнди,
Мамут къарт олды энди.
Бир эв баласы олды,
Эв-азбар торун толды.
Денъишти халкъ,
Кой ве иль,
Ерин тапты ана тиль.
Торунлар эке, къура,
Мамут бир четте тура.
Гъурурлана яшларнен,
Джошкъун, къалем къашларнен.
Эр шей келе эллерден,
Гъайрет толу беллерден.
Заман деръал тюрленди,
— Чалыш, — демек ёкъ энди.
Эр кес сарылгъан ишке,
Келир ичюн курешке.
Мамут корип сукъланды,
Лякин такъат ёкъ энди.
О да кечерди сафкъа,
Аслы къачмазды арткъа.
Ким чалышса, о яшар,
Барлыкъ анбардан ташар...
— Девир сени, — деди о,
Акъшам эвге кельди о.

Ятты, юкълап олмады,
Бир ань тыныш алмады.
Ойле кечти бу гедже,
Ойлар олды эглендже.
Яшлыкькъа къайтты текрар,
Тюшюнмекте икмет бар:
Кечмиши олмагъаннынъ,
Ёлун бильмез инсаннынъ,
Ярыны олурмы ич,
Бу акъта тюшюнмек кучъ.
Кунеш догъды уфукътан,
Джам ярышты шефакътан.
Мамут турды еринден,
Бакъты эвнинъ тёрюнден.
Копек, тавукъ азбарда,
“Гъакъ, гъакъ” эте къазлар да.
Къайнай балкъурт сепети,
Оларнынъ бу адетин
Мамут бегене эр анъ.
Дерсинъ, олар бир инсан.
Акъылнен иш корелер,
Бал къыдырып юрелер...
Мамутны бу джошкъунлыкъ —
Ишке севда-ашыкълыкъ
Азбаргъа чыкъты алып,
Шашты о коре къалып.
Къапы аралыкъ экен,
Азбаргъа бир ат кирген.
Озю джийрен,
Сырты акъ,
Аякълар бирер таякъ.

Дёрт кемик о бичаре
Зорнен кельген бу ерге.
Уфюрсенъ, йыкыладжакъ,
Чаталгъа дёнген баджакъ.
Дерсинъ, ем-сув корьмеген,
От кертмеген, юрмеген.
Ат не тапса, къапарды,
Мамут якъынджа барды.
Ат тепинди, фышнады, —
Баш котерди, кишнеди...
Мамут таныды бирден,
Джийрен кельген къасрден?..
Мамуткъа бакъып турды,
Юреги гурс-гурс урды.
Инсан киби гъамлы о,
Эди гуль эндамлы о.
Девир онъа не япкъан,
Санки къаядан аткъан.
Яра аркъа, аягъы,
Сынгъан яры туягъы.
Ялынына чал тюшкен,
Бели къабарып шишкен.
Ирин...
Къона чибинлер,
Санки сабан сюрелер.
Къарны санки япышкъан,
Къабургъалар тартышкъан.
Къартайгъан,
Ирип биткен,
Козълеринден нур кеткен.
Зорнен тура аякъта,
Кучъ ве дерман къаякъта?

Кишнеп алды о бир ань,
Эвине кельди айван.
Балалыгъы кечкен ер,
Инсан онъа Ватан, дер.
Оледжекте арз эткен,
Дагъ ве къырлардан отъкен.
Гъурбетлик еткен джангъа,
Мамут бакъты айвангъа:
Садыкъ экен илине,
Тек сёз кельмей тилине,
Бутюн омрю къальбинде,
Сол кокреги тюбюнде,
Ватан ашкъын ташыгъан,
Ахыр, мында ашыкъкъан...

АЙНЕДЖИ БАЛА

Бир эвде учь бала —
Учю де огълан.
Эм олар кичкене,
Дегиль балабан.
Ананынъ, бабанынъ
Эрке тайлары.
Чаялыкъ, ойнамакъ...
Бутюн ойлары.
Юкъудан тургъаннен
Азбаргъа чапалар,
Анда илле бир
Эглендже тапалар.
Бириси таякънен
Тыгъырта бабай¹,
Дигери мышыкъны
Чаптырып ойнай.
Бириси копекни
Секирте къорагъа,
Базыда идда да
Тюше арагъа.
Йипни суйреклеп
Къачкъанда мышыкъ,
Тавукълар чукъчулай,
Йип къала къарышып...
Чапыша, чапыша...
Ёрула балалар,
Эвге кире де,

¹ Бабай — бала оюнларындан бири.

Ял алгъан олалар.
Учю де кечелер
Эвнинъ тёрюне,
Эр бири отура
Озюнинъ ерине.
Балларнынъ буюги —
Шу эриш Эдем,
Мында да шейтанлыкъ
Япа о эр дем.
Къайдандыр тапа да,
Къозгъай бир фесат,
Эки къардашыны
Ынджытмакъ — макъсад.
Я котек чыкъара,
Я да бир дава,
Базыда къапыдан
Атыла тава.
Оларнынъ давасы
Бир кунъ шай олды.
Оюндан сонъ баллар
Яхшы ял алды.
Ана оларгъа
Софра донатты,
Эпсини сабадан
Юкъудан уятты.
Софранынъ тёрюнде
Эдем отура,
Кичиклер якъынджа
Кельсе — багъыра.
— Ана шорбаны
Чокъча кетирсе,
Ачтан оледжем мен,
Бираз тез юрсе! —

Ана кетире,
О ашай турмай,
Чанакъны бошата
Бакъып отурмай.
Къардашлары ач...
Тюшонмей ич де,
Ашыны битирди
Бир анъ ичинде.
Сонъ деди:
— Чиберек
Азыр олмады?
Ёкъса таванынъ
Ичинде яндымы?
Ана кетирди
Беш-он чиберек,
Кичик учъ балагъа
Даа не керек?
Лякин буны да
Эдем тюбледи.
Кичиклер софрагъа
Якъын кельмеди.
Ашады,
Ашады...
Озю пек быкъты,
Емледи тап сонъы
Юрегин сыкъты.
Чиберек чанагъын
Фырлатты, атты;
Сонъ бир кенаргъа
Чекилип ятты.
Бабанынъ сеси
Кельди бираздан,

Балларны чагъыра
Эди азбардан:
— Келинъиз, атларгъа
Ем-сув беринъиз.
Малларгъа акышамлыкъ
Бираз от орунъыз...
Эдем бир шейчик
Эшитмей, ята.
Ана, юкълай беллеп,
Оны уята:
— Эдем, эвлядым,
Тур энди, балам,
Бабанъ чагъыра,
Кульмесин яман.
Барынъ да, бабанъа
Ярдым этинъиз,
Ишини япынъыз
Бирликте эпинъиз.
Эдем козьлерин
Керди де шу анъ
Эм анасына
Багъырды яман:
— Сенинъ айткъанларынъ
Менимчюн къанун.
Лякин динъле, ана,
Динъле о янын:
— Шорба берейимми? —
Дединъ, ёкъ демедим,
Чиберек кетирдинъ —
Кери дёнмсдим.
Энди, мал бакъ, дейсинъ —
Тек менми бу эвде?

Эки кичкене —
Къайдалар, не ерде?
Барсынлар олар да
Иш япкъан олсунлар.

Эдемнинъ бу сѣзюн
Эшитти кичкене,
Кедерли бир элем
Сокъулды ичине.
Шу анъ анасы
Янына кельди,
Чырайын сытты да
Онъа шай деди:
— Ашкъа кельгенде
Сен пек чеберсинъ,
Иш десенъ, ятар да,
Ерни теперсинъ.
— Ана, о эмектен
Къачаджакъ ола.
Эдеминъ пек тенбель,
Айнеджи бала...
Ана кичкенеге
Бир бакъып алды,
Баллар чыкъып кетти,
О, ойгъа далды.

Бир куню учюни
Чагъырып якъын,
Деди:
— Айнеджи олманъыз сакъын.
Алдангъан анъласа
Окюнир, агълар.
Айнеджи, эльбет де,
Нефретке огърар.

ТИЛЬКИ ВЕ ТАВШАН

Юксек кырыннь этегинде
Акъ тавшанлар юрт кыургъан.
Къара тюклер кокрегинде,
Пек тавланып о тургъан.
Къабарыкъ, йымшакъ юньлери
Ельпиреген ель олса.
Шенъликте кечкен кунълери,
Къувангъанлар токъ олса.
Базан олар кемиргенлер
Тазе филис сапларын,
Эм азгъан, эм семиргенлер...
Керткенлер яш отларны.
Бир кунъ мында пейда ола,
Ачкозь, кыурназ бир тильки,
Тавшанларгъа бакъып ала —
Оларда шенълик, кулькю...
Тильки бакъ, даяналмай,
Тамшана ве юткъуна,
Нефисин ич тыйып олмай,
Кече ташнынъ артына.
Гизлене де, эп анъыла,
Кечмезмекен бириси?
Барып да тюшсе къолуна,
Сыдырып о терисин...
Бакъса, буюк къашкъа сою
Ёл четинде адымлай.

Эписинден юксек бою,
Ёлдаки хавфны дуймай.
Огге чыкты айырылып,
Ашыкча, тез-тез кете.
Орман ешилге сарылган,
Тура, тавшан эп оте.
Таш янына о кельгенде,
Достлары авлакь эди.
Кунеш батыгча энгенде,
Тильки устюне минди.
Шу кетишнен о тавшанчыкь
Бир даа арткча кьайтмады.
Достларына бу айванчыкь
Ич бир хабер айтмады.
Къурназ тильки, кейф чатаракь,
Эр бир шейни унутты.
Тавшанлар да дегиль иракь,
Ястыггыны къурутты.
Экинджиси келип тюше
Айнеджи панджасына.
Бир кунь невбет кельген эди
Тавшанлар кенджесине.
О, къобадан чыкьмаз эвель
Бир кьач кере айланды:
Яхшы,
Кетем,
Эр шей гузель,
Сонъы эджель, ойланды.
Бир къомшусы авджы эди,
Авгча кийген курькю бар.
Онынъ да вакьты кельди
Кийсе, ярашыр азбар.
Сырлы кьашкыр терисини

Сеплеп гузель тиккенлер.
Къашкъырнынъ къач бирисини
Сыдыргъан, курък эткенлер.
Ойле куръкни баба тавшан
Къобагъа алып кельген.
Бир кошеге тѣшеп ювшан,
Яткъан, куръкнен орътюнген.
... Энди тувгъанлар къайдасыз?
“Кендже” сизни къыдыра.
Курък де ята бир файдасыз,
“Кендже” чаре къыдыра.
Ана-баба, агъа ольди,
Кельди интикъам ани
“Кендже” насыл этсин энди,
Тюшюнс бир кунъ танъы.
Тюшюнмеге вакъыт кесат,
Куръкни кийди,
Кетмсли...
Ойламасын башкъа фесат,
Тильки...
Бир шей этмели.
Ёлгъа чыкъты.
Догъру кете —
Таш, къаялар огюнде,
Чокъракъ янындан оте,
Чагълагъан дагъ тюбюнде.
Къурназ тильки башын созып
Бакъа буюк чатлакътан.
“Къашкъыр” келе,
кейфин бозып,
ель де эсе о якътан.
Эгер къашкъыр бир атласа,
Тилькини о басаджакъ.

Панджасына илиштинъми?
Аман бермей ашайджакъ.
Тильки къоркъты,
Буз-бузлады,
Мындан къачаджакъ олды.
Къатып къалды омузлары,
Титреди, чырай солды.
Арт тарафкъа айлангъанда,
Сыпты бирден аягъы.
Чаре ёкътыр ойланмагъа,
Къатмер ташнынъ о ягъы.
Пандыр-гюндюр кетти андан,
Таштан ташкъа урулды.
Эджель сарды шай да танъдан,
Онынъ бойну бурулды.
Тавшан исе, анълап алны,
Къуванды, арткъа чапты.
Бир анъде о кечти ёлны,
Келип достларын тапты.
Хабер этти:
“Къурназ тильки
Ярдан учты, патлады...”
Котерильди шенълик, кулькю,
Джемаатны топлады.
Кендже айтты текрар-текрар:
— Аджджыгъа бал къатылмай,
Ким хаинлик япса эгер,
Онъа: сагъ ол!
Айтылмай.
Къыр тюбюнде кулькю, шенълик...
Корюнмей ич де арты.
Къурназ шай да ерге кирди,
Сакинликте чегерлик.

АЧАЛМАН²

Ойле бир заман олгъан,
Арыкъ, тыйнакъ сув толгъан.
Ташып акъкъан озенлер,
Ерге яткъан экинлер.
Атта эвлер де толгъан,
Богъулгъанлар да олгъан.
Ерде юва ясагъан,
Озюни шай асрагъан,
Йылан, сычан, ачалман...
Юваларын сув алгъан.
Къоркъуп къачып чыкъкъанлар,
Хавфсызджа ер тапкъанлар.
Кими чапкъан эрекке,
Кими чыкъкъан терекке.
Кими къырдан ер алгъан,
Ачалман къазыкъ олгъан...
Арт аякълар астында,
Тура юва устюнде,
Ог аякълар ве башы,
Эки сюрмели къашы
Тим-тик семагъа бакъа,
Санки дёнген таякъкъа.
Бир дегиль, бинълер къадар,
Эпсинде шу туруш бар.
Дерсинъ, нефес алмайлар,
Дерсинъ, юрип олмайлар.

² Ачалман — джумранларнынъ бир джынысы.

Къурт-къырмыскъа...ашерат,
Атта джурюк джийрен ат
Къуру ерни къыдыра,
Къуртулмакъчюн ыдрына.
Лякин “джесюр” ачалман
Тура — бир къазыкъ олгъан.
Санки бир шейден къоркъмай,
Чевре-четине бакъмай.
Вакъыт исе эп кече,
Ташкъан сувны ер чеке,
Кунеш де эп къыздыра,
Чёллерде ель сызгъыра,
Къурып башлай тарла-къыр,
Чапыша къуртлар тыр-тыр.
Кими джойгъан ювасын,
Кими джойгъан анасын,
Кими ёлун тапалмай,
Кими ёлсыз отьалмай.
Кобелеклер учалмай,
Къушлар къанат ачалмай
Сычан къырда адашкъан,
Кирпи бу алгъа шашкъан.
Йылан бир алкъа олгъан,
Эр кестен артта къалгъан.
Пек къуванчлы ачалман,
Еринде тура эр ань:
Янындан кечсе бир шей,
Тута, юта индемей.
Учамы, я юрсеми,
Корьмейми, я кореми?!
Илише деръал тише,
Къурсачыгъы эп шише.

Саатлернен отура,
Бош дегиль, ютып тура...
Бир кунь, беш кунь шай оте,
Къурт эм ашерат бите.
Бите чѣльде юргенлер,
Къалмай ерге киргенлер.
Ачалманлар екаяне,
Саф-саф туралар кене.
Эр бир ювшан янында,
Озь къобасы — дамында,
Санки къязыкъ... отура,
Озю анъылып тура.
Саатлер, куньлер кече,
Ёкътыр емек — эглендже.
Ачалманлар азалар,
Дым топракъны къазалар,
Тапалмагъан сонъ чаре,
Джылышалар эп тѣрге.
Къазалар янъы къоба,
Топрагъын япып оба.
Тизилише, туралар,
Корьген шейни уралар,
Парчалай да ашайлар,
Сюегини ташлайлар.
Шай кече куньлер, айлар...
Бир кунь емек тапмайлар,
Узангъандай геджелер
Бу ерден де кочелер.
Расткеле ешилъ багълар
Чевреде юксек дагълар,
Япырыла ашайлар,
Чубукъларын ташлайлар.

Къалмай юзюм эм япракъ,
Корюне кутюк, топракъ.
Сонъ экинге далалар,
Тойгъан киби оалар.
Куньлер кече...
Аи-зар
Арта. Иль санки мезар.
Ачалманлар чокълаша,
Къыр ве дагълардан аша.
Не расткельсе, юталар,
Ёкъ эте, къуруталар.
Кунь-куньден аят сёне,
Эр ер такъыргъа дёне.

Сагъда-солда чыплакъ чёль,
Улуй тынмай арсыз ель.
Ачалманлар корюне,
Кениш бошлукъ тёрюнде.
Чапкъалайлар, юрелер,
Шай да девран сюрелер.
Аят сёнген бу ерде,
Чёльде, къырда, чегерде...
Бозула аят ренки,
Къалмай шеньлик аэнки,
Ачалманлар бир афат
Киби топлайлар такъат.
Эп янъы ер арайлар,
Къуруй атта къорайлар...

Джеми адам — бир олып,
Эпси бир ерге келип,
Чокъ мессеат япалар,
Кече кунь ве афталар...

Ич бир чаре тапылмай,
Ачалманлар эп кыйнай.
Тереклерни кемире,
Озьлери эп семире.
Афат олып келелер,
Харабе ола койлер.
Адамлар чокъ тюшюне,
Атта бармай ишине.
Бири-биринден сорай,
Къуртулмакъ ёлун арай.
Алим деген бир огълан,
Элине таякъ алгъан.
Бир элинде чильтери,
Эм бир парча чий тсри...
Эр кестен огге чыкъа,
Башларны къалпакъ сыкъа...
Дей: "Къулакъ ас, джемаат,
Менде бар бир меслеат:
Ачалманлар къутурды,
Зорбалыгъын оттюрди.
Тапмалы бизге бир ёл,
Бош турмасын ич бир къол,
Эр кес чаре арасын,
Бир-биринден сорасын.
Менде бойле фикир бар,
Залымны залым якъар.
Кучьлюни кучьлю енъср,
Беджерген аткъа минср.
Шимди кетем къыр бетке,
Ачалман "севда" эткен.
Онъа ташлап терини,
Ачып тель-чильтеримни,

Къокъугъа кельген анда,
Кимсесиз бош аланда,
Бир къачыны тутарым,
Бир къафеске къапарым”.

Алим дегсинин япа,
Бир къачын тутып ата.
Чильтерининъ тёрюне,
Чеберлиги корюне.
Чильтер агъызын топлай,
Сонъра къафеске къапай.
Ерлештире бир четке,
Тена ер...
Къора бетке.
Аш-сув бермей бир чокъ кунъ,
Йырта бир-бирин куркюн.
Кучълюси ура панджа,
Кучьсиз булана къангъа.
Кучьсиз шай да ем ола,
Кучълюнинъ къарны тола.
Джан талашып башлайлар,
Бир-бирлерин ашайлар.
Он кунъ кечеми, он беш,
Кучьсиз кучълюге ем-аш.
Ачалманлар къырыла,
Бири къала — дурула.
Къафес ичинде чапа,
Базан къыямет къопа.
Урула чевре-янгъа,
Озю бояла къангъа.
...Такъыр, такъыр, такъ эте,
Базыда эси кете.

Бир ань тына шамата,
Дерсинъ, о, эссиз ята.
Сонъра кене къутура,
Къафесни урып тура.
Эки-учъ кунъ шай оте,
Башы, козю айлана,
Дели киби долана,
Тыныш бильмсей долана,
Йыртыджыгъа айлана.
Не расткельсе, япышып,
Онынъ иле чарпышып,
Ашамагъа разы о,
Алимнинъ де арзы о.
Ача къафес къапагъын,
Ян басаракъ къалпагъын,
Бакъып тура кенардан,
Джаний къопты бурадан.
Бакъынъ, олгъан бу сыргъа,
Шу ань етишти къыргъа.
Озюн урды сюрюге,
Ачалманлар къан терге
Батты, къачты... олмады,
Ургъаныны парлады.
Йыртты, юлкъты, къан этти,
Пыскъанын таптап отти.
Вахшийлешкен бир тамам,
Вахшийлик о пек яман.
Бармы ондан къуртулгъан,
Ярамазгъа тенъ олгъан.
Йыртыджы йыртар ташлар,
Керексе, богъар ашар...

Йыртыджы ачалман да,
Акъшам кунь кеч олгъанда,
Бакъынъ, эр бир ер бом-бош,
Корюне тек топракъ-таш.
Ачалман къобалары,
Эм топракъ обалары,
Дерсинъ, олар бир мезар,
Эйлик... тиймесин назар?!
Йыртыджыдан да кучьлю,
Инджи тишлери уджлу,
Чыкъкъан сонъ о кучьлюлер,
Озьлерине тапты ер.
Ювалары янында,
Кенъ бошлукъ — мейданында,
О, къафесте тутулгъан,
Джарисленген, къутургъан.
Достларыны ашагъан,
Озюн тырнап башлагъан.
Ачалман япты буны,
Алим “ойнатты” оны.
Сонъ озюни де атты,
Тарла, къырны бошатты.
Ачалманлар элинден
Эм зеэрли тилинден.
Тарлаларгъа нур энди,
Инсанларгъа кунь кельди.
Багъчалар эп ешерди,
Багъ-бостан эмек корьди.
Сагълыкъ тилеп Алимге —
Отъкюр зеинли эрге.
Тешеккюр бильдирдилер,
Даим сагъ ол, дедилер.

Шундан сонъ бу улькеде,
Эр шей осьти...
Кольгеде
Балачыкълар ойнады,
Аят кене къайнады.
Инсан айвандан эпкиң,
Акъыл-акъылдан кескин.
Дегенлери шу ола,
Буны бильсин эр бала.

ПАПИЙ ГОЛЮ

Такъыр-тукъыр копчеклер,
Демир ёлда тыгъыра.
Ара сайын паровоз,
Пышылдай ве сызгъыра.
Вагонлар огге чапа,
Артта къалды чал къая.
Бир якъта озен чагълай,
Адам къыймай бакъмая.
Эфсанелер илинде,
Ашыкъкъанда копчеклер,
Янъы мескен къурмагъа
Бельсенген экен эрлер.
Поезд чапа,
Чёльнинъ сонъы корюнмей
Нидже къырлар...
Ач ерлер
Инсан эмеги беклей...
Ёлда терен тюшондже
Ёлджуларны саргъанда,
Поезд “Папий голю”не
Якъынлашып баргъанда,
Ёлджуларгъа джан кирди,
Кимдир бири абдырап:
“Папий голю” якъынлай”, —
Деди къолуны саллап.
Ёлджу къартнынъ ичинде,
Насылдыр сыр бар экен.

Оны билип адамлар
Динълемеге зар экен.
Мензилине кетирип,
Поезд бизни ташлады.
Пск де джошкъан шу къартчыкъ,
Икяесин башлады:
“Заман-заман экенде,
Эвель заман экенде,
Папийлернинъ пашасы
Бу ерлерде юргенде,
Чевре денъиз, сув экен,
Балыкъларнынъ ятагъы.
Папийлерге бу ерлер,
Олгъан сефа чокърагъы.
Вакъыт кечкен арадан,
Денъишкен тюс, къыяфет,
Этрафта сув эксильген,
Папийлерге къыямет...
Сыджакъ якъкъан улькени,
Пек зор олгъан бу ерде
Атта тапмакъ талданы,
Голь янында кимерде.
Харабе сарып алгъан,
Кениш сувнынъ чевресин.
Ильде сув эп зугюртлик,
Чокъракъ, чешме къуругъан.
Титис чельде сув излеп,
Къашкъыр, чакъал улугъан.
Папийлернинъ пашасы,
Сув ерине къан ичкен.
“Къуллаарыны” махв эйлеп,
озю исс кечинген.

Бир чокъ папий сюрюси
Сувсызлыкътан, азаптан...
Къачкъан атта уриси
Папийлернинъ тузакътан.
Падиша исе пек залым,
Эшитмей ай-зарны.
Асла чаре къыдырмай,
Яман коре эфкярны.
Сувсагъанда, шу чипче
Къанын сюзе де иче.
Элинде нидже джанлар
“Ялан” дюньядан кече.
Папийлер пашасынынъ
Бар экен еткен къызы.
О, учкъанда коклерде,
Къала экен ёл-ызы.
Къанат яйса, кевдеси
Кунешни де къапаткъан.
Уфюргенде нефеси,
Дагъ-таш дёне афаткъа.
Бир кунъ гъает къозгъала
Бабасына гъазабы.
Коре онынъ элинде
Ульке чеке азапны.
Назик, дюльбер элине
Ала кескин къылычны,
Силькигенде авада,
Пейда ола къыгъылчым.
Озь бабасы...
Пашагъа
Къаршы дженкке атлана.
Къыз эмирин эшиткен
Эр кес бирлик...

Топлана.
Ильде янгъын,
Дженк кете.
Чюнки артыкъ чыдам ёкъ,
Зорбалыкъ тенден оте.
Паша яна-туташа,
Ярдан ата озюни,
Голь ичине тюшкенде,
Юма эки козюни.
Баба оле, къыз къала,
Азат эте эш-достны.
Ольгенлернинъ ерине,
Деп эте о бу къастны.
Ильге сербестлик келе,
Азат ола къарт ве яш.
Папий илинде эр кес,
Ола дост ве аркъадаш.
Къыз ала баба ерин,
Янъы омюр башлана.
Лякин къыз теджрибесиз,
Насыл этсин...
Ойлана.
Девлет исе пек буюк
Уджу-буджу корюнмей.
Эр бир ерде сувсызлыкъ,
Зугюртликтен юрюльмей.
Тыйнакълар къурмакъ керек,
Ильге сув бермек ичюн.
Лякин эр кес меджалсыз,
Сувсызлыкъ алгъан кучюн.
Къыз не япсын...

Кимлерден
Барып ярдым сорасын?
Агълай берип козьлери,
Къанлы яшларгъа толгъан.
Козьяшы тамгъан ерде,
Бир чокъракъ пейда олгъан.
Сонъра суву эп артып,
Чевре-четлерге ташкъан.
Атта кызыны эткен гъаркъ,
Буны корьгенлер шашкъан.
Табиатнынъ хышымы
Кене сыкъкъан оларны.
Кунеш якъкъан, от баскъан,
Олар юрген ёлларны.
Бутюн шейлер махв олгъан,
Харабеге айлангъан.
Къургъакълыкътан къуртулув
Чареси ич олмагъан.

Арадан йыллар кече,
Асырлар эп алмаша.
Ниджс джан телеф ола,
Топракъ иле къарыша.
“Папий голю” деген иль,
Тильден-тильге авуша.
Ниает, бу ильде де
Аткъан... аджайип танълар.
Дев киби ираденен,
Келип чыкъа пельванлар.
Сабан сюре койлюлер,
Дере, къырлар ешере.
Янъы кучьнен эр ерде

Ульке берекет бере.
Кет-кете иш кенишлей,
Экин срлери арта.
Йигит-къызлар эп кете,
Къартлар да къалмай артта.
Денъише озенлернинъ
Чокъ асырлыкъ ёллары.
Шеэр, койлерге тола
“Папий голю” бойлары...”, —
Деди де къарт кесен-кес
Икяесин битирди.
Топлангъанлар къальбине,
Чокъ хошнутлыкъ кетирди.
Савлукълашты.
Сонъ тез-тез
Адымлады ёлуна.
Юксек эвлер,
Багъ-багъча,
Сагъында эм солунда.
Самайынынъ ренкине
Ошай эвлернинъ тюсю.
Чевреде гуль къокъусы,
Эм де бала кулькюси.
Анъладым мен,
“Папий голю” —
Эфсанелср илине
Халкънен бирге
Бу къарт да кельгенине севине.
Ач чёллерге чыкъкъанлар,
Эфсанели иллерде
Атты бойле ал танълар.

ЭЛЯЛЛЫКЪ

Узакъ кечмиш девирде,
Сув боюнда, бир койде
Оксюз огълан яшагъан,
Балыкъ тутып ашагъан,
Омюринде кимсенинъ
Ашына козь тикмеген,
Ач юрген о, токъ юрген,
Ёлун о терс этмеген.
Гедже-куньдюз чалышкъан,
Шойле тапкъан емекни:
Унутмагъан эр саба,
Озен бетке кетмекни.
Бир кунъ кене ёлланып,
Кунъ догъгъанда ёл алып,
Ялыгъа келе йигит,
Къармагъына багълай йип.
Сувгъа ата. Отура,
Беклей балыкъ тюшкенин.
Даа беклемек керек
О балыкънынъ пишкенин.
Бакъса, сувнынъ юзюнде
Ялдап юре бир алма,
Алып оны ашаса,
Юрекке олур файда.
Чокъ тюшюнип отурмай
Озюни сувгъа ташлай.

Шу алманы ала да,
Аман ашап да башлай.
Ярысына кельгенде,
Йигит бирден дурула:
— Бу биревнинъ алмасы, —
Ойлай, бойну урула.
Саибини кыдырып,
Тапмакъ керек,
Ойлана.
Къармагыны ташлай да,
Озен бою ёллана.
Ёл бою о тюшюне
Япкъан ерсиз ишини.
Саибини тапсам, дей
Къалгъаныны бериirim.
Ярысынынъ акъкъыны
Эмегимнен тёлерим.
Юре-юре, чокъ юре
Аякълары ёрула.
Гурь багъчанынъ четине
Етип келе, токътала.
Сары сынап, къандиллер
Пишкен, даллар букюльген.
Пек чокълары узюлип
Ер юзюне тёкюльген.
Багъчалыкънынъ ичинде
Бир акъ сакъал къарт юре.
Йигит оны коре де,
Къорадан атлап кире.
Багъчеваннен корюше,
Селямлаша, таныша.

Айта ничюн кельгенин,
Къартнен акъыл таныша.

— Алманъызнынъ акъкъыны
одемеге кельдим мен.
Не десенъиз, япарым,
Чюнки борджлум энди мен.
Памукъ киби акъ сакъал
Къарт йигитке айланды.
Онъа козь ташлады да,
Сонъ озю де ойланды.
— Алманынъ акъкъы буюк,
“Джезасы” да агъырдыр:
бир къызым бар, эли ёкъ,
къулакълары сагъырдыр.
Озю топал, эм сокъур,
Тили де ёкъ агъзында.
Оны санъа беририм мен
О, бар экен язынъда.
Йигит бираз хаял сюрди,
— Такъдир экен, — ойланды.
Разы олып къартнен бирге
Эвге тараф ёлланды.
Босагъадан атладылар,
Дюльбер бир къыз корюнди.
— Юр, — деди къарт, йигит отип,
четтен алды срини.
Къарт йигитке кулюмсиреп:
— Мына, къызым бу, — деди.
— Бу эв, багъча, бутюн малым
Балам сизинъки энди...

Йигит бирден инанмады,
ТааджиПЛенди, тутулды.

Къарткъа бакъты, къызгъа бакъты,
Шашмалады, юткъунды.
Къарт бир юксек дагъгъа бенъзей,
Къар къаплагъан устюни.
Къыз да ляле гульге бенъзей,
Шенълете дагъ тюбюни.
Сувлар ирмакъ-ирмакъ олып
Дерелерге энелер.
Сув иче де, ерлер къанып,
Багъ-багъчагъа дёнелер.
Йигит татлы хаялларны
Эп башындан кечире.
Хаял сонъсуз денъиз экен —
Йигит кокюс кечире.
Къарткъа бакъты, къызгъа бакъты,
Эсимдеми, тюштеми?
Къыз эп йигит къальбин якъты,
— Ёкъса, алдав ишими?
Чевирилип къарт бабайгъа:
— Айткъан кызынъ бу дегиль? —
деди йигит, — ошай айгъа.
Алдатмакъ яхшы дегиль.
Къарт индемей кулюмсирей,
Чал мыйыкълар кыбырдай.
— Кызым шу, — дей, — сендай мискин,
юзю баарь гулюдай.
Сенинъ киби элял ашар,
Даим дост-эш олып яшар.
Яман ёлдан ич юрмез.
Бирев ичюн ошек айтмакъ
Онда олмагъан адет.

Достларына эр бир иште
Тилей бахт ве сеадет.
Озь кызымны “бичаре” деп
Айткъанларым бу эди.
Сизлер бирге эв-баркъ къурынъ,
Бахтлы яшанъыз, — деди.
Бойлеликнен, эки яш къальп
Бир-бирине къавушты.
Кунълер кечти, айлар кечти,
Йыллар исе авушты.
Эфсанелер керчек олды
Къарт къуванды торунгъа.
Торун исе инсаниет
Таянчыдыр ярынгъа.

КЪАРКЪЫЗ

Ойле заманлар олгъан,
чевре-чет къаргъа толгъан.
Дере, къырлар, йылгъалар,
кениш занлар, обалар
къар астында къалгъанлар.
Балалар чана тайгъанлар.
Чокъракъ, деген бир койде,
алчакъ, басыкъ бир эвде
къарт ве битай яшагъан,
ягълы умач ашагъан.
Эки къартны дюньяда,
Алла малдан къытмады.
Юз баш тувар бойнада —
соймакъны унутмады.
Эчкиси бар, аты бар,
азбар толу тавугъы,
копеги бар, къою бар,
сандыкъ толу явлугъы.
Бу яшына кельгендже
олар хорлукъ корьмеген,
эм яшарлар ольгендже,
зорлукъ недир бильмеден.
Барлыкълары олса да,
олар дост-эш тапмагъан,
къомшусы ач къалса да,
бир эйилик япмагъан.

Озьлерининъ атта бир
эвляды да олмагъан.

Къартлыкъ, шай кечкен омюр,
юзьлерде шевкъ къалмагъан.
Бир кунъ кене экиси
тышкъа бакъып туралар.
Балаларнынъ эркеси
бир-бирини къувалар.
Къар аталар, туталар,
къардан адам ясайлар.
Сувукъны унуталар,
аяз, ельге бакъмайлар.
— Бизде де бир эвлятчыкъ
олса, бойле ойнарды.
Олса да къар, аязчыкъ,
чокъракъ киби къайнарды... —
деди олар сукъланып,
пек чокъ бакъып турдылар.
Балалардан рухланып,
бир меслеат къурдылар.
Олар да, чыкъып тышкъа,
къардан бир къыз ясады.
Отуртып ялпакъ ташкъа:
— Баре джаны олсайды... —
деди битай джылмайып.
Комюрнен къаш бояды.
Къарт да тынч отурмайып,
башкъа явлукъ байлады.
Йылтыравукъ инджиден
козь къойдылар уйдурып.
— Бели кельди инджеден,
къолун созды отурып.
Шафран киби янагъы
Аллы-гуллю ренк алды

Кирез киби дудагъы,
бир аджайип къыз олды.
Битайнынъ шу сёзлерин
эшиткен сонъ къардан къыз,
къыбырданды козылсери,
силькинди эки омуз.
Котерилип еринден
огге юрип башлады.
Чыкъып азбар тёрюнден
ири адым ташлады.
Данс-дане изчиги
тизильдилер артында.
Къомшулардай, къызчыгъы
олды битай-къартнынъ да.
Куньлер кечти, афталар...
айлар йылгъа айланды.
Йылгъада ёкъ токътавлар,
къыз эп осьти, алланды.
Лякин, ничюн бильмем, о,
достларына къошулмай.
Куськюн юре, солукъ о,
къомшу къызгъа ошамай.
Табиаты пек мискин,
бенъзи исе сувкъ къар.
Озю дюльбер, чокъ языкъ,
кульмей, къальбинде къаарь.
Достларынынъ ичинде
тикен киби корюне.
Чыкъмай, эвнинъ ичинде
юре, эм де сюрюне.
Достлары бир кунъ кене
шенъ оюнгъа джоштылар.

Битай-къартнынъ сяжане
къызыны да къоштылар.
Чокъ кечмеден арадан
тышта бир фигъан къопты.
Къаркъыз агълай турмадан,
битай да оны опыти.
— Не олды я, нишледи?
Кимлер джанынъ ынджытты?
Вай, бузлагъан эллери,
къатып къалгъан вуджуды.
— Кимсе мени урмады,
балалардан мемнюним.
Кимсе къаршы турмады,
динъленъ, — айткъан — бу меним.
Къабаат сизде. Сиз мени
къардан адам япкъансыз.
Адам къальбим ёкъ меним,
кунъ коръме, деп айткъансыз.
Инсандаки сыджакълыкъ
манъа даим ябанджы.
Мал керекмей ортакълыкъ,
къана, ана, сёз айтчы...
Инсан озъ аягъынен,
къуш да озъ къанатынен,
эр кес озю тенъинен,
бай къызы озъ бенъинен
дюльбер корюнмек истей,
йипек бурюнмек истей.
Меним тенъим орманда,
къарлы дагълар артында.
Янгъыз байлыкъ арттырмай,
дост арттыргъан олсанъыз,

къальбиме бузлар къоймай
ал къан къойгъан олсанъыз,
мен инсан олур эдим,
достларнен ойнар эдим,
баланъыз олур эдим,
чокъракъдай къайнар эдим, —
Деди де, сонъ шу къаркъыз
къарлы дагъларгъа кетти.
Къартлар ичюн шенъ йылдыз
санки алемден отти.

* * *

Олар энди анълады
бойле яшамакъ олмаз.
Къартлыкъ. Вакъыт къалмады,
достсыз адам ич онъмаз.

ТОРГЪАЙЛАР

Бир вакъытлар
Чатал къая астында,
Багъчалыкънынъ кенары —
Ыйыкъ ерде,
Юксек ерде,
Юксек джевиз терегининъ
Устюнде,
Торгъай — къушлар
Чокъ экен шу девирде.
Чевре-четни
Саргъан багъча эм багълар,
Янашадан кениш
Топракъ ёл отъкен.
Бираз четчиктен кокке
Узангъан дагълар,
Ямачларда
Эмен,
Курюч,
Бик оськен.
Яз кельдими,
Тозлу ёлгъа къонаракъ,
Токъ къурсакъкъа
Кейф чаткъанлар торгъайлар.
Багъ-багъчалар
Ичерсинде учаракъ,
Къурт-къырмыскъа
Чёплеген нидже айлар.
Базы да бир
Къызгъын оракъ вакътында,

Топ-топ олып,
Ёл, занларда учкъанлар.
Къара булут киби
Ильни толдурып,
Арпа, богъдай...
Арманына къонгъанлар.
Ашлыкълар да титкеленген,
Сепильген.
Эм де онынъ бир къысымы
Ёкъ олгъан.
Тобан,
Палав...
Анда эр шей тёкюльген,
Койлюлернинъ къальбине
Ачув толгъан.
Бойлеликнен, торгъайгъа
Нефрет артып,
Такъылгъан онъа хырсыз,
Деген шу ад.
Нафле ерде пек чокъ
Азаплар тартып,
Къурсагъын тойдурмакъны
Эткен мурад.
Лякин оны анълайым,
Демей чокълар,
Торгъайгъа таш,
Эм де кесек аталар.
Ачны ким анъласын,
Озь къарны токълар
Сыйлы ашай,
Раат-раат яталар.

Бир кунь кене
Арманда шойле олды.
Торгъайлар бир булут
Киби кельдилер.
Культелер,
Тобанлар
Ичине толды.
Нефретленгенлер
Оларгъа дёндилер.
Томар, сенек
Арекетке кельдилер.
Санки дерсинъ,
Чевреде дженк мейданы.
Эписи торгъайлар
Узьре эндилер,
Сёзнен насыл анълатмалы
Бу алны.
Башта кесек
Аткъан шох баллар олды.
Олар ачты мында ильки уджюмни.
Шу анъ этраф
Къуш джесетинен толды,
Зайыф къушкъа
Косьтерип бар кучюни.
Къушлар вира телеф ола,
Корелер,
Сагъ сойлары
Эп армангъа къоналар.
Шу балалар къан туткъан,
Чалт юрелер,
Торгъайларны ёкъ этмек

Тек ойлары.
Чокъ яшагъан,
Чокъ шей корьген
Бир къач къарт —
Улемалар дейлер:
— Торгъай пек керек.
Азиз айван,
Къоркъутманъыз, яшасын,
Ёкъ, исе гъайып олур
Багъ, терек...
Ем тапмаса,
Ем беринъыз, ашасын.
Улькемизге энъ садыкъ къуш
Торгъайдыр,
Башкъалары кете-келе,
О, яшай.
Еми исе,
Тары, джылап, богъдайдыр...
Пек чокъ алда
Ем дегиль,
Тазир ашай.
Чюнки айван
Яхшы-яман анъламай.
Юргенлерни тертипке давет эте,
Деселер де,
Торгъайнынъ душманы чокъ.
Эр кес оны ура,
Къува,
Акъсымлай...
Баласына “торгъай яхшы”,
Деген ёкъ.

Узун бир йип алгъан
Экиси эльге,
Ольген торгъайларны
Тизе бир баштан.
Эльбет, джансыз айван
Келирми тильге
Терек далына
Асалар яваштан.
Буны корьген дигер
Торгъайлар мында,
Акъылын алдыргъан
Киби олалар.
Бир къалмадан
Авеленип шу анъде
Башкъа ильге
Уча да,
Ёкъ олалар.
Вакъытындже енъишке
Ирген койлю,
Арманын джыйып
Ала бир тамам.
Эм макътана:
— Къазанчлар да юз элли,
Дей: — Торгъайлар кеткен сонъ
Алдыкъ аман...

Къыш айлары кече де,
Баарь келе,
Корюне уфукътан
Кунеш шавлеси.
Ешиллик,
О, дюльберлик бере ильге,

Сефа эм къуванчтыр
Оны корьмеси.
Лякин багъ-багъчада
Торгъай ёкъ энди,
Къурт-къырмыскъа...
Эм де чибинлер къайнай.
Тереклерге тюзельмез
Афат кельди,
Тыртыр тынмай,
Япракъларны эп ашай.
Ёкъ олмагъа башлай
Багъча эм багълар,
Орман, къырлар
Кире башкъа бир ренкке.
Чыплакълана чамнен
Орьтюли дагълар,
“Ахыр” заман
Кельген киби эрекке.
Адамлар да кочип башлай
Бу койден,
Авлакъларгъа кете,
Ташлап илини.
Берекети ёкъ ола
Мында эп эвден,
Нам-нишансыз
Джоя умют гулюни.
Эсли-башлы
Бир къарт чыкъа бу койде,
Таягъына таяна да,
Адымлай.
Булуна эр сокъакъта

Ве эр эвде,
Насиатлар айта да,
Умют багылай:
— Баарь кельди,
Такъвимлерде янъы йыл,
Ильге янъы ишанч,
Умют кирмели.
Беллеменьиз, сизге
Огретем акъыл,
Вакъыт кельди,
Тюшюнип иш коръмели.
Къуш-кобелек,
Багъ-багъчанынъ ренкидир,
Олар тапмакъ керек
Анда шараит.
Енъиш даим
Бирлик огъанынъкидир,
Эндиден сонъ айтманъыз ич:
— Торгъай, кет!..
Торгъайларгъа мунасебет
Денъишсе,
Табиатнынъ бир эксиги
Толаджакъ.
Мен эминим
Багъларда козь юрюшсе,
Къоруйджысы
Кене торгъай оладжакъ...
Джемааткъа къарт
Даа чокъ шей сёйледи,
Бирлей-бирлей анълатты
Эр бирине,
Юреклерге ишанч,

Умют багълады,
Торгъайлар да
Къайтмалы озь ерине.
Къартнынъ сёзю
Анълайышлы
Эм догъру,
Баллар эмин олды:
Янълыш япылгъан.
Айванларнынъ кельген
Экен къаари,
Ильге афат экен
Эр таш атылгъан.
Торгъайсыз экинге
Аят ёкъ экен,
Ушкютменъиз,
Къоркъутманъыз,
О кельсин!
Ем беринъиз,
Алыштырынъыз,
Расткельген
Берекетни боджек кесер,
Ёкъ исе...

Джемаат бирлешти,
Догъру ёл алды,
Денъишти бир тамам
Баллар, адамлар...
Къушларны къоркъутмай
Ич кимсе энди,
Къарылгъачлар иле
Кельди торгъайлар.

Багъ-багъчалар
Къуш базарына дѣнди,
Берекетке саип
Койлюнинъ кенди.
Ильге текрар кельди
Шеньлик, тантана,
Гуль-чечскке бурюнди
Кой эм азбар.
Эй, балалар,
Акъылда тутынъ эр анъ:
Табиатта эр шейнинъ
Озь ери бар.

ИКАР

Дагълы бир улькеде,
Ормангъа якъын,
Икар аилеси
Яшагъан бир чагъ.
Авджылыкъ япкъан о,
Юрген эр якъны,
Кечинген ери де,
Олгъан юксек дагъ.
Бир куню янына
Огълуны алып,
Кене авланмагъа
Дагъларгъа кеткен.
Огълу да шу куню
Алтыгъа толып,
Бабанен юрмеге
Пек авес эткен.
Орманлар,
Къырларда
Хош дюльберлик бар.
Дерелер,
Ямачлар...
Гузель эр ердс.
Олар тырмашалар
Текрар ве текрар.
Баба эм огъланчыкъ
Бата къан терге...

Ниает, аланлыкъ...
Таныш орманлар.

Чевреде кѳушларнынъ
Йыры ич тынмай,
Татлы тюшонджелер...
Юкѳугъа далалар,
Ёргѳунлыкъ,
Эльбетте,
Экси де дуймай.
Шу анъде дешетли
Зельзеле ола.
Ернен кок кѳарышкъан
Киби корюне.
Атта дагъ еринден
Джылышып ала.
Кѳоджаман бир умман
Догъа еринде,
Экси де дуймайлар
Не ал олгъанын.
Туралар...
Дагъ башы
Ем-ешилъ кене,
Бильмейлер эвлерин
Кѳайда кѳалгъанын.
Юректе кѳоркѳу бар,
Башлары дѳене,
Чевреде акѳрансыз
Мавы сув ятагъы.
Далгъалар урула
Ялыгъа келип.
Корюнемей койлери,
Багъ-багъча...
Топрагъы.

Чыкыкыанмы?..
Мавы сув
Таш,
Къая делип.
Айланып юрелер,
Корюнген ёл ёкъ.
Дёрт бир якъ терен сув,
Ортада ада.
Къайгы эм элемнен
Яна да, пек чокъ,
Сонъ бунъа конслер
Огълан ве баба.
Кимсесиз адада,
Кунъ агъыр оте,
Кунълер афтагъа,
Сонъ айгъа дёне.
Асретлик осал шей,
Джанына ете.
Яшлыкътан башынъа
Акъ сачлар эне.
Асретлик оларнынъ
Сёке юрегин,
Экси де сагъына
Озь улькесини.
Бутюн кунъ юрелер
Ада эрегин,
Эм чыкып бакъалар
Юксек дагъ елькесин.
Кимседен имдат ёкъ,
Шу да бир бея,
Бир чети къамышлыкъ,

Балабан сазлыкъ.
Бир чети юксек дагъ,
Корюне чал къая.
Четинде орманы,
Тереклер назик...
Авджылыкъ япалар,
Шойле кунъ кече.
Баба чеврени
Долана.
Бош юрт
Чаресиз,
Элемлер
Юрегин сёке.
Отурып, огълуна
Бсре эп огют:
— Сабырнынъ туюбу, — дей, —
Биль, сары алтын...
Огълум, бу алгъа
Даянмакъ керек.
Аятта расткеле
Бойле шей.
Сакъын,
Къоркъма сен.
Къайтырмыз,
Олса да эрек...
Экиси берабер
Ишке сарылып,
Тынымсыз эмекнен
Мешгъуль олалар.
Агъач ве таш иле
Бош ерлер къазып,

Анда мейва берген
Фиданлар кѡоялар.
Къач айлар,
Къач йыллар
Келип кечтилер...
Баарь нагъмелери
Адсыз адада,
Турналар шень йырнен
Учып кечтилер.
Кене къуванч ёктыр
Огъул,
Бабада.
Оларгъа такъдирге
Баш эгмек керек,
Янгъгъызлыкъ,
Азаплар кунь-куньден артса да,
Чеккен эзиеттен
Сызласа юрек.
Атта аякълар
Кериге тартса да,
Оларгъа эпси бир
Яшамакъ керек.
Догъгъан яш нсильни
Яшатмакъ ичюн...
Бу ойлар бабагъа
Берди бир юрек.
Топлады эсини,
Билекке кучюн.
Балагъа эм ана,
Эм баба олды.
Ач олса, аш берди,
Сыйпады башын.

Кунь кечти,
Огълан да
Ярдымджы олды,
Эм осьти,
Толдурды он эки яшын.
Шу йылы адада
Къыш къатты кельди.
Чал бузлар къаплады
Бютюн ялыны.
Къамышлыкъ,
Эм къыргъа
Дувадакъ энди.
Бакъынъыз, кимсесиз
Догъмушлар алыны,
Бунъа да чыдады
Шу баба-бала.
Баарьнинъ кельмеси
Байрамгъа дѣнди,
Бабагъа раатлыкъ
Бермей шу бала.
Эр кунь он,
Юз... суаль
Ягъмакъта энди.
— Биз киммиз,
Аслым ким,
Бармы догъмушым?
Далгъасы,
Елинден...
Бездим бу ильнинъ.
Бармы сенден гъайры
Аджыйджакъ кишим?

Бильмеге истек ёкъ
Бу ернинъ сырын...
Огъланнынъ сёзлери
Тесирли эди.
Баба тюшюнджеге
Далгъан сонъ бир анъ,
Одадан чыкъты да,
Айланды кенди.
Къальбинде теляшлы
От янар.
Инан!
Чокъ йылдыр озюни
Асретлик эзер.
Ана эм улькечюн
Асретлик чекти.
Артыкъ ич бир шей
Корюнмей козьге.
Огълунунъ айткъаны
Сюектен кечти.
Чокъ дефа ялыны
Айланып чыкъа.
Озь или не якъта...
Къушларгъа бакъа.
Олар эр бааръде
Бир якъкъа уча.
Элемли къальбинен
Бакъа шу якъкъа.
... Эвимиз,
Коюмиз...
Анда олмалы,
Айгиди, бизде де
Олса бир къанат.

Учардыкъ,
Кериде
Къалырды ялы.
Олмазмы, аджеба,
Бизге бир имдат?!
Бир куню кене де,
Чеврени айланды,
Дувадакъ къанатын
Топлады,
Кезди.
Оларны тертипнен
Бир ерге багълады.
Сонъ пек кямилликнен
Бир бойгъа тизди.
Агъач туткъалыны
Топлады сонъра,
Отурды, учмакъчюн
Къанатлар япты.
Чокъ кезди къамышлыкъ,
Батакълыкъ ара,
Кереги мыкъдарда
Къанат да тапты.
Сонъ бир кунъ сабадан,
Огълуны чагъырып,
Къанатны такъты да,
Учурып бакъты.
Узун уджларыны
Азачыкъ къайырды,
Ве текрар сынады,
Чаресин тапты.
Сонъындан озю де
Такъынды къанат.

Экиси чыкътылар
Учув ерине.
Огълу динълей оны,
Дегиль о инат.
Бакътылар, огде тек
Кенъ дерья корюне.
Баба отурды
Сонъ керс ерге,
Огълуна бир даа
О, огют берди.
Къальбинде эеджан,
Баткъан шыр терге
Огълуна бакъты да
О, шойле деди:
— Огълум, шимди биз
Экимиз берабер,
Къанат керсерек,
Учып башлармыз.
Семагъа чыкъкъан сонъ,
Кетип бир къарар,
Акърын, акърын...
Булутлар ашармыз.
Бу кениш дерьяны
Кечмек муреккеп.
Даа муреккептир
Семада учмакъ.
Лякин шу умяутинъ
Къавий олсун пек.
Анълайым,
Пек къыйын
Къош къанат ачмакъ.
Ана, Ватан ашкъы

Эр шейден агъыр,
Онъа иришмекчюн
Сёзюмни динъле,
Арттан, я огден,
Манъа чокъ багъырма.
Къулакъкъа сес кирмез,
Учкъанда илле
Учувнынъ зевкъына
Алданып да ссн,
Чокъ юксек учмакъны
Тюшюнме ич де,
Эм пек де алчакътан
Учмакъны севме.
Манъа бакъып уч,
Яныма кеч де.
Чюнки юксек учсанъ,
Кунеш сыджагъы
Къыздырыр,
Иритир,
Къанатынъ тюшер.
Алчакъта булутлар...
Талар аягъынъ,
Къанатынъ сув чекер,
Дымлыкънен шишер.
Сонъ тутмаз,
Къопар да,
Тёкюлир кене,
Эр эки алда да
Фаджиа беклер.
Сонъ ич де етмезсинъ,
Ана улыкенъе.
Къарарын бильгенге

Дженнеттир коклер.
Арадан бир-эки
Сание кечти,
Къанатын керди де,
Секирди бала.
Артындан баба да
Онъайтлы ер сечти,
Учмагъа башлады
Огълангъа таба.
Учмакънынъ зевкъыны
Бильсе эдинъиз,
Чананен таймагъа
Ич де бенъземей.
Эр саба семагъа
Юкселип кендинъиз,
Учмакъ истердинъиз
Ёрулмай,
Безмей.
Бу зевкъ огъланны
Пек къавий сарды.
Унутты бабадан
Алгъан огютни.
Вира котериле,
Къуванч эп артты,
Баба да керекмей —
Эр шейни унутты.
Санки бутюн сема
Онынъ элинде,
Сагъына,
Солуна...
Уча, эп бакъа.
Тап сонъы шашырды

Учкъан ёлун да.
Онъа ёл керекмей,
Къанатын къакъа.
Эп юксек чыкъмагъа
Тырыша озю.
Юрскте зевкъы да
Эп арта бере.
Сема сефасы
Багълай эп козюн.
Огюнде акърансыз
Бошлукъны коре,
Бакъса...
Кунешнинъ
Амансыз шавлеси,
Къанат туткъалыны
Иритти бир анъ.
Къанатсыз ялдады
Семада кевдеси.
Дерьягъа йыкъылды,
Богъулды огълан.
Баба сагъ-селямет
Ватангъа кельди,
Къанатын топлады,
Къонды бир дагъгъа.
Екяне огълундан
Айрылды,
Кенди
Ватангъа иришти,
Энъ азиз багъгъа.
Икар
Учмакъ ёлун

Ачты инсангъа.
Семагъа юксельди
Кумюш къанатлар.
Лякин къарар керек,
Эр иште адамгъа,
Айса,
Икар огълун
Анъдырыр,
Якъар.

1978 с.

ЭМАНЕТ БАБА

Бир вакъытлар Дерекойде,
Дагъ этеги тегиз ерде,
Кенъ базар олгъан экен.
Адамнен толгъан экен.
Мында кой ве шеэрлерден,
Узакъ, якъын, чокъ ерлерден
Адамлар эп топлангъан,
Мал саткъан ве мал алгъан.--
Инени эм йипини,
Пишкекни эм кубюни,
Ат эм де арабаны,
Махсус демир собаны,
Юзюм я да шарапны,
Атта къалпакъ, чорапны
Мындан келип алгъанлар
Эм пек мемнюн олгъанлар.
Эр кес не етиштирсе —
Тютюн къырса, нар терсе...
Эпсин мында кетирген,
Ве парагъа дѣндирген.
Чокъ чалышкъан койлюлер,
Эльде эткен сонъ бинълер,
Джеблери акъча толып,
Базардан мемнюн олып,
Эвлерине къайткъанлар,
Ёл бою йыр айткъанлар.

Кимде чокъ пара олса,
Масрафтан артып къалса,
Сандыкъларда сакълагъан,
Шу ёлнен мал топлагъан.
Дерекойде аджайип,
Атта алгъышкъа ляйыкъ
Эманетчилер олгъан
Кяр алгъан,
Джеплер толгъан.
Базылары яланджы —
Алдатып мал алыджы...
Фитнеджи, джарис олгъан,
Ривает ондан къалгъан.
Яз вакъты,
Куньлер сыджакъ,
Къушлар учмакъта алчакъ.
Дагъ озени янында,
Койлюлер мекиянында
Кене базар топланды,
Кельген, кеткен —
Ёкъ арты.
Сатыджылар, амаллар,
Буюклер эм де балалар
Топландылар сабадан,
Эр ер толды,
Адамнен,
Юрмекнинъ чареси ёкъ,
Сейирге кельген де чокъ.
Тютюнджи Мамут эмдже,
Янында огълу — Кендже.
Чаршыдан ер алдылар,
Ишлерине далдылар.

Тютюн — тайлар чезильди,
Къурдалары эзильди.
— Эгер ким сигар ичсе,
Якъсын мында бир тютюн,
Ким де алмайып кечсе,
Юреги янар бутюн.

— Тютюним сары алтын,
Къокъулы эм де кескин,
Лякин ич айтмам адын...
Ичкен ойласын, тапсын.
Тез-тез келинъ, дөметлер
Озь муштерисин беклер, —
Деди, вира саттылар
Эм де терге баттылар.
Шу арада чаршыда —
Тютюнджилер къаршыда,
Бир адам пейда олды,
Корьгенлер шашып къалды.
Аякъ эм де элине,
Къушагына — белине,
Чешит шейлер асылгъан.
Бир-бирине басылгъан.
...Демир ве тель парчасы,
Эски девир акъчасы,
Чешит чуллар ве йиплер,
Ненендир толу джеплер,
Пуллу пошу ве нагъыш,
Эр кеске эйи бакъыш...
Чаршы бою адымлап,
Базыда бираз токътап,

Эп юрмекте шу адам,
Шейлер исе кыакъар чанъ...
Мурат эмдже тап шашты,
Сыкъты теразе — ташны.
Сонъ айланды сол якъкъа,
Эр кес шашкъын, аякъта,
Бириси дели беллей,
Дигери шашкъан, кульмей,
Кене бири сакъына,
Тута сепет сапыны.
Хырсыз, я да ийлекяр,
Сёзлерин этип текрар,
Саткъан малыны топлар,
Къоркъкъан баласын оплар.
Мурат эмдже ойланды,
Сонъ огълуна айланды:
— Огълум, мында бир ал бар,
Тюшюнджеде адамлар,
Шимди эписин анълармыз,
Гизли сырны тапармыз... —
Деп, огълуны къалдырып,
Дев бичимни анъдырып,
Адымлады илери,
Адамларда козьлери.

Топлангъанлар ичине
Мурат эмдже де кирди.
Онынънен лакъырды
Эткен къадынны коръди.
Сонъра къадын айланды
Адамлар топарына,
Бираз сёзсиз токъталды,

Сакъына, эм тартына.
Сёз башлады:
— Бу адам —
Элялларнынъ элялы,
“Къарынджа басмаз адам”...
Ёкъ этмез кимсе малын.
Къурт-къырмысканы къувар
Устюндеки ильванлар.
Кезинир азбар, дивар
Бойлап,
Басар о аякъ.
Хырсызлыкъ, хиянетлик,
Бильмеген эманетчи,
Зияде эмиетли,
Онынъ иши, динълечи:
— ...Паранъыз бутюн олур,
Атта артар ай-айдан.
Тапкъанынъыз бутюн къалыр,
Онъарсыз арткъан пайдан.
Ич тюшюнип турманъыз,
Эманетчи пек яхшы.
Сакъынып отурманъыз,
Акъчанъыз япар акъчы.

...Динълеген сонъ сёзлерни,
Козетип чифт козьлерни,
Мурат эмдже де джошты,
Параларыны къошты.
Сайды, бинъни чырмады
Эм де бакъып турмады,
Эманетчиге берди:
— Барсын, сакъласын, — деди,

Арадан кечти куньлер,
Айлар тапты екюнлер.
Йыл артындан йыл кечти,
Тарлалар эп ешерди.
Бир кунь шу Мурат эмдже
Эм де огълу яш Кендже,
Буюк эв сатын алды,
Шу пара керск олды.
Ве шеэрге чаптылар,
Ве шу къартны таптылар.
Сорадылар акъчаны,
Сарувлы шу богъчаны.
Эманетчи пек шашты,
Ачувдан къайнап-ташты.
— Насыл акъча?
Не дейсиз?
Сиз мени ким беллейсиз?
Мен эманет алмадым,
Ильк сефер корем сизни,
Котеринъ пыртынъызны.
Айса, полис чагъырыр,
Мааллеге багъырыр,
Апске къапатырым,
Анъларсыз тёмет сырын...
Чыкъты ишнинъ къокъусы,
Баба-бала экиси
Къатнадылар ярым йыл,
Тынчланмады ич гонъюль.
Бир кунь кене сабадан,
Энип алчакъ обадан,
Шенъ шеэрге кирдилер,
Базар бойлап юрдилер.

Эманетчи къарт эви
Базарнынъ сол четинде.
Бар къызы эм киеви
Ёлнынъ о бир бетинде.
Бирдем олып эписи
Халкъны алдата экен.
Олар инсаннынъ писи,
Налетлей кельген-кечкен.
Мурат эмдже огълунен
Ёл башында токътаны.
Козъ ташлап сагъ-солуна,
Сонъ арыкътан атлады.
Къаршыдан гузель къадын
Ишмар этти оларгъа.
Деди: “Янманъыз сакъын,
Алышынъ бу алларгъа.
Мен сизлерни чокъ корем,
Ничюн къатнайсыз мында?
Чюнки бу ёлдан юрем
Эр кунъ, эр саба — танъда.
Не ал олды, айтынъыз,
Бельки тиер ярдымым.
Ёкъ олдымы атынъыз?
Тюшюнменъиз артыны.
Элимден кельген къадар,
Ярдым этерим, бу акъ.
Айтынъыз не аджет бар,
Олюм дегильдир, мытлакъ?”
Мурат эмдже сёз къатмай
Эм къадынны токътатмай,
Сонъынадже динъледи.

Ич бир кере больмеди.
Сонъра эпсин анълатты,
Ашыкъмадан эп айтты,
Сонъ меслеат къурдылар,
Эм чокъ ойлап турдылар.
Сёзге башлады къадын
Эм де тюшюнди артын:
— Демек, бермей параны?
Ич бозманъыз араны.
Чаресини тапармыз,
Биз де бир иш япармыз, —
Деди къадын, ойланды,
Сонъ Кенджеге айланды:
— Динъле, меслеат бойле,
Мен биринджи кирерим,
Он бинъ кумюш параны
Сакъланъ, дер де, берерим.
Сен исе шу арада,
Разылыкъ сорамадан,
Шарт кирерсинъ,
Мукъайт ол,
Айырылма парадаң!
Дерсинъ, эманетчи къарт,
Былтыр сизге бинъ кумюш
Бергендим сакъламагъа.
Керек олды о мытлакъ,
Аджеле чыкъты бир иш,
Меджбурым сорамагъа...
Джоймайым, деп он бинъни,
Сенинъ паранъны берир.
Сонъ алгъышларсынъ оны...

Къапыгъа ёл косътерир.
Сен къапыдан чыкъар да,
Азачыкъ токъталырсынъ.
Сонъ къапыны ачар да,
Манъа шай багъырырсынъ:
— Ханым, къоджанъыз кельди,
Параларны берменъиз.
Сизлер бу ерден энди
Кочип кете экенсиз... —
Мен де топлап акъчамны
Чыкъарым шу одадан.
Къалдырмамыз богъчаны
Шу эманет бабада.

Огълан къадын айткъанын
Бир минсиз эда этти.
Къарт
Къадыннынъ япкъанын
Манасына сонъ етти.

Сонъ азбаргъа чыкътылар,
Котерильди шенъ кулькю.
Чюнки тюшкен сыртлардан
Чокъ кунълюк теляш юкю.
Огълан ойнай шенъленип,
Къадын онъа къошулды.
Къарт да элин силькти де,
Ойнап башлады дёнип.
Олар ойле джоштылар,
Дерсинъ, бир шей сечмей козь.

Шенълик иле таштылар,
Ерден котерильди тоз.
Къадын талды, токъталды,
Токътады къарт, эм огълан.
Аякъта кучъ къалмады,
Тыныш алдылар бир анъ.
Къадын шу анъ сорады:
— Огълан, ничюн ойнайсынъ?
Шенълигинънинъ ёкъ арты,
Атта бизге бакъмайсынъ?..
— Манъа бойле эйликни,
Сиз яптынъыз,
Онынъчюн.
Кениш чель,
Дагълар киби
Ичимдски къуванчым.
— Я сиз нечюн ойнайсыз?.. —
Йигит сорай къадындан.
— Бизлер енъдик — ойнаймыз,
Эм шенъ чыкътыкъ къапыдан...
— Я сиз ничюн ойнайсыз? —
Къарттан сорады олар.
— Бизлер енъдик,
Ойнаймыз,
Сизге олды не аллар?
— Омюримде ильк кере
Мен бойле алгъа къалдым.
Пек инанып сизлерге
Ич дуймадан алдандым.

Ойле олды,
Не чаре,
Ойнамай не япайым.
Тюшюрдинъиз ичерге,
Шашкъанымдан ойнайым.
Баба-бала ве къадын
Эманетчи шу къартнынъ,
Юрегини якътылар,
Мемнюн олып къайттылар.

КЪОЗ ЭФСАНЕСИ

Къоз дегенлери —
Бу джевиз демек,
Бир заман бу ерде
Чагълагъан чокъракъ.
Буюк къуванч олгъан
Оны бир коръмек,
Джевиз къакъылгъанда,
Орьтюльген топракъ.
Табиат аджайип
Бир рессам экен,
Фырчысыз,
Боясыз ясагъан дженнет.
Корюне Эльтиген озени
Отъкен
Къознынъ четинден,
Бар анда къудрет.
Къоз кою —
Къырымнынъ куньдогъуш якъы,
Судакъ — Отуз ёлу
Кече бу ерден.
Юдже дагълар иле
Къаплы учъ якъы,
Бир чети къошула
Къара денъизнен.
Онынъ сырт янында
Учъ къая тура,

Бирининъ ады —
Эльтиген къаясы.
Койнинъ сакъчылары
Денильген оларгъа
Къапа-къаршысында
Токъсыртнынъ обасы.
Учъ къая —
Ортада шу Делик къая,
Къоздан бакъкъанда,
Куськюн корюне,
Отуз тарафтан
Кесе Къуш къая,
Ерлешкен киби о
Эльтиген тёрюне.
Кунеш догъкъанда,
Шавлеси, эльбет,
Корюне,
Эвеля о мында тёке.
Кучъ,
Къувет...
Бу ильде
Бал-шекер майвалар осе,
Мында юзюмнинъ
Айрыджа дады бар,
Дженнетте биле
Олмай ойлеси.
Айрыджа татлы,
Сувлу армутлар,
Дерсинъ, эр бири
Кунеш шавлеси.
Къознынъ шарабы...

Къознынъ мейвасы,
Къазанды шурет.
Дюбек тютюни,
Сынап алмасы...
Бутюн койлюлерге
Олды о ибрет.
Тютюнджи кызыларнынъ
Къуванч шенълиги,
Вадийни толдура,
Ондан да аша.
Багъчеван йигитлер...
Топлагъан байлыгъы
Сепетке сыгъмаз ич,
Амбарлар таша.
Яшларда олгъан
Атешли севги,
Та юреклернинъ
Тёрюне ете.
Адий дуйгъу дегиль, —
Оларда севги,
Эбедий,
Яшлыкътан-яшлыкъкъа оте.
Огъланлардаки эндам,
Юксек бой.
Индже бель кызыларнынъ
Къальбини якъа.
Эмекте таныша,
Сонъ япарлар той,
Бойле де яш несиль
Эп кече сафкъа.
Истесе ильге
Гульчембер такъалар,

Истесе чалыша,
Шенълене олар.
Къурт терек япрагъын
Ашамаз ильде,
Эр кес сёйлене
Бир татлы тильде.
Джемаат къойлары,
Эчкилери бар,
Къырларда кезине
Халкънынъ йылкъысы.
Эр бир азбарда
Къоюн ве сыгъыр,
Къозлуларнынъ шенъ
Айткъан тюркюси.

Башлары чаларгъан
Эльтиген къаялар,
Пандаз,
Текеятан...
Эм Порсукъ къая.
Сувны да къаянынъ
Багърындан алалар,
Куськюнми корюне
Шу Делик къая.
Акъшамгъа якъын
Делик къаягъа,
Вакъытны акс этип,
Эне бир кольге.
Озю боялай
Мавымсы боягъа,
Гуя чевриле о
Буюк бир гольге.

Адамлар эмектен
Ёрулып къайта,
Акъшам олдымы,
Къавеге келе.
Бириси айта,
Дигери динълей,
Олар даима
Яшайлар бойле.
Биринджи сёзни
Койнинъ энъ къарты
Башлай да,
Невбетни ала дигери,
Ривает,
Масаллар...
Олмай ич арты,
Бошамай къартлардан
Къавенинъ тёрю.
— ...Эвельки заманлар
Сыргъа бай, — дей
Бириси.
— Эльбет, — тасдикълай оны, —
Кечмишнинъ сырыны
Айтмакънен битмей, —
Дей де, дигери
Сёз башлай сонъы.
Йымшакъ миндерге
Ерлешип отургъан,
Докъсан яшындаки
Муслядин агъа:
— Даима Дервиза
Отъкерип тургъан
Девранлар къайдалар,

Къайдалар,
Къайда?!

Джемаат топланган,
Динълемек истей,
Къарт исе ашыкъмай,
— Токътанъыз сиз, — дей,
Кираз агъачындан
Япылган чубугъын,
Бир къач кере о
Теренден тартып,
Ничюндир,
Яваштан сыкъты да юмругъын,
Ашыкъмай, салмакънен
Башлады айтып:
— Бир заман буларнынъ
Эписи олган,
Яланы ич де ёкъ,
Эписи ксрчек.
Айтам мен:
Бабамдан,
Дедемден къалган...
Динълесин,
Несильге шу ёлнен отеджек.
Къарт ойле тантимнен
Башлады сёзюни,
Бутюн динълегенлер
Башларын асты.
Базы бирлери
Юмган козюни,
Дерсинъ, оларны
Тюшюндже басты.

Джемининъ дикъкъаты
Чеврильген къарткъа,
Къаведе чибин
Учса, билине,
Базысы ер тапмай,
Тургъан аякъкъа,
Къартнынъ сёзлерине
Эр кес динълене.
Къарт айтты,
Эльтиген къаялар джанланды
Инсаннынъ шу анъ
Козю огюнде.
Бу юдже къаялар
Бир ерге топланды,
Буюк чокъракъ бар
Оларнынъ тюбюнде.
Корюне
Ортада тургъан къаяда,
Эльбет, делик ёкъ,
О, магърур тура.
Эписи бир ренкте,
Бир сой бояда,
Оларгъа чокъракънынъ
Ренки эп ура.
Орта къаяда,
Эвель заманда,
Учь Азиз ерлешкен —
Анда яшагъан,
Олар даима йырлагъан
Анда, бири битирсе,
Дигери башлагъан.

Оларнынъ эр бири
Озь йырын йырлагъан,
Бир-бирине
Ич ксдер этмейлер.
Бири йырлагъанда,
Дигери токътагъан,
Адамлар
Къаялар шувулдай беллейлер.
Къаялар гудюрдесе,
Беклейлер ягъмур,
Инълесе, беклейлер
Аязлы фуртуна.
Азизлер халкъына:
“Этинъ, — дей, — сабыр”,
Хабер даркъай койнинъ
Яш эм къартына.
Оларгъа ишана
Койде эр бир джан,
Азизлер сёзюнс,
Этелер дикъкъат.
Эйилик пешинден
Кете эр дживан,
Озь ёлун узьмеден
Кене шу аят.
Шу себеп Азизлер
Азизлик эте,
Къоз халкъын
Эвельден хабердар эте.
Хабер тез етише
Маалле, эве,
Халкъ онъа
Азырлыкъ ёлуна оте.

Шу Къознынъ халкъы
Эвель замандан,
Эр бир мусафирге
Ер, отьмек берген,
Чыкъмагъан олар
Динден-имандан,
Кельген эр адамгъа:
“Кеч тѳрге”, — деген.
Мусафирми,
Ёкъса бичареми о,
Кельгенге гонълюни
Ачкъан даима.
Ёкъса батырмы,
Я Чорамы о,
Алгъан,
Сорамай афта, айыны.
Озю не ашаса
Онъа да берген,
Эвининъ тѳрюни
Бошаткъан онъа.
Шунынъчюн эр кес
Сакъынмай кирген,
Къозлунынъ эвине,
Не дерсинъ бунъа?!.
Селятчылар да
Булунгъан мында.
Эр бири урьметнен
Къаршы алынгъан.
Озюне ер тапкъан
Узакъ-якъында,
Мында чокъ риваетлер
Асыл олунгъан.

“Алла мусафири” —
Деген бу сёзни,
Къозлулар самимий
Юректен айталар.
“Озюнъден улу коръ
Кельген эр кесни”, —
Деп текрар айталар
Къардаш, тувгъанлар...
Джемаат ишине кетсе о эгер,
Эвинде махсус адамы къала.
Мусафир кельмеси ихтималы бар,
Оны къаршылай да,
Сонъ ёлгъа сала.
Бойле анъде,
Къанун эр къозлугъа,
Къапы килитлемек
Пек гуна олур.
Бу адет
Несильден-несильге созула,
Къанунны ким бозса,
Джезасын алыр.

...Куньлернинъ биринде
Нишанлы учъ къыз,
Невбетчи оларакъ
Эвинде къала.
Мусафир кутелер
Шайлы учъ йылдыз,
Эр бири нагъышын
Тикеджек ола.
Эльбет,
Тойлары оладжакъ къызларнынъ,

Кунь исе зыкърлай,
Эп якъынлаша.
Эеджан къызарта
Къызларнынъ юзьлерин
Юректе къуванч эп
Къайнай эм таша.
Къапыдан чыкъа да,
Учю бир олып,
Сакин ер къыдырып,
Ормангъа кете.
Олар нагъышын элине алып,
Анда тикерим, деп,
Шай ниет эте.
Эльтиген къаялар
Сускъан.
Корелер,
Азизлер йырламай —
Башларын эгген.
Къызлар табиат
Багърында юрелер,
Къаялар оларны
Пек мсфтюн эткен.
Азизлер,
Эр бири бир дервиш олып,
Озьлери булунгъан
Къаяны быракъкъан.
Олар эллеринс
Таякълар алып
Кельгенде, къуругъан
Чокъракъ да акъкъан.
Азизлер,
Бакътынъыз оларнынъ алын,

Бириси сагъыр,
Бириси топал,
Бириси сокъур,
Коръмей ич ёлун,
Ёлнынъ четинде
Алмакъталар ял.
Учюнде учъ дерт,
Бичарс алдалар,
Къызлар оларгъа
Къыдыра имдат.
Ачыкъ черенен
Къаршылап алгъанлар,
Чюнки бу оларчюн
Мукъаддес адет.
— Эгер ач олсанъыз,
Буюрынъ,
Ашанъыз, —
Софрагъа давет
Эткенлер къызлар. —
Даим эйилик
Олсун ашнанъыз,
Тек шуны тилеймиз,
Сизлерге бизлер.
Буюрынъ,
Чскинменъ, — дедилер къызлар,
Меракънен бир-бирин
Зильфин бурдылар.
Санки, эр бири
Шавлели йылдызлар,
Азизлер янында
Парылдап турдылар.
Азизлер ашады,

Аш исе битмей,
Эксильмек ерине
Эп арта бере.
— Буюрынъ, —
Дей къызлар, —
Софрадан кетмень! —
Аш кене эксильмей,
Къызлар да коре.
Тойгъан сонъ:
— Алла разы олсун, къызлар, —
Дей де Азизлер,
Сонъ дуа эте,
— Аш олсун! —
Деп джевап берелер къызлар.
Къыядан бакъалар
Эп софра бетке.
Эр бир шей еринде,
Эр бир шей тура,
Къызлар бу алгъа
Энди конелер.
Гонъюльде эеджан,
Юрек эп ура,
Софрагъа сап-сары
Армутлар энелер.
Бу алгъа тааджипнен
Айта Азизлер:
— Алла чешитлики
Яраткъан бойле,
Аштан сонъ софрагъа
Мейвалар тизер
Къызлар, —
Деп сөйледи,

Шенъ эди ойле, —
Сизлер бахтлы
Олунъыз, перилер,
Генчлик къуванчынъыз
Артсын эм ташсын,
Дюльберлик сизлернен
Шай къалсын, — дедилер, —
Ильде шуретинъыз
Турмадан ашсын.
Сёйленъыз,
Сизлерден сораймыз текрар,
Тилеклер къабул
Олунмай къалмаз!
Хошнут экенде
Билейик истекни,
О, илле къабул
Олунмакъ керек.
Чекинменъ,
Сакъынманъ,
Гонъюльге не керек,
Динъленъ,
Сизлерге не айта юрек?!
Къызлар бир-бирине
Бир назар ташлай,
Фысылдап алалар
Бир анъ озъара.
Сонъ бири яваштан
Сёзюни башлай:
— Тойгъадже нагъышым
Битсейди баре...
Козълерин четке
Алгъан бу анъде;

— Эвге кьайткьандже
Истегинъ олур, —
Дей Топал.
Экинджи кьыз тура якъында:
— Эвде кьарт анамнынъ
Алы не олур,
Ачувланмаса,
Яхшы эди, амма
— Эр шей яхшы олур,
Гузель кьыз, анда, —
Дей Сагъыр, —
Шень-кьуванч
Чыкьарсыз танъгъа.
— Я, сен не истейсинъ? —
Деп сорай Сокъур,
Учюнджи кьызы
Чагъырып якъын.
— Истегим эда олунмаз,
Агъыр.
— Айт сен, — дей Сокъур, —
Гизлеме сакъын.
Къыз бираз ойланып,
Сонъ шойле деди:
— Мен ойле истейим,
Бу къаялардан
Бир чокъракъ ачылсын.
Чагъласын кенди
Суву
Кечкенни бу диярлардан
Къандырсын,
Эм ссбзе,
Эм багъчаларны,

Сув, шербет оларакъ,
Эр шейни онъдырсын.
Мейванен толдурсын
Кенъ багъчаларны.
Бу ерден кечкенлер
Сув ичип, къанып,
Бу ильден мемнюн —
Олып кетсинлер.
Койнинъ халкъыны
Даима анъып,
Эллерин котерип,
Дуа этсинлер.
Ёргъунлар ял алсын,
Сув — кераметтен,
Тендюрист оларакъ
Ёлуна кетсин.
Эйилик япмакъ — бу
Мукъаддес шейдир,
Бу сувны ичкенлер
Макъсадкъа етсинлер.

— Озюнъ не истейсинъ, —
Сокъур сорады.
Къыз деди:
— Манъа керекмей ич бир шей,
Менде эр шей бар,
Етерлик эм де
Къальбим къуванч толу,
Шенъдирим,
Мен шенъ...
Анам-бабам бар,
Мухтадж дегилим,

Севимлим-нишанлым.
Кунешим,
Нурум.
Даа ачылмады
Бинъден бир гулюм,
Манъа илериде
Дженклер олмасын,
Къургъакълыкъ олмасын
Тарла, багъларда,
Илимде хасталыкъ,
Яныкълар къалмасын.
Тереклер солмадан
Оссин дагъларда,
Ёкъсуллар,
Сакъатлар олмасын илимде,
Эр кес озь дердининъ
Шифасын тапсын.
Зорбалыкъ,
Иджретлер корьмесин ёлунда.
Гонълю не истесе,
Тек оны япсын.
О вакъыт ярымнен
Мен де бахт тапарым,
Бизлерге,
Сиз дуа этсенъиз етер,
Бутюн азапларны
Котерир атармыз.
Эйилик ёкъ олмаз,
Несильге отер.
Сокъур динълер экен
Къызнынъ сёзлерин,
Озюни корьмеге

Пек авес этти.
Пармакъларынен
Окъалап козьлерин,
Дуйдурмай,
О, асрет козьяшы тѣкти.
Балдан татлы эди
Къызнынъ эр сѣзю,
Манасы еди къат
Къуюодан терен,
Корьмек истеген
Сокъурнынъ козю.
Керчектен ачылды,
Къыз бунъа мельѣм,
Бакъса, козь огюнде
Эндамы дюльбер
Татлы сѣзлю о
Гузель къыз тура,
Бойле зейтундай
Козьлерни эгер,
Ким корьсе,
О, джошар...
Юреги урар,
Дерсинъ,
О, коктен зембильнен энди.
Козюнде кокнинъ
Ренки акс этти.
— Адынъны айт манъа, —
Деди о къызгъа,
Къыз деди:
— Айтайым —
Адымдыр Фера, —
Тааджипли бакъты

Шайлы йылдызгъа,
Череси кунешдай,
Зилифлер ара,
Къызыл гульдай
Аллангъан янакълары.
Дудакълар ичинде
Инджими? Санды,
Къашлары гуя
Къуш къанатлары,
Учты да,
Келерек къальбине къонды.
— Айтайым,
Бу ерде сен деген чокъракъ,
Шимди,
Шимди фышкъырыр,
Сув чагълап башлар.
О чокъракъ, эльбет,
Ташыр адынъны,
Фера къыз чокърагъы,
Денилир ильде.
Къуванчкъа толдурыр
Кельген адамны,
Эбедий яшарсынъ
Халкъынънынъ тилинде.
Сув шифалы, дер
Кучюк эм буюк,
Ферахлангъан чокъ
Олурлар, эльбет
Санъа ксдер этмез
Сыджакъ ве сувукъ,
Яхшы истеклеринъ

Олур кучь-къувет.
Сокъур, Деликли
Къаягъа айланып,
Таягъын тёпеге
Котерди шу анъ.
Имдат олмады
Турмагъа ойланып,
Санки ер титреди
Бирден-бир, инан.
Шу къая-дагълар
Гудюрдеп алдылар,
Дерсинъ, урулдылар
Бири-биринс.
Юксек чал къаялар
Шувлагъан олдылар,
Сув фышкъырды
Таякъ тийген шу ерден.
Эм ойле номай сув,
Озю де арныкъ,
Шувулдап акъмагъа башлады,
Ташкъын
Чевреге яйылды
Гузеллик — айдын,
Къызлар къуванчтан
Къалдылар дуймай.
Мусафир...
Азизлер гъайып олалар,
Къызлар да анълайлар
Олар ким экенин.
Чокъракъ эп чагълай,
Къызлар сув алалар,

Бакъынъ,
Бакъынъ,
Бири-бирине насыл сепкенин.
Фера да шу анъ
Элин узатып,
Авучыны толдурып
Ура бетине.
Эйилик,
Бир вакъыт къалмай о ятып.
Яхшылар ирише
Озь ниетине,
Мусафир къартларнынъ
Айткъаны бойле
Ерине келе,
Къызлар да мемнюн.
Эписи шенъ олып
Къайталар койге,
Анда эйиликке
Чекильмей скюн.
Шундан сонъ
Чокъ вакъыт койнинъ сакини
Унутмай Феранынъ
Эйилик япкъанын,
Кузь кельсе,
Кербардай юзюм салкъымы
Азизлер сувундан
Ифля тапкъанын.
Унутмай Фераны
Яшлар эм къартлар,
Къуругъан чокъракъны

Гъайрыдан ачкъан,
Озен боюндаки армут,
Алатлар
Тюбюнден шербетдай
Сувнынъ акъкъанын.
Феранынъ темиз-пак
Юрегин анъдыра,
Ташларгъа урулып,
Джошкъун акъкъан сув.
Аля бугунъ о
Ёлджуны къандыра,
Баарьде бу ерден
Котериле був,
Дерсинъ,
Озенчик орътюнген оны,
Денъизге баргъандже...
Гизли сыры чокъ,
Дерсинъ,
Олмайджакъ бу ильде сонъы,
Оны къурутаджакъ
Артыкъ къудрет ёкъ.
Вакъытлар кечтилер,
Фера дживан да,
Ваде темам олып,
Алемден отти.
Оны севген халкъы
Баарь танъында,
Урьметнен,
Шерефнен...
Шай дефн этти.

Деликли къаянынъ
Арты тюземлик —
Сайгъылы Ферагъа
Сонъ мекян олды.
Сусты, къаялар
Джоюлды шеньлик,
Бу ерлер — эписи
Ильхамсыз къалды
“Къызлар амамы”
Адыны алды,
Дюрбе —
Чокъракънынъ кунъдогъуш якъы.
Халкъымнынъ анъында
Эбедий къалды,
Ривает кечти
Тиллерден тиллерге.
Делик таш янында
Къызлар амамы...
Таркъады,
Белли олды иллерге,
Ойларгъа далдырды
Кельген адамны.
Дюрбе къаршысында
Тургъан къаялар
Онъа баш эгген,
Сарып туралар,
Эр бири озюни
Бир сакъчы саялар,
Озьлерин Ферагъа
Эм борджлу саялар.

Дюрбени кърчалай
Эм де пак туталар,
Токътамакъ ич бильмей
Акъкъан шу чокъракъ.
Ёрулмакъ бильмей
Бу ильде къаялар,
Бар олсун даима
Бу азиз Топракъ!

МИРАС

Кичик койнинъ
Огю денъиз,
Арты исс юксек дагъ,
Куньдогъушта багъ-багъчалыкъ
Эм де къырлар корюне.
Шенъ озен де юдже дагъда
Къойгъан озюне негиз,
Дагънынъ арты дев меяны,
Хавфлы кечмек тёрюне.
Бедат девлер кой халкъына
Тынчлыкъ бермей саташкъан,
Нидже азап-укъубетлер
Чеккен койнинъ къарт-яшы.
Оларгъа пек нефрет беслеп,
Атта тюфекнен аткъан.
Чешит кийик давушлардан
Титреген дагълар башы.
Бир кунъ кене дженк башлагъан,
Сафкъа кечкен йигитлер,
Мельунларны ернен эксан
Этмек керек, дегенлер.
Ольселер де, чекильмеген,
Девлер кене, езитлер,
Кой халкъыны сарып алмакъ
Ниетине кельгенлер.
Бу чарпышма эр тарафкъа
Буюк джоюкъ кетире,

Эсас ола шу девлернинъ
Койни сармакъ ниети,
Шу амансыз эджель мында
Нидже джанны котюре,
Кой батыры Исмаилнинъ
Хавф астында аяты.
Къанлы, агъыр дженклерден сонъ,
Кери чекильген девлер.
Исмаилни эсир алып,
Сюйреклейип кеткенлер.
Сыдырылгъан,
Мос-мор олгъан
Бет, козь, аякъ ве эллер,
Ахыр-сонъы хиянетлик
Сокъагъына отъкенлер.
— Сени бизлер ольдюрмемиз, —
Деген онъа бириси.
— Къую узакъ,
Сув ташырсынъ, —
Деген кене дигери, —
Бугунъден сонъ емегинъ де,
Олур гогем къурусы,
Бойле чалышмалы энди,
Бизлерге кой эрлери.
Бунъа Исмаил да коне,
Я, коньмейип, не чаре?!
Вакъытындан звель эджель
Шарабыны ким ичер?!
Пельваныны джойса койлю
Фукъаре эм бичаре...
Эм севдиги яресининъ
Кунълери насыл кечер?

Онъа бир ер айырдылар
Ачыкъ баджа тюбюнден.
Тёшек дие төшедилер,
Бир къат пичен ве тобан.
Тек сув дегиль,
Ишлер пек чокъ
Мында къапы огюнде,
Бир топал дев къаравулы,
Уята эр кунъ саба.
Бир кунъ кене саба эрте
Исмаил ёлгъа чыкъты,
Сувгъа кете,
Эльде исе аркъан эм де къазмасы,
Корьген топал дсв де шашты,
Дудакъларыны сыкъты:
— Я къопкъасы къайда онынъ?... —
Тап фикири къарышты.
Топал дев эп беклемекте,
Исмаилден хабер ёкъ,
Бир къач саат вакъыт кечти,
Сув да келип чыкъмады.
Топал дев сринден турды,
Вакъыт кечти чокътан-чокъ,
Къую бетке адымлады,
Ич бир шейге бакъмады
Келип корьди —
Пельван огълан
Къую четин къазмакъта,
Адам бою теренликке
Оюп тюшкен чевресин.
Тёпеге атылгъан топракъ
Саврулып тозумақта.

Дев ашыкты,
Сорды ондан:
— Бойле кязып нейлейсинъ?..
Исмаил да чокъ ойланып
Отурмадан сёйледи:
— Ёлу узакъ,
Эр кунъ мында
Къопкъанен къатнайджаммы?
Тюбюнедже кязып тюшер,
Сонъ аркъаннен байларым,
Къуюны алып кетерим,
Бу юктен къоркъаджаммы? —
Исмаилни динълеген дев
Мытлакъ шашты бу алгъа,
Эм тюшюнди:
— Кучю де бар,
Бош лаф айтмаз
Эм япар...
Чокъ беклемей барып къазма
Курсгин алды къолгъа,
Эм тюшюнди:
Ашыкъмасам,
Даа не ойлап тапар.
Дев ялварды:
— Бабамыздан къалма тjos ве
Мирастыр,
Ич керекмей
Къазмакъ четин,
Девлернен анълашырым.
Снинъ гъайрет, къуетинъде
Билем бардыр буюк сыр.

Эмин олдым,
Бугуньден сонъ
Сувны озюм ташырым...
Тек шу кьюю олгъан киби
Къалсын эвден авлакъта.
Ичине тоз-топракъ тюшюп
Буланмасын сувчыгъы,
Сув пек азиз, деген сёзю
Бабамызнынъ кюулакъта,
Мукъайт олмакъ керек,
Гъайып олмасын тамчычыгъы.
Дев инангъан эди онъа,
Исмаилде такъат бар,
Такъат олгъан ерде исе,
Акъылгъа аджет къалмай...
Эм элинден тутты онынъ.
Къайтты эksi берабер,
Исмаилге тыныш берип,
Сувгъа кетти токътамай.
Кунъ баткъан сонъ, бойле хабер
Джеми девге яйылды,
Базылары теляшланды,
Базылары кульдилер.
Топал дев пек ёргъун эди,
Емектен сонъ байылды.
Базы девлер тынчлыкъ бермей,
Юкъусыны больдилер.
Олар да айтынъ деди:
— Насыл къазды,
Насыл этип,
Котермек о истеген...
Топал дев эп бир сёзлюдир,

Эльге алды кендини:
— Сорав-суаль япманъ оны, —
Деди: — Къоркъмаз кимседен:
Озю пельван, акъылы да
Эпимизден отъкюрдир,
Боштан-бошкъа лаф патлатмаз,
Бойле ишлер эткендир...
Бу сёзлерни эшиткен сонъ,
Девлер арткъа чекильди.
Пельван ичюн тёшек, ястыкъ
Кельди яткъан ерине.
Пичен, тобан шу араннынъ
Ашлавина тёкюльди.
О кунъден сонъ пельван раат —
Ятты эвнинъ тёрюнде.
Саба олды,
Акъшам олды,
Кечти кунълер, афталар...
Бир кунъ кене Исмаилни
Ёлладылар агъачкъа.
Акъшам олды, о кельмеди,
Ойлайдыр не афатлар.
Шу дев кене сабакътан
Къыдырып ёлгъа чыкъа.
Барса, терек уджларыны
Багълап юре Исмаил,
Аркъанынынъ бир башы бар,
Экинджиси корюнмей.
Билеклерде чокъ къувет бар,
Санки, дерсинъ, Азраиль,
Топал девге шай корюнди,

Юралмады сюрюнмей.
Дев ашыкъты,
Сорды ондан:
— Бойле байлап нейлейсинъ?
Исмаил да чокъ ойланып
Отурмадан сёйледі:
— Ёлу узакъ,
Эр кунъ мында
Балтанен къатнайджаммы?
Бирер-бирер
Эринмеден тереклерни багъларым,
Орманны алып кетерим,
Бу юктен къоркъаджаммы?
Дев ялварды:
— Бабамыздан къалма тјос ве
Мирастыр,
Ич керекмей,
Сёкме дагъны,
Девлернен анълашырым,
Сенинъ гъайрет, къуветинъде
Билем, бардыр буюк сыр,
Эмин олдым,
Эндиден сонъ агъачны да,
Тийме, озјум ташырым...
Орманымыз озъ еринде
Оссјон, вира гурьленсин,
Чешит кийик айванлары,
Къырылмасын, битмесин.
Кызылчыкъ эм фындыкълары
Баарь кельсе бурьлесин,
Сакъын, сакъын...

Гуль табиат
Янып матем кутъмесин!...
Оплап кене шу топал дев
Исмаилни “коньдюрди”.
Далдан-далгъа юрип пельван
Чезип алды аркъанны.
Топлап буюк юмакъ япты,
Ямач бою эндирди,
Бойле этип, топал девнен
Аттырдылар бу танъны.
Сонъ къайттылар,
Яваш-яваш
Койге тараф экиси,
Исмаилде агъыр аркъан,
Омузында балтасы.
Топал девнинъ алы мушкюль,
Сыкъ-сыкъ ала нефесин.
Эм хасталыкъ,
Эм де къартлыкъ...
Къыйын чаре тапмасы.
Козь байланды,
Чевре-четке
Чёкти зифт къаранлыкъ,
Исмаилнен шу топал дев
Эвге кирип кельдилер.
Эр кес юкълай,
Кимсе ёкътыр,
Сакинликте орталыкъ,
Экси келип кенъ азбарда
Сакинликни боздылар.
Топал девге элем этти,
Исмаилнинъ яптыгъы.

— Не, меним бир башкъа ишим
Ёкъмы? — деди дюнъяда...
Эм ёрулгъан эди юрип,
Зорнен адым аттыгъы!
Я, ялварып чеккенини
Айтмайсынъмы, орманда?
Юкъудаки девлер къалкъты,
Эшиткен сонъ даваны,
Къаранлыкъта бир шамата
Котерильди,
Корьсенъиз.
Не олгъанын анъламадан
Сардылар дёрт бир якъны,
Юкълама да сиз, балалар,
Не олгъанын динъленъиз.
...Акъ-къараны айырмадан,
Бир-бирини урдылар,
Котек ашاپ йыкългъан эм
Яралангъанлар олды.
Озюн кучлю ис эткенлер,
Бекчиликте турдылар,
Белледилер юртларына
Насылдыр душман толды.
Ишлер белли олгъан сонъ,
Топал девге ал олды,
Бир къач таякъ энди онынъ
Юнлю къара сыртына.
Эм нефреттен,
Эм котектен
Бети-чырайы солды,
Къоркъусындан гизленди о
Кемер къапы артына.

Бираздан сонъ девлер сусты,
Котек, шамата тынды,
Оларны эп теляш сарды,
Анълагъан сонъ олгъанны.
Уруш олды.

Пек чокъунынъ
Эли-аягъы сынды.

Элем этти.

Джоймакъ ёлун арадылар
Огъланны,
Огълан ич де озюн сыкъмай,
Девлер исе кенъеше,
Баджадан таш ташламакъны
Хаялланалар олар.

Дейлер:

— Огълан юкълагъан сонъ,
Башлармыз бизлер ишке,
Эр кес бирер таш ташласа
Оджакъ рыкъма-рыкъ толар.
Огълан девлернинъ оюны
Шу арада анълады,
Тёшегине кутюк сарып,
Четке чекильди озю,
Пат-пут этип, таш ташланды,
Ичке кирген олмады,
Пельван огълан
Пек сакът турды,
Къапыда эки козю.
Баджа ташнен толгъан сонъ да,
Девлер кетмей турдылар,
— Энди мытлакъ ольгендир, — деп
Къуванды ве кульдилер.

— Шу езиттен къртулдыкъ, — деп,
Джошкъун субет кърдылар,
Яры гедже —
Барып ятмакъ
Къарарына кельдилер.
Саба эрте:
Куньдогъушта
Кунешнинъ ал шавлеси
Пейда олды.
Сыгъырчыкълар
Оттилер далдан-далгъа,
Сефа, джаным!
Бу вакъытта
Багъчалыкъта юрмеси,
Исмаил шу ниет иле
Чыкъты ташлы, кенъ ёлгъа.
Буны бекчи дев коръди де,
Чапты шу анъ, бильдирди.
Яш-къарт эпси бир кереден
Сокъакъларгъа тёкюльди.
Кими шашкъын,
Кими исе шакъа эте,
Кульдюре,
Дерсинъ, бугунъ афат олды,
Эпси эвден сёкюльди.
Исмаилни токътаттылар,
Ондан бирден сордылар:
— Бу гедже сиз юкълэгъанда,
Бир шейлер сездинъизми?
— Сездим,
Джыллы бурчакъ ягъды,
Ич кесильмеден арты,

Ёкъса, сизде бир ал олып,
Юкъламай кездинъизми?
Козьлеринъиз къып-къырмызы,
Санки ал къан къуюлгъан,
Юкъусызлыкъ, ёргъунлыкътан
Пек сараргъан бенъзинъиз.
Бутюн гедже чалышкъангъа
Бенъзеп, козьлер оюлгъан,
Сорамакъ айып олмасын,
Не алдасыз кендинъиз?
Дев онъа джевап тапмады,
Бир къач кере юткъунды.
Бутюн гедже кечти, достум,
Бир аджайип гузельнен!
Бу лакъырды ялан эди,
Оны огълан анълады.
Шунынъ ичюн эмиетсиз
Бакъты девнинъ бетине.
Сонъ экиси эки якъкъа
Кетти.
Эм къол саллады,
Огълан чыкъкъанынен кениш
Топракъ ёлнынъ четине.
... Огълан тири,
Бу хаберни эшиткенлер шашалар.
“Джыллы бурчакъ ягъгъан, эмиш,
Гедже онынъ устюне”.
Девлер даа нефретлене,
Алевлене,
Ташалар...
Догъру бакъып оламайлар
Огъланнынъ бой-постуна.

Не олса да, оны гъайып
Этмек ёлун туталар,
Энди исе, сув къайнатып,
Тёкмек шарты тизиле.
Девлерде къасевет буюк,
Эр шейни унуталар.
Акъшам ола,
Къайнакъ сув да
Ташымакънен безиле.
Саба ола,
Огълан кене
Ич бир шейден хаберсиз
Олгъан киби азбар бою,
Коксюн керип адымлай.
Чюнки сувны кене кутюк
Синъдирди.
Шишти ерсиз,
Огълан юре...
Корьген девлер
Козьлерине инанмай.
Исмаилни токътаттылар,
Ондан суаль сордылар:
— Бу гедже сиз юкълагъанда,
Бир шейлер сездинъизми?..
— Сездим,
Джыллы ягъмур ягъды,
Ич кесильмеден арты,
Ёкъса, сизде бар ал олып,
Юкъламай кездинъизми?
Козьлеринъиз къып-къырмызы,
Санки, ал къан къуюлгъан,
Юкъусызлыкъ, ёргъунлыкътан

Пек сараргъан бенъзинъиз.
Бутюн гедже чалышкъангъа
Бенъзеп, козылер оюлгъан,
Сорамакъ айып олмасын,
Не алдасыз кендинъиз?
Дев кене джевап тапмады,
Вира арткъа чекильди,
Дигер девлер де топланды,
Бир къараргъа кельдилер.
Пельван “гунасыз” танылды,
Эм де азат этильди.
— Энди, йигит, озь эвине
Къайтмакъ мумкюн, — дедилер.
Йигит ич де тюшюнмеден,
Шу теклифни ред этти.
— Мен мында озюм кельмедим,
Сизлер алып кельдинъиз.
Джаяв юрмек къыйын манъа,
Коюмиз та о бетте.
Эм ёлны да тапып олмам,
Ал да барынъ кендинъиз...
Энди ондан къуртулмакънынъ
Ёлун излеген девлер,
Топал девге кене шойле
Бир эмир даа бердилер.
— Ал аркъанъа, ёлда корьген,
Озь баласы, деп беллер,
Ал да кет шуны коюне,
Та корюнгендже эвлер.
Дев пельванны аркъасына
Миндирди де, ёл басты.

Исмаилде кѣуванч буюк,
Яваш-яваш кеттилер.
Ёл пек агъыр,
Таш ве чокюр,
Кѣабарды аякъ асты,
Озенлерден,
Чайырлардан —
Ве дагълардан оттилер.
Энди койге якъын кѣалды,
Дев исе пек ёрулды,
Мына эвлер тѣпесинде
Киаметлер корюне,
Ашагъыда озен чагълай,
Дев о якъкъа бурулды,
Пек сувсагъан, эм де алсыз,
Ташчыкъларгъа сюрюнди.
Исмаилни кѣалдырса да,
Кери кѣайтып олмайджакъ.
Сув ичкен сонъ, узанды о
Чакъыл ташлар устюне,
— Мен санъа бир иш кессйим,
Ой, сени кѣарт, онъмайджакъ,
Тѣвбе, дерсинъ илле манъа
Къолунъ кѣойып коксюнъе...
— Экимиз де пек ёрулдыкъ,
Сен азачыкъ раатлан.
Мен исе эвге барайым,
Емек азырласынлар,
Мусафир олурсынъ, — деди,
Койге ёлланды огълан.
Эвде исе ун биле ёкъ,
Насыл азырласынлар?!

Балалары, эм къадыны
 Агълап къаршы алдылар.
 Баба олмагъан азбарда,
 Фурун да янмай экен,
 Эм асретлик,
 Эм де ачлыкъ
 Чекти,
 Эпси талдылар,
 Омюр дегиль, кечкен куньлер,
 Санки, бир къара тикен.
 Къадыннен пельван огълан
 Бираз субет кечирди,
 — Балаларны кечирирсинъ
 Юксек михраб тёрюне;
 Эпси бирден дев башыны
 Истеймиз, деп къычырыр,
 Озюнь ерлештир софраны
 Оданынь чет ерине.
 Мен:
 — Бир шейлер пиширдинъми? —
 Деп сорарым кельгеннен.
 — „Не кетирдинъ,
 Немиз бар да,
 Не азырлап берейим?..” —
 Дер де, манъа серт бакъарсынъ,
 — Не истейсинъ, деп менден,
 Дерим:
 — Дев башыны кескен
 Балта къайда,
 Корейим...
 — О да чокътан къайралмады,
 Дев соймагъандан берли...

Дерсинъ, энди дев этининъ
Лезетини унуттыкъ.

Дерим:

— Шуны къайратмагъа
Тапмадынъмы бир ерни, —
Дегенде, дев турып къачар,
Олса биле къувулдыкъ...
Исмаил чыкъып кетти,
Къадын къалды,
Балаларгъа огретти не япмасын.
Пельван тезден дев юкълагъан
Озенге келип етти,
— Емек азыр, — деди.
Риджа этти онынъ къалкъмасын,
Чокъ кечмеден олар экси,
Эвге келип кирдилер,
Къарны шырдан киби семген
Дев къурунды софрагъа.
Эр ер тым-тырыч,
Атта атеш янмай,
Оны корьдилер.
Исмаил сабырсызланып,
Чыкъты шу анъ софагъа,
— Я айттым да, къадын, бизге
Бир шей пиширмединъми?
— Не кетирдинъ,
Немиз бар да,
Не азырлап берейим?!
Мусафир теклиф этмеден,
Шуны тюшюнмединъми?

— Дев башыны кескен балта
Къайда,
Кестир корейим?
Шу ань михраб ачылды да,
Пейда олды балалар.
Эпси бирден:
— Дев башыны истеймиз, —
Деп багъырды.
Дев агъамнынъ бекледиги
Къайда,
Бурма...
Тавалар?
— Балта мына азыр, — дие,
Къадын эрин чагъырды.
Коръмелисинъ топал девге —
Сычан тешиги алтын,
Форсасыны бозып бирден,
Пенджерен атылды.
Ёлсыз-изсиз ерден къачты,
Тоз-топракъкъа къатылды.
Шу да олды,
Койнинъ халкъы
Дев зулмындан къуртулды,
Озь эвляды Исмаилни
Котерди баш устюне.
Куньлер кечти,
Шу азаплар бир къалмадан унтылды.
Аля пельван огълан руху
Яшай халкънынъ коксюнде.

АЛТЫН ЭБЕ

Юксек кырнынъ артында,
Озеннинъ сол якъында,
Койден бираз авлакъта,
Аланлыкъта,
Боллукъта,
Бир аиле яшагъан,
Пенир,
Умач... ашагъан.
Баба туварджы экен,
Ана да чорап орьген.
Огъланлары Энверчик,
Япып таштан эгерчик,
Кунъ баткъандже ойнагъан,
Ойнагъан ич тоймагъан.
Баба,
Ана ве огълан,
Азбаргъа сачкъан согъан,
Эм бол берекет олгъан,
Эвлери согъан толгъан,
Топ-топ багълап аскъанлар,
Арткъачыны саткъанлар.
Бабанынъ джеби толгъан,
Тёшек,
Ястыкъ да олгъан.
Эвчигини тюзетип,
Диварларын безетип,

Яхшы донаткъан ана,
Берекетке бар мана.
Шу ернинъ чѣль,
Къырлары,
Толу бай сыгъырлары,
Баба элинде таякъ,
Ашыкъмай басып аякъ,
Чокъ гедже къырда къала,
Бир кунъ шойле ал ола.
Дере джапы тешилип,
Чакъыл ташлар эшилип,
Бир къач сыгъыр тыгъыра,
Бель кемигин сындыра.
Туварджыда къабаат ёкъ,
О, чапкъаласа да чокъ,
Ич бир чаре тапамай,
Афат...
Ярдым эталмай.
Шу анъ бай чапып келе,
Олгъан зевалны коре,
Туварджыгъа джореме,
Къоя буюк тѣлеме.
Сыдырттыра бар-ёкъун,
Ишине къоймай якъын.
Сонъ азбардан чыкъара,
Шай эте о масхара.
Туварджы иштен къалып,
Эв ичине къапалып,
Айларнен тышкъа чыкъмай,
Юрек кокюске сыгъмай.

Нсфретленс,
Тарсыкъа,
Оны диварлар сыкъа,
Ич бир шейде козю ёкъ,
Мал...
Къырны тюшюне чокъ,
Тюшюнде ве эсинде,
Чокъ дерт ташый коксюнде.
— Кене къыргъа чыкъармы,
Къырда тувар бакъармы?..
Ойнакъ эм шох бузавлар...
Къайда о корьген тавлар.
Энверге таякъ берип,
Къаш чатып,
Кокрек керип;
— Чап да, къайтар, — дегени,
Япкъаны ве корьгени...
Эпси акълына келе,
Сув акъкъан киби гольге.
Лякин тапмай бир чаре,
Шу туварджы бичаре.
Эзиле,
Пек сыкъыла,
Хасталана,
Йыкъыла,
Тёшек хастасы ола,
Беньзи сарарып сола,
Шай да вадеси ете...
Сонъра алемден оте...
Байгъа туварджы ксрек,
О ишке къойгъан юрек

Адамны тапмакъ агъыр,
Истесенъ,
Деллял багъырт.
Бай чокътан-чокъ ойланды,
Чокъ туварджы сайланды.
Бири мемнюн этмеди,
Яхшы ёлны кутъмеди.
Маллар юре бакъувсыз,
Де ач ола,
Де сувсыз...
Багъча-багъларгъа тюше,
Семиз от ашап шише...
Чекилери эксильди,
Сютлери де кесильди.
Бир кунъ кене сабадан,
Бай чыкъа да одадан,
Хызметчисин чагъыра,
Туварджы тап...
Багъыра.
— Байым, мен шойле дейим,
Сиз анъларсыз беллейим.
Буны тек Энвер япар,
Яш олса да, ёл тапар.
...Чобан огълу,
Чобандыр,
Энвер чебер огъландыр.
Чокъ динълеген бабасын,
Корьген койнинъ обасын.
Къырыны ве чайырын,
Вадийси ве байырын,
Орманда ат чаптыргъан,
Юрюште танъ аттыргъан.

Тек яхшылыкъ огренген,
О мал бакъып эгленген.
Энди осьти-буюди,
Чокътан чарыгъын кийди.
Эмир этинъ, о япар,
Сыгъырларнен тиль тапар.
Фикирни бай бегенди,
Текрар тюшюнди кенди,
Эр джеэттен келише,
Ойлеси керек иште.
Бай онъа хабер ёллай,
Бай сёзюне ред олмай...
Энвер берди разылыкъ,
Ана коръди азырлыкъ.
Юнь тинтти,
Йип ишледи,
Юкъламадан ишледи,
Чорап орьди,
Фес орьди,
Огълунда ишанч коръди.
Чарыкъларын ягълады,
Коселесин багълады.
Чантасын ильди чуйге,
О, гъамлы кирди эвге.
Бакъса, Энвери юкълай,
Анасы беллей,
Дуймай...
Яныкълана анасы,
Дей:
— Тыпкъы озъ бабасы.
Козълери ве бакъышы,

Эйилик япмакъ иши
Бенъзей.
Корьмесин зевал,
Къырда бакъкъанда о мал,
Аллам ярдымджы олсун
Кисеси пара толсун.
Элял олсун тапкъаны,
Халкъ бегенсин япкъанын,
Джесюр туварджы олсун,
Къувандырсын эш-достун...
Сейлеп тургъанда ана,
Огълан бирден уяна,
Дей:
— Раатсыз олманъыз,
Анам, сиз инанынъыз.
Манъа бердинъиз юрек,
Насиатынъыз керек.
Не десенъиз, япарым,
Бахтны сизнен тапарым.
Бабамнынъ руху ичюн,
Аджымам ич де кучюм.
Аяз демем,
Къар демем,
Керексе эвге кельмем,
Къыр башында ятарым,
Малгъа юрюш тапарым.
Мемнюм къалыр эм шу бай,
Корюширмиз биз эр ай.
Сиз раатсыз олманъыз,
Мени бала сайманъыз.
Яш олсам да, огъланым,
Беденде юре къаным,

Сизни ич де ынджытмам,
Раат юрюнъиз анам...
Бойлеликле шу Энвер,
Яшлыкътан эмекчи эр
Олды.
Тынмай чалышты,
Гедже, куньдюз юрюште...
Намуслы огълан олды,
Бай гъает мемнюн къалды.
Лякин келир етмеди,
Куньер яхшы отьмеди.
Таптыгъы-тападжагъы,
Яптыгъы-япаджагъы,
Куню-кунюне етти,
Вакъытлар кечип кетти.
Энвер осьти,
Буюди,
Энди козьге корюнди.
Не азаплар тартмады,
Малы,
Мулькию артмады.
Такъаты бар белинде,
Мал дегенде элинде,
Бар эбеси,
Таягъы,
Ич де талмай аягъы...
Фукъарелик къоркъунчлы,
Базан атта окюнчли.
Эви-баркъы,
Иеси,
Къайда барса эбеси.
Озь янында булуна.

Энъ керекли шей олды.
Гъам ве кедер басса да,
Таш устюнде ятса да,
Башы эбеде олды,
Ондан къальпке рух толды.
Ана эвде тек озю,
Ёлларда эки козю.
Эр кунъ бекледи оны,
Ишнинъ ич олмай сонъы.
Базыда къысырларны
Айдай да,
Кенъ къырларны
Кечип,
Узакъ кетелер,
Та Чалкъагъа етелер.
Бутюн яз мында къалып,
Эвинден узакъ олып.
Мал артындан эп юре,
Эвге пек сийрек келе.
Ана кене бир озю,
Ёлларда эки козю.
Бир кунъ энди кеч мааль.
Арангъа къапалды мал.
Сонъ ёлгъа чыкъты Энвер,
Ай ярыкъ,
Айдын эр ер.
Озен шырныкълы чагълай,
Чырчырналар чырылдай.
Чевре адамнен толгъан.
Дервиза.
Шенълик олгъан.
Багъча четине кельди.

Бакъа...
Кеталмай кенди.
Багъ-багъчада мис,
Къокъу.
Яшлыкътa ёкътыр юкъу.
Алим агъанынъ багъчасы,
Четинде чам,
Арчасы.
Атлы къараджасы бар.
Кирген къапычыгъы тар.
Салынджакълар атыла,
Онъа шенълик къатыла.
Чыракълар ярыкъ
Яна,
Анда яшлар тавлана.
Бир якътa куреш кете,
Енъильген четке оте.
Чалгъы-чагъана сеси,
Пуллу къызларнынъ феси.
“Тым-тым”, “Борлу” чалына,
Къаранфили къолунда,
Къызлар чыкъа ортагъа,
Огъланларны тартмагъа.
Къызлар къаранфиль тутa,
Огъланлар эль узата.
Дей:
— Истесенъ, къаранфиль,
Яхшы
Ойнамагъа биль.
Чалсынлармы
“Къайтарма!”
Утанып да отурма.

Къаранфиль адий дегиль,
Онъа къоюлгъан гонъюль.
Бегенсенъ, чыкъ ортагъа,
Ич чекильме аркъагъа.
Сонъ къаранфиль ссинъки,
Къальп ильхамы онынъки...
Оюн,
Кулькю
Ве шенълик,
Шай эглене кой,
Генчлик.
Бугунъ яшлыкъ ял ала,
Кедер,
Ве гъам даркъала.
Энвер де якъынлашты,
Къальбинде гъайрет ташты.
Оюнны сейир этти,
Яшлар сафына отти.
Чокъ кечмеди арадан,
Бир къыз чыкъты ортадан.
Бакъса,
Байнынъ Лейлясы,
Дюльберлернинъ элясы.
Алтын фесли,
Дувакълы,
Озю де ал дудакълы,
Козълери денъиз ренкте,
Сеси татлы аэнкте.
Фырлантысы кумюшли,
Къушагъы бар филъ тишли,
Эллери гуя къанат.
Чеврилиши бир санат.

Узатты къаранфильни,
Якъты онынъ гонълюни.
— Чалынъ,
“Чобан авасын”,
Чалынъ,
Энвер ойнасын...
Чалгъыджылар къурунды,
Давулгъа чокъмар энди.
Ортагъа чыкъты Энвер,
Оюндан титрер эр ер,
Дагълар,
Къырлар зиль тутты.
Энвер озюн унутты.
Эм бир оюн тѣшеди,
Отурмады кошеде.
Шу олды эрнинъ къальби,
Агъыр севдагъа далды.
Эр афта,
Джума куню,
Ташлап сепли куркюни,
Генчлик багъына кельди,
Озь Лейлясыны коръди,
Сонъра кирди коюне,
Алчакъ,
Басыкъ эвине.
Анасынен танышты,
Лейлясына алышты.
Той акъкъында лаф этти,
Достлар ара лаф кетти.
... Энвер севди Лейляны,

Алып олурмы?
Къаны
Оны ниджелер севе,
Нидже къудалар келе.
О гъарип кимге керек,
Лейлядан юрсин эрек.
Шенъ къызнынъ бар озъ ёлу,
Эри, эльбет, бай огълу
Олур,
Шубе этильмез,
Башкъаджа ёл кутюльмез...
Энвер эм де анасы
Гъамлы
Сёзнинъ манасы,
Лейля къальптен севсе де,
Бир фикирге кельсе де,
Анасы,
Бабасы бар,
Мал-варлыкъ толу азбар,
Къырларда къой сюрюси,
Сата къозу териси,
Саиплер буюк бахткъа,
Къыз бермезлер узакъкъа.
Оларнен келинмез баш,
Олмазлар сой эм къардаш...
Энвер уянды танъда,
Гъайрет бар тенде,
Къанда.
Кене таягъын алды,
Ёлуна реван олды.
Эбе кене къолунда,
Чалман исе бойнунда.

Чалкъагъа тараф кетти,
Пандаша къырдан отти.
Козь огюнде Лейлясы,
О, кызларнынъ алясы.
Сакъына,
Юрек ура,
Къаршысында къыз тура.
Къальби джумерт,
Бир багъча,
Шимдилик гизли богъча...
Ойлана...
Къальби ташты,
Тюшюндже агъырлашты.
Къалтырады эль-аякъ,
Ярдым этмеди таякъ.
Озю де батты терге,
Чёкти,
Отурды ерге.
Шу анъ эбесин ачты,
Бир ал бар,
Корьди,
Шашты.
Эбеге алтын толгъан,
Корьди де,
Шашты огълан.
Эм Лейлянынъ сурети,
Гузельдир онынъ бети.
Бакъа-бакъа тоймады,
Къуванчындан ойнады.
Текрар къырларгъа бакъты,
Сонъра еринден къалкъты.

Аман къайтты артына,
Той,
Азырлыкъ ярына, —
Деди, адам ёллады,
Джемаатны топлады.
Джыйын тойгъа авушты,
Лейлясына къавушты.
Эки генч бахтлы энди,
Корьгенлер де къуванды.

1983 с.

ЧАТАЛ ЮРЕК

Чамлы озен дживарында,
Юксек дагънынъ астында,
Чамлы озен кою олгъан,
Адамлары шенъ, магърур...
Чамлы озен эп чагълагъан,
Шох папийлер устюнде.
Койнинъ йигит ве къызлары
Халкъчюн олгъан бир гъурур.
Ильде тынчлыкъ,
Эр кес къувнакъ,
Бир олып чалышкъанлар.
Макъсадлары,
Ниетлери,
Истеклери бир олгъан.
Танъда турып чалышкъанлар,
Озьара ярышкъанлар,
Шенъленмеге кельгенде де,
Джошкъан къыз ве огъланлар.
Койлерара дервизалар,
Куреш эм де къошулар...
Къомшу кой огълу Асанны
Джемааткъа таныткъан.
Ат устюнде о юргенде,
Сукълангъанлар къомшулар,
Курешкенде шу этрафта
Олмагъан оны йыкъкъан.

Къуш къонмагъа къоркъкъан
Къатмер устюне
О тырмашкъан,
Сюйрю къая тёпесинде
Бир аякънен о тургъан.
Къоркъу недир бильмеген о,
Нидже орман,
Дагъ ашкъан.
Гъайретине эр кес шашкъан,
О, эр ерде пек керек.
О, бир адий адам дегиль,
Онда бар чатал юрек!
... Умютсизден Чамлы озен
Къара яныкъкъа дала.
Дагъ озени ялысына
Девлер келип ерлеше.
Сыкъ-сыкъ койге тюше,
Дала...
Халкъ къала мушкюль алгъа,
Эр кес шаша шу дешетке,
Гъает мушкюль бу ишке.
Къылынганлар...
Башсыз девлер
Халкъкъа ич кунь бермеген.
Тосат-тосат экинлерге,
Багъ-багъчагъа энгенлер.
Халкъта дешет вира арткъан,
Янъгъыз олып юрмеген,
Ич бир чаре,
Имдат тапмай,
Бу алгъа да коньгенлер.

Дешетлернинъ энъ дешети
Пейда ола бир куню.
Койнинъ бутюн кызыларыны
Девлер алып кеткенлер.
Дерелер кыошулгъан ерден,
Кесип озен огюни.
Сувны бурып койлюлерни
Сувдан махрум эткенлер.
Ана-баба
Фигъан, кыыргъын,
Атеш яна чевреде.
Балалары не алдалар?
Юрекleri къан олды.
Тамам чилле...
Багъ-багъчалар,
Тютюн занлар...
Эр ерде сув етишмей,
Дымлыкъ керек,
Бутюн небатат солды.
Бирлик олып койнинъ халкы,
Бир кыач корюш яптылар,
Лякин девлер кыавий турды,
Халкыкыа ич баш бермеди.
Атта дагънынъ тѣпесинден
Аркъан багълап саркытылар,
Кене чарс тапылмады,
Халкы сербестлик корьмеди.
Кызылар,
Девлер зинданында,
Агъыр азап чектилер.
Зорлав,
Джебир ёлдаш олды,

Эр бирине бу срте.
Къоркъу толу эр бир гедже,
Тамам бир йыл...
Кечтилер,
Девлер шахы хабер эткен,
Корьмек истей кызыларны.
Ангисини о бегенсе,
“Яр” этеркен озюне.
Башкъасынынъ бу улькеде
Къалдырмай излерини,
Ольдюртеджек,
Ёкъ этеджек.
Пек экен эм сёзюне...
Бу хабер де койге етти,
Артты къайгъы-гъадаплар,
Лякин ич бир чаре ёкътыр,
Не япмалы?
Адамлар
Ёл кыдыра,
Айса девлер урар,
Йыкъар,
Эм таптар,
Яш кызыларны гъайып этер,
Эп гъурурнен адымлар.
Арам,
Ярамаз девлерге,
Насыл джеза тапмалы?
Эр кесте бар бир тюшондже,
Куреш ёлун кыдыра...
Гъарез,
Вахший махлюкъларгъа
Ойле котек тартмалы,

Тап озылери бегенсинлер...
Олар ничюн чылдыра?
Халкъ къальбинде элем,
Къайгъы,
Янып,
Шашып тургъанда,
Къомшу койден “Чаталюрек”
Лагъаплы Асан келе,
Адамларнынъ алын сорап,
Олар субет къургъанда,
Юксек дагънынъ бир тарафы
Эшиле,
Таш тѣкюле.
... Девлер шахы нефретленип,
Юмрукънен ургъан оны,
Гузель къызлар къаршысында
Озюн джесюр косътерип,
Шу кунъ киймек истеген о,
Янъы киевлик тонын.
Деген эмиш:
— Ким конъмесе,
Атарым шай котерип.
Чаталюрек койлюлернен
Субетлешти...
Дертлешти.
Къальпте элем,
Турды ерден,
Дагъгъа тараф айланды,
Нефрети чокъ,
Гуя шу анъ
Дагъ авасы сертлешти.
Чамлы озен кене акъа...

Огде къатмер,
Ойланды.
Ниетленди,
— Кетмек керек...
Эм тапмалы бир чаре,
О тюшюнди,
Мында кучьнен
Ич бир шейге ирильмез.
Ийле керек,
Акьыл иле
Сокьулып ташлы төрге,
Гизленмеден ачыкъ-айдын,
Явгъа якьын юрюльмез.
Чокь тюшюнип отурмады,
Кетти Чамлы озенге,
Дагь ельчиги эп чыбалтты
Онынъ къумрал сачыны.
Бир чобангъа расткельди о
Чыкъкъанда кенъ тюземге
Онъа айтты ве анълатты,
Не керегин,
Арджыны.
Чобан деди:
— Йигит менден
Насыл ярдым керексе,
Айт динълейим...
Атта сеннен
Кетмеге де азырым...
Чаталюрек:
— Бер сен манъа,
Бир кесек пенир кес де,
Джигер эм де,

Ёгъурт толу
Ичек...
Сонъ мен разыйым.
Шу арада эда олды
Чаталюрек риджасы,
Пенир,
Джигер,
Ёгъурт алгъан
Огълан кетти ёлуна.
Къатмер ташлар арасында
Юкълады шу геджеси,
Саба эрте кене ёлджу,
Богъчачыгъы къолунда.
Ёгъурт толу ичек иле
Джигерни комъди ерге,
Пенирни де ерлештирди
Эки таш арасына
Озю исе эп айланды,
Ёрулды.
Батты терге,
Догъгъан кунеш
Къалкъты, кельди,
Эки дагъ арасына.
Дев бейлернинъ танъы атты,
Уяндылар юкъудан,
Дере-къырлар,
Юксек дагълар,
Чынълады серт сеслернен.
Кой къызлары бастырыкъта,
Сарармакъта къоркъудан,
Чаталюрек даа бильмей,
Корюшеджек кимлернен?

Чатма къашлы,
Пардош мыйыкъ,
Бир дев чыкъты шу анъде,
Эм гъурурнен адымлады,
Огълан тургъан тарафкъа.
Бир элинде орьме къамчы,
Бир эли де белинде,
Тамам эки къулач къадар
Кенълиги...
Онда аркъа.
Селям,
Саба...
Я, хош кельдинъ
Демеди.
О, сорады:
— Бу мекянгъа къайдан тюштинъ,
Макъсадынъ не?
— Айт, — деди.
Чаталюрек сакъынмады,
Онъа тим-тик къарады,
Макъсадыны анълатты да,
Бакъты...
Сёз сизден энди,
Деген киби,
Дев шакъылдап,
Кульди.
Дагъ-таш сесленди.
— Курешеджек экен бизнен, —
Бийсинмеди огъланни.
— Чибин къадар корюнмейсинъ,
Пуф, дер йыкъарым сени,
Аякъ басса, ер силькине,

Доланды о аланны.
Йигит деди:
— Ашыкъманъыз,
Экимизде де кучь бар,
Мен беллссем, сиз девсиз.
Бизлер, эльбет, куреширмиз,
Оны этмейим инкяр.
Лякин шимди акъыл иле
Иш корермиз,
Анъланъыз.
Шу абдал дев токъталды да,
Мыскъылнен джевап берди.
— Сыра сизинъ,
Мусафирсиз,
Шартынъызны айтынъыз?
— Кучь сынашмакъ керек бизге, —
Деди огълан,
Эм кенди
Айланды да кельди ёлгъа:
— Учь шартым бар,
Япынъыз...
Дев,
Динълейим, — деген киби
Къулакъларын тикледи.
— Юринъ бираз дере бою,
Анълатайым эпсини...
Биринджи шарт — ерге къатты
Силиштирип тепмени,
Онынъ къанын чыкъармакътыр,
Сонъ дерим экинджисин...
Дев башлады ер тепмеге,
Чсвре тоз-топракъ олды,

Терге батты,
Аякъ талды,
Атта ташлар чатлады.
Лякин къан ёкъ,
Не япмалы?
Сонъ озю разы олды.
— Енъильдим, деп айтты,
Амма,
Ачувындан патлады.
Невбет огълангъа кельди,
Бакъты да о чевреге,
Саллаштырды тепмени,
Къан фышкъырды,
Тамчылар
Бенекледи эр ерни,
Дев пек шашты бу алгъа,
Лякин акълы етмеди.
Бу вакъиа шув-шувнен
Бутюн девлерге етти,
Олар Чаталюрекни
Курешке давет этти.
Тёрге энъ буюклери,
Еди башлы дев отти,
Кимсе четте къалмадан,
Эписи келип етти.
Девлернинъ несиллерден
Мирас пудлыкълары бар,
Дедилер ки, котерип
Атмакъ керек узакъкъа.
Чаталюрек бир бакъты,
Рыкъма-рыкъ толу азбар...

Пудлыкъны алмакъ ичюн
Яваш турды аякъкъа.
Къоркъу,
Теляш саргъанда,
Арттан кельди сес-фигъан,
Тургъанлар тараф-тараф...
Кимдир чапып кельмекте.
Бакъса, тюневин олар
Ярышлашкъан дев огълан,
Эп ашыкъа,
Тийменъ, дей,
Озю огде юрмекте.
Чаталюрек токътала,
Анъламай не олгъанын.
Дев чыкъа да ортагъа
Достларына ялвара.
Анълата о тюневин
Насыл алгъа къалгъанын,
Атмасын о пудны, деп,
Чокъ ялвара оларгъа.
— Онда къувет хазине,
Пудлыкъны алып атса,
Машрыкъ,
Я да магърипке
Барып тюшер, эминим.
Ачувлатманъыз,
Динъленъ,
Мирас пудлыкъны айса,
Джоярмыз да,
Тапмамыз...
Чокъ зорламанъ йигитке,

Онда олгъан къуветни,
Мен дюнь куреште сездим,
Бир тепкенде, къан чыкъты,
Къуруп яткъан топракътан.
Чокъ яшадым,
Чокъ корьдим,
Улькени бойлап кездим,
Базылар сув ичкенин
Къышта бузлу чокъракътан...
Топлангъанлар о девнинъ
Айткъан сѣзюн больдилер,
— Атмасын! — деген сѣзлер
Эшитильди...
Зий-чувлар...
Девлернинъ энъ буюги,
Еди башлысы турды.
Ашыкъмадан акъырын
Огълан тарафкъа юрди.
— Невбеттеки шартынъ не,
Сѣйле ич де тартынма,
Йигит енъер,
Енъилир...
Ич де къайтмаз артына.
Огълан чокъ тюшюнмеден,
Деди:
— Четке чыкъайыкъ,
Озен бою тюземлик,
Онъайтлы ер бакъайыкъ,
Сечкен сонъ анда ерни,
Ярышымызгъа лаяйыкъ,
Мен айтырым шартымны,
Сиз динълерсиз, токъталып...

Девлер разы олдылар,
Ёлгъа чыкъты эр бири,
Энъ огде Чаталюрек,
Биле къайда кетмесин.
Девлерден кимсе бильмей,
Оладжакъ шартнынъ сырын.
Къолай дегиль ашамакъ,
Дагънынъ армут,
Кертмесин...
О, эм юре,
Сакът ола,
Азыр эр анъ курешке,
Бу азачыкъ сакинлик
Тынчландырмай гонълюни.
Девлернинъ топарынен
Тюшелер сонъ энишке,
Ичек комюльген ерде,
Токътата о ёлуны.
— Мына, шартым,
Ким ерни
Тепип ёгъурт чыкъарыр,
Топлангъанлар эписи,
Бир-бирине бакъынды.
Девлерден тек шу бири,
Биле огълан “къарарын”,
Шунынъ ичюн якъынджа
Кельмеге де сакъынды.
Доп-доп этип,
Эр бир дев
Ер тепмеге башлады,
Мейданчыкънынъ ичинде

Котерильди шамата,
Ачувындан базысы,
Топракъ чайнап башлады,
Лякин ёгъурт ич чыкъмай,
Топракъ таптала,
Къата.
Базысы пек асабий,
Тереклерни йыкъалар,
Адам киби кутюк,
Таш сувурыла, атыла,
Ёгъурт кене корюнемей...
Тишлерини сыкъалар,
Озен бою ве мейдан,
Тоз-топракъкъа къатыла.
Ахыр чаре тапмай да,
Сонъ огълангъа дёнелер,
— Къана, косътер дарбенъни,
Ёгъурт чыкъармы? — дейлер.
Огълан сагъ аягъыны
Пек тёпеге котерди,
Сонъра салмакълап ерге,
Бар кучюнен яндырды.
Ёгъурт бирден фышкъырды,
Аялады эр ерни,
Огълан такъат саиби
Олгъанына къандырды.
Девлер шубели бакъты,
Не демеге бильмеден,
— Даа насыл шартынъ бар? —
Деп багъырды бириси,
Огълан кене сёйледи,

Ич сакъынмакъ бильмседен,
Деди:
— Топлансын девлер,
Уфагъы ве ириси...
Невбеттеки шартым шу —
Таш сыкъып,
Сув чыкъармакъ,
Ким эда этсе шартны,
Энъ кучлю, деп саярмыз.
Бутюн девлер бар кучьнен,
Ташларгъа ура пармакъ,
— Эм джесюрге, — дей огълан, —
Бир де эйкель къоярмыз.
Девлер сыкъкъан эр бир таш,
Джевиз киби парлана,
Чокъ кечмеден этрафта
Бир таш биле къалмады.
Базы ташлар бор киби
Шу анъ тозгъа айлана,
Лякин ич де сув чыкъмай,
Шартны япкъан олмады,
Сонъындан невбет кене,
Чаталюрекке кельди,
Арасында пенири
Олгъан шу таш элинде:
— Эпинъиз саф олунъ да,
Манъа бакъынъыз энди,
Мына бойле япарлар...
Такъат олса теннинъде,
Таш парланмаз,
Тоз чыкъмаз,
Ондан факъат сув чыкъар,

Сыкъкъанда, ойле сыкъынъ,
Таш болюнип кетмесин,
Ташны сыкъып, сув чыкъаргъан,
Керексе, дагъны йыкъар.
Сыкъкъан эр бир ташынъызны,
Сонъ авлакъкъа атынъыз,
Чюнки олар текрар сыкъмакъ
Ичюн энди керексиз.
Вира янъы ташчыкъларны,
Парланъ,
Къазынъ,
Тапынъыз,
Кучъ,
Эмекни боштан къуру
Сарф да этменъиз...
Ерсиз, —
Дей де, огълан “ташны” сыкъа,
Чыпыр-чыпыр сув акъа.
Корьдинъизми, деген киби,
Девлерге назар ташлай.
Сонъра оны Чамлы дере
Озенине фырлата,
Озю четке чекиле де,
Ишни козь этип башлай.
...Аланлыкънынъ бир кенары
Дагъгъа тараф узана.
Девлер ташны ата-ата
О тарафкъа кетелер,
Олар кечкен ерлер шу анъ,
Кениш ёлгъа айлана,
Гъайретлери ташкъын эди,
Дагъ башына етелер.

Чаталюрек кене мында,
“Гъайретлилер” огюнде,
Эллер,
Усть-баш ал къан олгъан.
Лякин таштан сув чыкъмай.
Эльде тютюн кисеси бар,
Къамчысы билегинде,
Огълан юре мемнюн олып,
Аслы озюни сыкъмай.
Сонъ топлай да эписини,
Дей:
— Бугунылик бу етер,
Яш-къартынъыз ёрулдынъыз,
Сув чыкъаргъан олмады.
Сабагъадже копюр олур,
Эр кес о якъкъа отер,
Кене де шай девам этер,
Башкъа ёлу къалмады.
Къайт да эвге,
Яхшы юкъланъ,
Месуль ишлер бар огде,
Мен де дагъны джылыштырып,
Копюр япмакъ керегим.
Танъ ярыгъы шавлелери,
Пейда олгъанда кокте,
Мытлакъ мында етип келинъ,
Алынъ емек-керегин.
Мен сизлерни кене тюпте,
Аланлыкъта беклерим,
Кечикмеден,
Тырышынъыз
Озь вакътында кельмеге.

Ярын неден башламасын,
Анда илян этерим.
Танъ агъарды,
Уфукъ янды,
Кунъ шавлеси сачылды.
Чамлы озен боюндаки
Юксек дагъларгъа.
Янъы кунни шерефлеген
Къапылар эп ачылды,
Аят кирди,
Эм джанланув
Узакътаки багъларгъа.
Чаталюрек аланлыкъта
Беклеп тура девлерни,
Тюневинки къатты эмек,
Эзген эди оларны.
Огълан козьден кечирмекте,
Къызлар олгъан эвлерни.
Бугунъ иши онъдан кельсе,
Къуртараджакъ къызларны...
Мына, ёлгъа азырлыкълы,
Гъарез девлер кельмекте,
Энъ огюнде еди башлы дев;
Къашларыны пек чаткъан,
Арды-сыра,
Бир тарзда,
Тапыр-тапыр юрмекте,
Сайысы чокъ,
Эм саф узун,
Корюнелер узакътан.
Огълан исе эр кельгенге,

Айры-айры анълата:
— Сен биринджи кельдинъ, айда,
Эрте баргъан къазаныр...
Олар джошып,
Рухлана да,
Табангъа къувет чапа,
Гуя шейтандан къача,
Сезмей огде къазаны.
Эр бириси бирер-бирер,
Юварлана къатмерден,
Чамлы озен ташларына
Урула да джан бере.
Чюнки, олар копюр энди
Кече беллей о ерден,
Эр бириси олмагъанын
Тек йыкъылгъан сонъ коре.
Бойлеликнен, бутюн девлер,
Учурымдан атыла.
Къарсакъ-къурсакъ,
Топалы да,
Къалмай биле кериде.
Чаталюрек чапып бара,
Бастырыкълар ачыла,
Шавлели кунъ нуру ура,
Магъазларнынъ тёрюне.
Эсир къызлар къуванч иле,
Шу анъ тура аякъкъа,
Шеньлик башлай шу арада,
Ёл ве азбар...
Кошеде.
Азатлыккъа къувана да,
Чапышалар чокъракъкъа.

Олар яхшы хатырлайлар,
Койлери бар эниште.
Чаталюрек япкъан эйлик,
Шу ань эр ерге ете,
Къартлар дуа башласалар,
Яшлар джыйын-тантана...
Бу азатлыкь садалары,
Ель олып дагъдан оте,
Азатлыкьны джесюр огълан
Алып келе Ватангъа.
Байрам япа шу кунь мында,
Озен,
Дагъ,
Таш ве терек.
Чаталюрек,
Джесюр яшлар
Халкъгъа даима керек!

КЪАРА ДАГЪ

Бир вакъыт Къара дагъ,
Бир сандыкъ олгъан,
Чокъ сырны гизлеген
О озъ багърында.
Улькеден сагъламлыкъ
Рухуны алгъан,
Чокъ йыллар тедавий
Менбасы олгъан.
Тюбюнде,
Буллюр сув,
Чокъ дертни
Тедавий эткен,
Адамлар эм ичкен,
Эм де ювунгъан.
Айлары,
Кунълери
Бу ерде отъкен,
Мында дердине
Дерман булунгъан.
Лякин базылар
Тынч турып олмайлар,
Терекни кеселер,
Дагъны йыкъалар...
Чокъракъ сувуны
Сыкъ-сыкъ булгъайлар,
Шай этип,
Байлыкънынъ

Башына чыкълар.
Табиат кедерли,
Ола зельзеле,
Тёпеден тыгъыра
Балабан бир таш.
Шу ола сув акъмай
Ашагъы голе,
Сув ёлун ачалмай,
Не къарт,
Не де яш.
Бу афат бир тамам
Чокъракъны коме,
Чевреде экиле
Инсан излери...
Бу ерлер харабе
Улькеге дёне,
Озь ренкин джоя эп
Къара дагъ тюзлери.
Бу ерден адамлар
Эп кочип башлай,
Яшамакъ чаресин,
Имдат къыдыра.
Эвини, баркъыны...
Варлыгъын ташлай,
Узакъ иллерге
Коче, отура.
... Къач йыллар,
Токътамай,
Кечкен арадан,
Мындаки акъикъат
Эфсане олгъан.
Шенълик бир тамам

Авушкъан бурадан,
О, девран ривает
Оларакъ къалгъан.
Бир огълан,
Бу ерден
Кетмеген темелли,
Орман, дагъларда
Чобанлыкъ эткен.
Тек о дегиль,
Эльбет, ерли халкъ
О белли,
Баба-деделери
Бу ерде отъкен.
Онынъчюн эр шейнинъ
Айры ренки бар,
От-олен даркъата
Айрыджа бир ис.
Айрыджа дюльберлик,
Этильмез инкяр,
Ниджелер бу ильде
Къалдыргъанлар из.
Сув-Менбасы
О акъта
Догъгъан ривает,
Ривает изинден
Кеткен чокъ олгъан.
О сувны тапмагъа
Эткенлер ниет,
Лякин о,
Халкъкъа эп
Сыр олып къалгъан.

Эмекнен кечинген
Шу чобан огълан,
Мында эп къойларын
Яйдырып юрген.
Факъырнынъ къазанчы
Бир капик олгъан,
Кузьде итбурун,
Къызылчыкъ терген.
— Анамны-бабамны
Яшаткъан ульке,
Не ичюн мени де,
Бакъып олмайджакъ.
Ташларгъа бельсенип
Тиресем ельке,
Дерсинъ, сырын ачмай,
Бирден авнайджакъ?! —
Эп бир яшавнынъ
Сырыны булмалы,
Догъгъан еринъни
Терк этмек олмаз.
Табиат,
Зенгинлик,
Билип алмалы,
Юртуны терк эткен,
Эбедий онъмаз.

Къара дагъ багърыны
Доланды огълан,
Онъа о дагъ дегиль,
Ана юрт —
Ватан.
Къара дагъ...

Огъланнынъ
Къальбине шу ад,
Демир ираде
Ола да, синъе.
Эмексиз келирде
Олурмы ич дад?!
Кунъ бою къач дефа
Чыкъар да, энер.
Шу дагъ багърына
Ве тёпесине,
Базан дагъ ташына
Чёкер, ял алыр,
Ана-бабасы
Келир эсине,
Олар оттилер,
Дагъ онен къалыр...
Хаяллар котюрир
Кечкен йылларгъа.
Сонъ кене турар да
Юкъары кетер.
Дикъкъатнен бакъаракъ
Сырымлы ёлларгъа,
Вира юкъары,
Алангъа сте.
Малы козь огюнде,
Къой-къозу отлай,
Андаки тазелик
Къальбини джоштура.
Улакълар чапкъалай,
Секире, атлай,
Огълан кене де,
Бир ташкъа отура.

Сонъсыз хаяллар
Саралар кене:
Оксюзлик,
Варлыкъ ёкъ,
Эвленмек керек.
Тюшюне,
Кунеш де батыгъа эне,
Лякин огъланда
Тынчланмай юрек.
Чевреге козь ташлай —
Къойлар отлакъта,
Хафиф ель турмадан
Эп эсе мында.
Шу анъ бир дымлыкъ
Коре топракъта,
Отургъан ташынынъ
Тамам янында.
Таягъы уджунен
Тюрткелей оны,
Терен далгъан сайын
Дымлыкъ эп арта.
Къайдандыр бир къазма
Кетире сонъы,
Къаза,
Токътамай,
Шыр терге бата.
Къара чамургъа
Чевриле топракъ,
Дымлыкъ сув олып
Чукъургъа сыза.
Эп арта,
Шу дагънынъ

Икметине бакъ.
Сонъ йигит таш ташый
Юклеп омузгъа.
Ойгъан чокърагъынынъ
Четини оре,
Сувгъа топланмакъчюн,
Авутчыкъ япа.
Къойлар козь огюнде
Отлайлар,
Коре...
Сувны топламакънынъ
Чаресин тапа.
Бир къач къопкъа сув
Топлана эр кунъ,
Бу, эльбет, етишмей
Пек азлыкъ эте.
Эр акъшам чокъракъкъа
Келе о якъын,
Бу ерде чокъ сув бар,
Акъылы ете,
Лякин не япсын,
Буюк таш баскъан,
Ташны алмагъа
Къувети етмей.
Ёл исе кечмекте
Узакътан-асттан,
Ярдым эткен киби
Ич кимсе отъмей.
Йигит эпси бир
Умютин кесмей,
Ташны авдармакъ
Ёлларын арай.

Эр кунь кьозгъалай
Оны демирнен,
Къопа кесечиклер,
Четке атыла.
Огълан эп чалыша
Юрек эмринен,
Чокъракъны кьазмакъчюн
Вакъыт тапыла.
Чокъракъ йигитке
Бир демев ола,
Эр кунь буюк иш,
Япыла мында;
Улукъ, авутлар
Кенишлей, тола,
Тюшюнмей энди
Къой суварув акъкъында.

* * *

Бар кене де,
Терен тюшюндже,
Огъланны эзди эм,
Башыны ёрды.
Безген киби олды
Япкъан ишинден,
Чагълагъан чокъракъкъа
Бакъты да турды.
Буллюр сув эп къайнай,
Чукъургъа тола,
Ашагъы сыза да,
Акъа ве акъа.
Огълан къоймакъ истей

Оны бир ёлгъа,
Нелердир къыдыра,
Чевреге бакъа.
... Эгер къазылса
Сув даа чокъ артар,
Ямачтан ашагъы
Къудретнен акъар.
Керексе кучюнен
Дегирмен тартар,
Багъ-багъча ешерир,
Чечеклер ачар...

Къаза о:
Топракъ,
Къум...
Сонъ чакъыл эм таш,
Дымлыкъны озюне
Синъдирген, шишкен.
Сув-тамчы йылтырай,
Санки козьде яш,
Корьмеди, башсыз таш
Тёпеден тюшти.
Кельди де огъланнынъ
Элине урулды,
Билеги эзильди,
Бирден морарды.
Агъры азабындан
Огълан бурулды,
Эзик аджджысындан
Чырай къарарды.
Тюшюне,
Не япсын?

Агърыны кесмек
Ичюн бир чарелер
Арай,
Долана.
Акърын ве акърын
Дагъ ели эсметке,
Эзильген элинен
Чокъракъкъа дала.
Шу аньде чокъракънынъ
Суву тельгенди,
Эм билек агърысы
Токътады бирден.
Бу насыл алямет,
Бу насыл икмет,
Билек агърысы
Кесильди бирден?..

Текрар элине,
Чокъракъкъа бакъты,
Умютсиз,
Коръди о
Къуванчын, бахтын.

Арныкъ сув ичинде,
Бир таш устюнде,
Къыз-пери сачларын
Омузгъа яйгъан.
Огълан санки, дерсинъ
Къая астында
Чокъракъны о къызны
Коръмекчюн ойгъан.

Онъа дикъкъатнен
Бакъты шу огълан,
Сувда асыл олгъан
Далгъалар тынды.
Къыз эп бакъып тура,
Акъылын алгъан
Киби огъланнынъ,
Эм зильфин бура.
Артыкъ о даянып
Олмай бу алгъа,
Козълерин чокъракътан
Аладжакъ олды.
Сонъ бираз озюни
Аларакъ къолгъа,
Сув пери, деди де,
Бакъты да къалды!
Чокъракъ онынъ ичюн
Сырлы бир кузьгю
Оларакъ,
Тюшюни текрар этти.
Бакъмагъа сакъына,
Козълерин юмды...
Кене де о татлы
Хаялгъа кетти.

... Энди чокъ геджелер
Тынчлыгъын болип,
Раатсыз эйлеген
Пери шу озю.
Чокътан яш юреги
Перване олып,
Долана коръмекчюн

Шу нурлу юзю...
— Эй, йигит, —
Деген сёз
Сескентти оны,
Санки къарынджалар
Чапты беденде.
— Эй, йигит, —
Бир даа
Айтты къыз сонъы,
Не такъат,
Не дерман
Къалды шу тенде.
Зорнен козьлерин
Семагъа котерди,
Сияргъан бир булут
Кельген тёпеге.
Къыз исе йигиттен
Джевап бекледи,
Булут башлады
Тамчысын сепмеге.
Къызнынъ янында
Йигит ве къызлар,
Къызлар пек дюльбер,
Йигитлер джесюр.
Гедже семадаки
Шавлели йылдызлар
Киби оларда бар
Буюктен буюк сыр.
Къыз элини котерип
Бир ишмар этти,
Йигитлер шу агъыр
Ташкъа сарылды.

Къара дагъ багърында
Шамата къопты,
Таш исе салланды,
Сонъ авдарылды.
Демир ирадели
Йигитлер шу анъ,
Ачтылар Къара дагъ
Багърыны сырын.
Шувулдап сув акъты
Тапкъан сонъ имкян,
Акъикъат эйледи
Эфсане — йырын.
Къызынынъ достлары
Эм де огъланлар,
Йигитнинъ ишини
Енгиль эттилер.
Сувгъа иришти о
Этраф — аланлар.
Къыз къалды,
Башкъалар
Даркъап кеттилер.
— Не олды, йигитим?
Теляшкъа толгъансынъ,
Элинъни эздими
Шу дагънынъ ташы?!
Къайгъырма,
Динъле сен,
Джесюр огълансынъ,
Сенинънен къошулгъан
Юрегим, башым.
Элинъе урулгъан
О таш мен эдим,

Дуйдурмакъ истедим
Санъа кельгеним.
Динъле сен,
Мен эйи
Ниетнен кельдим...
Аджыдым,
Сувгъа да
Чаптырдым кендим.
Чюнки сув,
Адий сув дегиль,
Мен билем,
Шифалы,
Чокъ дертнинъ
Девасы ондан.
Сездинъми?
Бир анъде тюзельди элинъ
Эзикнинъ аджджысы
Ёкъ олды тенден.
Динъле, сен
Булар бир
Адий сёз дегиль,
Эм масал, ривает
Дегиль бильгенге.
Чокъракъны сен ачтынъ,
Унуткъан олсанъ,
Биль,
Онынъ сувундан
Ичер эр кельген.
Иче де,
Эписи дуа этелер:
— Сени яраткъан
Эллер сагъ олсун!

Бу сѣзни юз бинълер
Текрар этелер,
Дейлер:
“Кисеси
Барлыкъкъа толсун!”.
Лякин сен пек ачыкъ
Гонъюлли инсансынъ,
Эйилик япасынъ,
Кече де кетесинъ.
Озь ишинъ,
Къой сюрюнь...
Денъишмез адамсынъ,
Я аят?
Омюринъ шай фида
Эльбет, яныкъны
Тек дева бастыра,
Лякин насыл салкъын.
Ойле яныкъ ола,
Эр кунъ шаштыра,
Ойле бея ола,
Кетиртмей якъын.
Мен къальбинъе шойле
Кирмек истедим,
Ишанчынъа кольге
Тюшмесин дедим.
Юрегимде хиянетлик
Кутьмедим,
Керек, дие, мына
Къаягъа дѣндим.
Ихтиярынъ озь элинъде,
Не дейсинъ?

Къой-къозунъны
Бакъып турам,
Отлайлар.
Аланлыкъ кенъ,
Чети орман,
Бир бейсинъ,
Улакъларынъ секириклей, —
Отлайлар.

— Джемаатнынъ малыдыр о,
Менде ёкъ,
Атта, бакъып
Этесинъ.
Тюшюнип тапкъаным,
Тек шу ёл олды,
Къаянынъ бир ташы
Олдым ёлунъда.
Тыгъырдым,
Сонъ къолунъ
Астымда къалды,
Дарбе алдынъ,
Не чаре бар къолунъда?!
Пармакъ аджый,
Юрегинъни титрете,
Не япмалы,
Насыл чаре
Булмалы.
Алевлене,
Санки сук патлады,
Онъа дерман керек,
Къайдан алмалы.

Чокъракъ тюшти
Акъялынъа шу анъде,
Къойларынъны унуттынъ
Сен бир тамам,
Даа къайда бармалы
Эрте танъда?!
Бельки, салкъын суву
Берир бир аман.
Сютюн ичмеге сыгъыр.
Ич кимсем ёкъ,
Тек къальбимде
Яныкъ чокъ,
Истер исенъ “феръяд”
Багъырып чагъыр.
Сесинъни де эшитмез
Якъын-иракъ,
Чюнки мында эр кеснинъ
Дерт-ашкъы бар.
Кене яхшы ясагъандым
Бир чокъракъ,
Онъа келе,
Баса эдим
Дерт-эфкъар.

— Бу ал манъа
Сыр дегильдир,
Аяндыр,
Кумюш нурлу
Тамчыларны чокъ сайдым,
Къальбинъдеки эр шей

Манъа беяндыр,
Анълап,
Ойлап, сени
Пек якъын сандым.
Къач керелер кирдим
Гедже тюшюнъе,
Сардынъ мени,
Бахтлы олдыкъ экимиз.
Базан кедер эттим
Япкъан ишинъе,
Дединъ, тюш дегиль де,
Олсакъ экимиз.
Узан манъа,
Тут элимден,
Беклейим,
Айса башым айланыр да,
Энерим.
Бугунъден сонъ бахтны
Сенден беклейим,
Акс алда
Кене ёкъкъа дёнерим.

... Огълан къалкъты,
Индемеден узанды,
Бою шу анъ санки
Сельби тереги.
Къызнынъ эли
Авучындадыр энди,
Дук-дук ура
Эеджанлы юреги.
Бирден чекип алды,

Басты багърына,
Дудагъында
Миски анбер сачлары,
Кенъ манълайы,
Ал гуллю янагъында,
Бирлештими?
Кедер ве къуванчлары...
Отурдылар,
Къаршыдадыр
Шу чокъракъ,
Чагълай бере
Токътамакъ не бильмеден.
Тувгъан ташлар,
Чевреде ана топракъ...
Севгилисин кетирди
Кем корьмеден.
Огълан бугунъ
Нидже алларгъа кирди,
Ойлай...
Къаршысында гулю,
Чечеги.
Къавуштылар,
Олар макъсадкъа ирди,
Экиси бири-бирининъ
Козь бебеги.
Оларчюн бир янъы
Аят башланды,
Аиле,
Бир-бирин
Севмек, къайгъырмакъ.
Базан эмек иле
Къоллар ашлана,

Кене эвельдай
Чагълай шу чокъракъ.
Арадан бир къач кунъ,
Афталар кече,
Экси де къыр бою,
Къой бакъып юре...
Эписи сувны шу
Чокъракътан иче,
Огълан яресинде
Бир шеньлик коре:
— Табиат дюльберлик,
Шеньлик дестесин,
Бугунъ айрыджа
Бердими санъа.
Къальбиме къуванчен
Эр нефесте сен,
Тола да,
Нелердир
Сейлейсинъ манъа...
Сёзсиз,
Назарларынь иле сейлейсинъ,
Бахтмы бу айткъанынь,
Ёкъса эеджан?!

— Ана оладжам мен,
Даа бильмейсинъ,
Энди бир тенде
Яшай эки джан.
Огълан эм къуванды,
Эм ойгъа далды,
Не япсын — эви ёкъ,
Яшамагъа ер.

Оюны кене де
Периси больди:
— Не олды?
Башынъны
Сарды шу эфкяр?

Огълан бу суальге
Джевап бермеди,
Кене тюшюнмекте
Козьлерин юмды.
Бир анъ перисининъ
Чересин корьмеди,
Санки, уюды
Эм бир шей дуймады.
Козюни ачкъанда,
Бакъса бир сарай,
Чокъракънынъ янында
Гуль киби тура.
Бу насыл ал дие
Ярындан сорай:
— Бу бизим эвимиз,
Халкъ бизге къура.
Джемаат малыны
Бакъкъанынъ ичюн,
Эм шербет сувны да
Мында сен таптынъ
Гедже эм де куньдюз
Аямай кучюнъ,
Чокъракъ
Эм сув,
Ашлав —
Эпсини яптынъ,

Тапылгъан сув озю
Адий сув дегиль,
Шифалы,
Чокъ дертке
Бере о дева.
Чокърагъынъ чешмеге
Чеврильди, сен биль,
Бакъ сен
Къара дагъда
Тюрленди ава.
Бир вакъыт сыр сандыкъ
Ады берильген,
Шу дагъгъа кене де
Къайтты шурети.
Даа дюнь сап-сары
Олып корюнген,
Орманда ем-ешилъ...
Сенинъ урьметинъ.
Чюнки сен инандынъ
Эм терк этмединъ,
Чалыштынъ,
Арадынъ,
Яшадынъ мында.
Ана-юрт,
Ватанны ташлап,
Кетмединъ,
Арз эткен эвинъни
Къурдылар анда.
Тур,
Етер,
Чокъ айттым,
Тур энди, джаным,

Сен мени
Динълединъ,
Эв азыр олды.
Сенинъ такъдиринънен
Багълы эр анъым,
Къойлар да къаршыда
Бакъымсыз къалды.
Къара дагъ багърында
Сен киби демир
Ираде ташыгъан
Огъланлар яшар.
Тур, эвге кетейик,
Олмаз ич эмир,
Энди ёлумыз
Шу эвден башлар.
Тур энди,
Вакъыт ёкъ
Бакъып турмагъа,
Кунеш де авмакъта
Къою ормангъа.
Огълан къуванчыны
Басып оламай,
Чевреде не ола,
Анълап оламай,
Лякин, яресин о
Динълемек керек,
Онъа бу сёзни
Айтмакъта юрек.
Экси бир олды да,
Эвге кеттилер,
Къушлар да тёпеден
Йырлап оттилер.

АЛИ СЕРДАР НАСЫЛ ЭТИП
КОКТЕН АЙНЫ АЛАДЖАКЪ ОЛДЫ

Олгъан ойле заманлар,
Чешит-чешит адамлар.
Олгъан онынъ къысмети,
Я джарлынынъ Исмети.
Къайда барып баш урсын,
Аятын насыл къурсын?
О, фукъаре, бичаре,
Саип дегиль бир ерге.
Тавугъы, сыгъыры ёкъ,
Юрегинде гъамы чокъ.
Къайда барсын, айлансын,
Не япмасын ойлансын?
Бильгени — тек чалышмакъ,
Олурмы ич алышмакъ.
Агъыр ишке бель букип,
Манълайдан терин тёкип.
Тапкъаны ашкъа етмей,
Шай япмаса кунь отъмей.
Джарлы йигит джаныны,
Къыйналып тапкъаныны.
Масраф этти эр куню
Олмады онынъ сонъы:
Сабан сюрди, мал бакъты,
Багъчада джевиз къакъты
Фындыкъ джыйды орманда,
Арман басты арманда,

Сырыкъ тизди бакълагъа,
Сонъра чыкъты тарлагъа,
Атеш якъты къазангъа,
Башакъ джыйды ызанда,
Таш ташыды керексе,
Йылкы бакъты эректс,
Не иш олса о япты,
Бай олмады.
Бахт тапты,
Деп де кимсе айталмай,
Ойлелерде бахт олмай. —
Дегенлернинъ сёзлери,
Шенъ,
Нефретли сёзлери,
Исмет огълан кене де,
Озен бою — тенада
Къадавлат — чукъур къазды,
Бегенмеди ве бозды.
Ишни кене башлады,
Сонъра четке ташлады...
Ёрулды,
Битти такъат,
Лякин Исмет пек инат.
Сонъки топракъ атылды,
Огълан алсыз,
Йыкъылды.
Созулды отлар узьре,
Баарь,
Хафиф ель кезе,
Юкьугъа кетти шу ань,
Ич бир шей дуймай огълан.
Бираздан бир тюш корьди —

Дюльбер кыыз зульфин орьди.
Ады да шербет экен,
Исметке башын эгген.
О кьолларын ойната,
Огълангъа шойле айта:
— Кедерленме, окюнме,
Якъын алма гонълюнъе...
Бу айтчюн сен кусьме...
Сени ынджытмаз кимсе...
— Шербетим, балым, бахтым,
Сени тапмакътыр ахтым, —
Деди, уянды огълан,
Шавле орьтюнген эр ян.
Тааджилленди бу тюшке,
Эли бармай ич ишке.
Бир шейге бакъмай кетти,
Дере, къырлардан отти.
Баргъан ери аджайип,
Багъ-багъча къучакъ яйып,
Та къырларгъа етишкен,
Ильки киразлар пишкен.
Исмет кире багъчагъа,
Мейва дёнген богъчагъа.
Бир тарафы ешилъ багъ,
Корюнмей асыл топракъ.
Эр чешит юзюм осе,
Мында хафиф ель эсе.
Бу улькенинъ икмети,
Эмекнинъ сеадети.
От устюне узанды
Огълан юкьугъа далды.
Хафиф ельчик эп эсе.

Кок дѣнген мавы тюске.
Огълан исе эп юкълай,
Нелер ола, ич дуймай.
Тюш коре,
Ксене багълар...
Чеврени саргъан дагълар.
Исмет санки, юкъламай,
Багъда юре, токътамай.
Кербар салкъымлар кене
Онъа джилъвенен дѣне.
Торгъайлар къонгъан ташкъа
Ювезчиклер бам-башкъа.
Дюльбер эр шейнинъ тюсю...
Келе файтоннынъ сеси.
Аджсба, бу насыл ал,
Къаерден келе бу ёл?
Къызлар йырлай, кулелер,
Вира якъын келелер.
Файтон да етип кельди,
Чевре шенъликке дѣнди.
Къызлар тюштилер ерге,
Исмет эписини коре.
Олар кийинген, дюльбер,
Къокъумакъта мис-анбер.
Чокъусы кирди багъгъа,
Дигери кетти дагъгъа.
Санки бирер къатмър гуль,
Огъланда джошты гонъюль.

Дюльберлернинъ дюльбери,
Ал йипектен антери.
Къашлар сия, чатылгъан,

Козьге сюрме тартылгъан.
Сачлары санки культе,
Козьлери йылдыз кокте.
Кирпиклери къаврулгъан,
Дерсинъ, махсус бурулгъан.
Шербет назланып бакъты,
Огъланнынъ къальбин якъты.
Къызлар артындан кетти,
Багънынъ четине етти.
Козьге корюнмей энди,
Андан бойле сес кельди:
— Къальбинъ не истесе яп,
Север исенъ, къыдыр, тап... —
Бу сёз теляшлы эди,
Огълангъа дарбе энди.
Юкью ачылды бирден,
Сонъ котерильди ерден.
Не файтон бар,
Не къызлар,
Кокте ялдай йылдызлар.

Догъды кунеш,
Нур энди,
Гедже сабагъа дёнди.
Къырда эскен шенъ ельчик,
Кетиргендай хаберчик.
Огъланны пек джоштурды
Юрегини осьтюрди.
Хатырлады Шербетни,
Къальбини эсир этти.
Ильхам толды юрекке,
Бакъып алды эрекке.

Эпси акълында эди,
Къыз онъа шойле деди:
— Къальбинъ не истесе яп,
Север исснъ, къыдыр, тап...

Огълан артыкъ туралмай,
Башкъа чаре коралмай.
Еринден турды, кетти,
Ёлуны девам этти.
Багъ ве ёллардан отти,
Барып бир койге етти.
Четте тютюн тарласы,
Пек къокъулы авасы.
Къызлар тютюн къыралар,
Сапларыны буралар.
Сепстлерге тизслер,
Эп пишкенин узелер.
Огълан къызны арады,
Сонъ къызлардан сорады:
— Бармы Шербет, деген къыз,
Эдими коктен йылдыз?
Оны къыдырам чокътан,
Къызлар, бар эйленъ ёкътан. —
Къызлар бирден токъталды,
Исметке бакъып къалды,
Бири джевап бермеди,
Я бар, я ёкъ демеди.
Огълан бакъты индсмей,
Ич бириси бенъземей.
Бу ерден кечип кетти,
Ёлуны девам этти.
Барып багъчагъа кирди,

Салынджакъларны коръди.
Бир чокъ яшлар топлангъан,
Салынджакъкъа атлангъан.
Саллана эм ялдайлар,
Шай шенълене, ойнайлар.
Огълан арай Шербетни,
О коръмезми Исетни?..
Излей-излей тапмады,
Сонъ бир ерде токътады.
Къайда барса арады,
Бир къызчыкътан сорады:
— Шербет адлы дюльбер къыз —
Меним ичюн бир йылдыз.
Оны чокътан арайым,
Кимни коръсем сарайым... —
Къыз токъталды ве бакъты,
Юрегинде от якъты:
— Меним адым да Шербет,
Мен дегильдирим, эльбет.
Сен къыдыргъан шайлы къыз
Бу ерде юрмез янъгъыз.
О бельким байнынъ къызы,
Гузеллернинъ йылдызы.

Исет пек чокъ доланды,
Шеэр, койни айланды.
Коръгенинден сорады,
Эп Шербетни арады.
О къызларнынъ периси,
Урилернинъ уриси.
Таныр эди, не ерде
Коръген олса эгер де.

Буюк шеэрге кельди —
Къайдан къыдырсын энди?..
Бай азбары бекленген,
Сюнгюлер де тикленген.
Кимсе якъын баралмай,
Сорамагъа ич олмай.
Къач адамнынъ айткъаны,
Ёлунен анълаткъаны.
Бу сарайда олмалы,
Сарай исе къапавлы.
Дервиш киби бу огълан,
Кимсесиз киби, эр ян
Айлана бере мында,
Кимсе ёкъдай янында.
Арткъа-огге эп юрди,
Мында айланып турды.
Биз козеткен олайыкъ,
Къыздан хабер алайыкъ.

О кунъ саба танъында,
Эм достлары янында,
Шербет тёпеге чыкъа,
Андан тик ёлгъа бакъа.
Бакъса йигит адымлай,
Ич бир ерде турамай.
Къальбинде чокъ элеми,
Шербет, деген гульгеми?..
Севда огълангъа бенъзей,
Юре-юре ич безмсий.
Чокъ вакъыт бакъып тура,
Юреси чалт-чалт ура:
— Тыпкъы озю,
О — Исет,
Аллам ёллагъан къысмет.

Тыпкыы онынъ юрюши,
Атта бакъып турушы...
Бакъты, корьген олмады,
Сонъ бир кызыны ёллады.
Деди: — Бар токътат, сора,
Онъа гульшенми бура?!
Ничюн турмай айлана,
Ёлу мында байлана
Ады Иismetми, сора,
Къашлары чатма, къара.
Иismetим, десе эгер,
Сакъчыгъа бильдир хабер.
Рухсет этсин кирмеге,
Келип мени корьмеге.
Себебини биль де кель,
Сырны айтма сен эвель! —
Къыз гуя коктен энди,
Иismetни алып кельди.

Огъланны танып Шербет,
Севинчтен алды къувет.
Севги япа ишини,
Тильсиз эте кишини.
Эксинде эеджан чокъ,
Сёйлешмеге имкян ёкъ...
Махмуд бейнинъ сарайы,
Шербет кызынынъ одасы.
Корюшюв ери олды,
Эки къальп имдат алды.
Йигит эпкиндже тильге,
Озюни алып эльге,
Шербетке якъын кельди,

Онъа сонъ шойле деди:
— Севгимиз ялан дегиль,
Шербеттир о гузель бир къыз,
Балкъылдагъан шенъ йылдыз.
Сачлар узун ве къап-къара,
Таракъ батмаз теллер ара.
Онынъ пек чокътыр икмети,
Эренлер ара урьмети,
Эгер умятсизден эли
Тийсе бир де-бир таякъкъа,
Къувет алып ондан “бели”,
Тураркен,
Бирден, аякъкъа.
Кунеш шавлесини даим,
Бу кызынынъ башына тѣке,
Шунынъ ичюн о муляйим,
Мерхаметли олып осе.
Къызы осип етишкен сонъ,
Махмуд бей пек чокъ тюшюне.
Ябан козьлер чокъ,
Ёллар кенъ,
Къарышмасын къыз ишинс.
Оны къорчаламакъ керек.
Чешит ийлскяр козьлерден,
Буны айтып тура юрек,
Чешит назарлы козьлерден.
Къара денъиз кенарындан,
Къурдыра бир буюк къале.
Сакъчы, таныш-сойларындан,
Къорчаласын озю Алла.
Буллюр киби мермер ташлар
О акътан кельгенин биль.

Айырылмаз серт еллер,
Тартсалар да чокъ эллер.
Сен гуль исенъ, мен терек,
Берабер ура юрек.
Бизлерге беян олды,
Къальбимизни эшкъ сарды.
Яшав ёкъ бизге айры,
Керекмей севги гъайры.
Биз берабер олурмыз,
Даим бирге къалырмаз...

Бу арада достларындан бири къызнынъ бабасы
Махмуд бейге сарайгъа ябанджы бир огълан кельгени
акъкъында хабер эте. Махмуд бейнинъ келеяткъаныны
эшиткен Шербет севимлиси Исметни тез-тез озгъара-
ракъ, онъа шойле дей:

— Айткъан риджамны динъле,
Хаялынъны ич больме.
Сачымдан берейим тель,
Лякин тиймесин ят эль.
Таргъа къалсанъ сыйпарсынъ,
Къайда исенъ беклерсинъ.
Етер барарым шу анъ,
Айткъаным дегиль ялан.
Не истегинъ олса айт,
Шимдилик артынъа къайт.

Исмет озюнинъ эеджанлы тезэссуратлары алтын-
да ёлуны девам эте берсин, биз исе Махмуд бейнинъ

озь кызы Шербет акъкъындаки тасвирини ве бабада
олгъан гъурурны эшитейик.

Кетирильди бильмем андан.
Сарайгъа ярашты яшлар,
Шербет де ер алды мындан.

Онынъ тылсымлы тиль, эли
Эм сачынынъ эр тели.
Назарында буюк кучъ бар,
Эм кульдюир,
Эм де якъар,
Дикъкъат иле бакъса чёльге,
Истесе чёль дёнер гольге.
Сагъ элин котерсе, багълар
Кербар салкъымларнен толар.
Фындыкъ, ахлап берир дагълар,
Багъчада пишер айвалар.
Чешит мейва — бол берекет
Толдурыр ильни,
Базарны,
Халкъта денъишир арекет,
Шенълик сарар эр азбарны.
Сол элин котерсе, ерден
Кендир, памукъ осип чыкъар.
Занлар башакъ толар бирден,
Озенлер сув толып акъар.
Йипек къурт йипегин орер
Сарылып дут япрагъына.
Не истесе оны берир,
Тек бакъсын иль топрагъына.
Къыздаки бу кераметни,
Махмуд бей пек яхшы биле.

Дуйдурмадан арекетни
Эмир бере бутюн илс.

... Атласлар токьулсын энди,
Нур сепильсин къатларындан.
Бунынъ ичюн устахане,
Токьув тезьялар къурулсын.
Къызымнынъ шефаатындан
Ачылгъан гуллер терильсин.
Мис-анберлер япмакъ ичюн
Буюк къазанлар асылсын.
Къуруджы косътерсин кучюн,
Къазанханелер япылсын.
Багъчада етишкен мейва
Шу анъ терилип алынсын.
Толсун селе, сепет, торба...
Эмирим эда олунсын.
Назары тюшкен ерлерден
Чалынып алынсын эрзакъ.
Ер тапып буюк эвлерден
Сакъланылсын эпси, мытлакъ.
Къурулсын янъы амбарлар
Сакъламакъчюн берекетни.
Эли асыл эткен багълар,
Бакъсын бутюн мемлекетни...

Бай эмири къанун эди,
Ишке бельсенди адамлар.
Буюк шеэр онда энди,
Къурулды, ачылды ёллар.
Бир талай халкъ токьуй атлас,
Башкъалары къургъан къазан.

Адетлер де къалып кетмез,
Мында мазин окъуй эзан.
Багъ-багъчанынъ берекети,
Келип анбаргъа тѣкюле.
Нафлеми халкъ арекети?
Эр шей халкъ ичюн этиле.

Муджизе менбасы бу къыз,
Мермер къаледе; кошикте.
Олды шаркъ ичюн бир йылдыз,
Эшите чыкъкъан бешиктен.
Авес этип башлай эр кес
Бу шеэрни корьмек ичюн.
Бельки, къыз джемалын корьмез,
Тек сезмекчюн онынъ кучюн.
Шербет ханнынъ шеэринде,
Айрыджа бир тюс ве ренк бар.
Темиз-паклик эр еринде,
Эр кес зенгин, этмез инкяр.
Йипеги бар, атласы бар,
Сандыгъында мис-анбери.
Захиренен толу анбар,
Ёкъ мейва къоймагъа ери.

Шербетнинъ къалеси ерлешкен корьфезнинъ о
бир тарафында юксек сарайларнынъ саибн Али Сер-
дар адлы укъомдар гузеллернинъ-гузели Шербетке бир
къач кере къуда ёллай. Лякин о эр кересинде къыздан
ред джевабыны ала.

Сердарнынъ элиндеки къылычы кескин олса да, озю
акъылдан токъал, сиясы агъыр исе де, табиа-ты гъает ен-
гиль экен. Шу себептен къызны ве онынъ зенгинлигинн зор-
лукънен эльде этмек истей. Аскерлерине шойле эмир бере:

— Аскерлерим, азыр олунъ,
Алынъ эльге сияларны:
Чокъча къуршун — эм топ алынъ,
Еньмеден къайтмам оларны.
Ёл башлап кетерим огде,
Артымдан саф олунъ сизлер.
Йылдыз корюнгендже кокте,
Къалеге етейик бизлер —
Али Сердар ат чаптырып,
Шеэрге якъын келе
Онынъ къапысын къакътырып,
Кирмек истей анда, тёрге.
Лякин къапы ачылмай ич,
Али Сердар: керек, дей кучъ,
Котерип урмагъа ерге.
Кене эмир огъланларгъа
Текрар-текрар дарбе энсин.
Зсэр сюртильсин окъларгъа,
Къале дженк-мейдангъа дёнсин!..
Бу ярашыкъ, дюльбер ульке,
Бугунъ менимки олмалы.
Бирлешип тиренъиз ельке,
Къале бизге къалмалы.

Сердар укми къанун, эльбет,
Танъда бирден пек чокъ аскер
Шеэрге кетире кульфет,
Астын-устюн ола эр ср.
Анбарларны талай олар,
Эалини эсир ала.

Зезрли окъ ягъдыралар,
Чевре-этраф джесет тола.
Аскерлер мулък талагъанда,
Сердар къалеге сокъула.
Таш-биналар авнагъанда
Къаршы чыкъкъанлар йыкъыла,
Догъру келип къыз янына,
Дей: сен менимдирсинъ энди.
Эль узата ильванына,
Енъишке эминдир кенди. —
Йипек сачынъны сийпайджакъ.
Янагъынъда ачкъан гульни
Энди тек озюм къокълайджам,
Ич унутма энди буны
Бакъынъ къызгъа не ал олды?
Шу анъде чырайы солды.
Онынъ да янакъларында
Къатмер гуль ич ачмай энди.
Гъондже-гуль... Дудакъларында
Аят ренки бирден сёнди.
Козълери бакъмай атешли
Чевреде сёнмекте аят,
Али Сердар фсна ишли,
Озь сёзюнде тура инат.
Джансыздыр къызнынъ эллери,
Ич бир шейге тиймей олар.
Солды Гульзарнынъ гуллери...
Гуль ерине нслер къалыр?!
Инсандар да эп эксиле,
Къырларда корюнемей маллар.
Шарап,
Шербетлер тёкюле,

Мында олды фена аллар.
Чёльде захирелер осьмей,
Сарарып, къаврап яталар.
Атта хафиф еллер эсмей,
Къальпни дешетке тарталар.
Сердар киргенинен анда,
Дерсинъ, Къале девирильди.
Шу дешетли къара танъда,
Шербет ташкъа чевирильди.

Бу вакъианы корип шашмалагъан Али Сердар не япмасыны бильмей бутюн виляетлерге озь адамларыны ёллай, не ерде тылсымджылар, ремильджилер, фалджылар ве джадылар олса, эписини Шербетнинъ къалесине алып кельмекни эмир эте. Сердарнынъ эмири къыскъа вакъыт ичинде бутюн виляетке даркъай. Тылсымджылар, ремильджилер, фалджылар эм де джадыларнынъ эписи Сердарнынъ узурына кетирилелер. Олар Шербетни бирер-бирер бакъып чыкъалар. Энь къарт фалджы Али Сердаргъа шойле дей:

— Эй, урьметли, аскер башы,
Котергенсинъ агъыр ташы.
Дженап Сердар, ишлер агъыр,
Истер динъле, истер багъыр.
Акс-сада келир дагъдан,
Сес-солукъ чыкъмаз мындан.
Эль-аякъта ёкъ арекет,
Ильден кетмекте берекет.
Къапалгъандыр сыр сандыгъы,
Бир шей бардыр,
Ишандыгъы,
Бу шесэрде яшамакъчюн,
Топламакъ керек эп кучюнъ.

Керек олур къырдан ашмакъ,
Дерья киби толып-ташмакъ.
Булутларгъа сафдаш олмакъ,
Бир чокъ гедже дагъда къалмакъ.
Айса, Махмуд бей де дуяр,
Устюнъизге аскер къояр.
Олар тезден мында етер,
Сизни таптап, эксан этер.
Сердар деди:
— О, насыл шарт?
Ачыкъча айт, бурма сен къарт!
Мал-мулькюмни мен сатарым,
Аскерлеримни бакъырым.
Олар даим меннен къалыр,
Къызынынъ шарты эда олур.
Фалджыларнынъ энъ буюги,
Гъает джарис эм кийиги.
Мыйыгъыны бурып-бурып,
Отургъан еринден турып,
О Сердаргъа якъын кельди,
Козюн къысып шойле деди:
... Геджелер ола къаранлыкъ,
Зиндан ичинде бу барлыкъ.
Кок юзюнде тек ай юре,
Бутюн варлыкъ оны коре.
Шербет къызынынъ бар бир шарты,
Дюнъядан истер мураты.
Истей оны севген огълан,
Олсун дюнъяда бир арслан.
Кунеш батып, гедже олса,
Чеврени къаранлыкъ сарса.
Огълан юксек дагъгъа чыкъса

Сонъ узанып айны тутса,
Джессюр эм къараман олып.
Айны кок юзюнден алып,
Сарайгъа кетирип олса.
Къапынынъ устюне асса.
Яреси олур экен,
Истеги пек дегиль уйкен.

Фалджыны динълеген Сердар,
Бир анъ тюшюнджеге далды.
Ичтен недир этип текрар,
Сонъ бир даа сорап алды:
— Айтынъ, керчекми бу сёзлер,
Гузель Шербет шай дедими?
Айгъа бакъаракъ козьлер
Нефретленген о эдими?
Эгер ойле исе Шербет,
Шимди дагъларгъа кетермиз,
Айны алып келип, эльбет,
Къызгъа эдие этермиз.
Субетлери чокъ узанды,
Кунеш ятагъына энди.
Ай корюнди дагъ башында,
Тура парылдап къаршыда.
Сердар айгъа бакъып алды,
Бирден рухлангъандай олды.
Къушагъын сыкъып байлады,
Озьджесине шай ойлады:
Айнынъ озю дагъ башына
Тийген киби олып тура.
Тезден етермиз дашына,
Дей де атын дагъгъа бура.

— Эй, сен бекле, фалджы эмдже,
Айт Шербетке, азыр турсын.
Къайтырмыз бизлер бу гедже,
Сачларыны орьсин, бурсын.

Думбелеклер эп дюмпильдей,
Къавал инълей, зурна чала,
Сердар сонъки анъни беклей,
Ойле де чыкъалар ёлгъа.
Аскерлери саф-саф олып,
Ай корюнген дагъгъа кете.
Къыр ве дерелерге толып,
Дагъ артындан дагъны оте.
Кеткен сайын оглеринден
Чыкъа гъурурлы къаялар.
Кечильмез яр,
Кучълеринен
Ёл ачмакъчюн таш оялар.
Кунъдюзлери сыджакъ якъа,
Геджелери сыкъа аяз.
Лякин ай туттырмай якъа,
Эп парылдап тура безз.

Исмет кениш къырда къоюнларны отлатып юргенде,
тена бир ерчикте раатланмакъ истеди. Эллерини башы
тюбюне къойып, мавы кокке бакъып ята. Шу ерде терен
юкъугъа далгъаныны озю де дуймай. Тюшюнде Шер-
бетни коре. О, Али Сердар деген укюмдарнынъ акъ-
аретлевине даяналмай, ташкъа чевирильген эмиш.
Тильсиз ве сёзсиз бакъып тура экен. Исмет барып,

онынъ култе сачларыны сыйпагъан. Таш кесильген къыз, бирден юкъудан уянгъан киби, яваштан козылерини ачкъан, джанлангъан.

Исмет сыкъып чылгъавларын,
Торунынъ сыртына минди.
Басып кечип иль дагъларын,
Шу танъда Къалеге кельди.
Гузель Шербет одасына,
Санки, шавле — кунеш кирди.
Иль къавушып мевлясына,
Янъыдан юрт-аят кульди.
Эр шей тыпкъы эвелькидай,
Чевреде берекет — боллукъ.
Тарлаларда арпа, богъдай,
Багъ-багъчада мейва боллукъ,
Тюкянларда йипек, атлас,
Мис-анберлер къатер-къатер.
Энди кимсе ишсиз ятмаз,
Кунълер шенъ-шсрамет отер.

Энди Али Сердардан хабер алайыкъ. О, аскерлеринен берабер чокътан-чокъ ёл юрип, бир тамам алдан, такъаттан кесиле. Ёлнынъ сонъы ич де корюнмей экен. Мына-мына энди макъсадымызгъа ириштик дегенде, пек якъын корюнген ай бирден олардан узакълашып кете. Али Сердарны умятсизликке, рухий тюшкюнликке огъратыр экен.

Гъает ёрулып, умятини кескен Али Сердар устюни ешилъ ёсунлар къаплагъан бир къаянынъ устюне тырмаша. Элиндеки кылычыны саллай, Аллагъа шойле дей:

Эй, танърым, Сердар ёрулды,
Бир имдат булмады сенден.
Аякълар кетмей дурулды,
Даа не истейсинъ менден.
Азапкъа къойдынъ къулунъны
Аскерлерим даркъап кете.
Ич якъынджа бармай ёлум,
Айгъа тараф,
Вакъыт оте.
Ал кийинген о дюльберим,
Мени даа чокъ беклерми?
Шартыны япмагъан эрни,
Озюне ич яр этерми?!
Динъле Танърым, сёйле озюнь,
Бармы дюньяда бир чаре,
Къач кунъ айда меним козиом,
Тюшюрмек мумкюнми ерге?
Билем бахтым кетер эльден,
Огрет манъа онъа ёлны.
Ёкъса къанат такъып ельден,
Айгъа учкъан олайыммы?
Сёйле озюнь,
Меслеат бер,
Итааткяр къул олурым.
Юксек шу дагъ тильге кельди,
— Йигитсинъ сен эр заман,
Энди мени динъле, огълан.
Ал-эхвалы олур яман,
Аятта къыйыш ёл алгъан!
Севги зорлукънен тапылмай,
Зорбалыкънынъ омрю къыска.

Айгъа ич тюфек атылмай,
Котериль сен
Тур аякъкъа!
Къайда акъыл-ферасстинъ?
Бунъа акълынъ етмедими?
Макътадынъ кучъ ве къудрстинъ,
Фентинъ айгъа кечмедими?
Эм де кечмез,
Шербет буны
Биле-биле айтты санъа.
Энди кельди айткъан куню,
Дарылайым деме манъа.
Шербетханым къуртулмакъчюн,
Озюнс имдат арады.
Енъмекчюн Сердарнынъ кучюн,
Фалджыдан ярдым сорады.
Экси меслеат къурып,
Кельдилер шу къараргъа,
Ай маначыкъ, вакъыт созып,
Акъыл къойдылар санъа.
Сен исе, алдандынъ аман,
Бу ишни пек къолай сандынъ.
Къопайчоралыкъ пек яман...
Фалджынынъ сёзюне къандынъ.
Шербет бугунъ асретине,
Севгисине о къавушты.
Сен ишандынъ къувестинъе,
Бахтынъ Исметке авушты.

Дагънынъ сёзюн динълеп Сердар,
Чатылды кедерли къашлар
Инаттыр, къайтмаз сёзюнден,
Зорбалыкътан инълей ташлар.

Барлыкъ козюнинъ огюнде,
Санки, кирди къара ерге.
Тургъан киби ай тюбюнде,
Бедени батты къан-терге,
Патлакълатып козылерини:
— Ёкъ, — деп багъырды шу аныда,
Онынъ айткъан сёзлерини,
Ич кимсе эшитмей мында.
Беден бирден агъырлаша,
Кесе онынъ аякъ-къолун.
Сонъ урулып къая-ташкъа,
Унуттыра сагъ ве солун.

Сердар башындан эсини джойгъан. Артыкъ не олгъаныны хатырлап оламагъан. Козылерини ачкъанда, бакъса не корьсин, юксек дагънынъ тюбюндеки дере ичинде, отлар арасында ята эмиш.

Элинде кылычы ве къалкъаны ёкъ, урбалары йыртылгъан, череси ал-къан. Аскерлери исе анда-мында, тереклер тюбюнде атеш якъып отура эмишлер.

Эй, йигитлер, недир алым,
Мени анълаянлар бармы?
Эр якътан къапавлы ёлум,
Къаршымдаки тюпсиз ярмы?
Али Сердар къайда энди?
Бармы ёлгъа чыкъаджакълар?..
Керамет олмады айдан,
О къалени йыкъаджакълар?..
Кечсин эндектен бу яна,
Минейик джуйрюк атларгъа.
Бу ёлдыр еяне мангъа,
Къале тутулсын топларгъа.

Шербет мени резиль этти,
Юзюмни бакътырды ерге.
Пычакъ та сусекке етти,
Отурмаз о энди төрде.
Къалесини,
Шеэрини...
Ер иле эксан этмели.
Ким менимле?
Мининъ аткъа,
Зульфикъарлар олсун чыпкакъ.

Али Сердар аскерлери арасындан озюне энъ сакъ
дыкъ сойларыны топлагъан ве гузель Шербетнинъ
къалесине кесен-кес уджюмге азырланып башлагъан.
Онынъ макъсады белли. Я, Шербет онынъ теклифине
разы оладжакъ, я да Сердар къызны ольдюрюп, онынъ
мал-мулкюни эксан этеджек эмиш.

Али Сердарнынъ макъсады йылдырым чабикли-
гинде Шербетнинъ къалесине барып ете. Шербет озю-
нинъ аскер башыны ве севимлиси Исметни узурына
чагъырып, оларнен меслеат къургъан сонъ, фалджы
къарткъа шойле дей:

Аман, эмдже, мени якъты
Шу Сердарнынъ къылыкълары.
Мени урып-йыкъмакъ ахты,
Ойлагъан хынзырлыкълары.
Аскер топлап,
Юрюш япып,
Келе эмиш къале бетке,
Ярдым этинъ, чаре тапып,
Ёл олмасын бу ниетке.

Фентинъизни косътеринъиз,
Исметимс дѣнсин кучюм.
Имкяным бсян этинъиз,
Мен къадыным,
Шудыр сучым!
О олмаса янагъымда,
Ачылмаз ич къатмер гуллер.
О олмаса топрагъымда,
Эсmez аслы хафиф еллер.
Эллеримнинъ къарувыны,
Истерим, сезмесин ич ким.
Юрегимнинъ урувыны,
Тек Исметнинъ озю бильсин.
Такъдиримнинъ баш язысы,
Тек онынъле багълансын.
Олайым онынъ яреси,
Аят юкюн озю алсын.

Фалджы озюнинъ ремиль китабыны элине алып,
Исметнен гузель Шербетнинъ башлары узеринден уч
кере айландыра. Исмет кызынынъ огюнде бир кереден
гъает кучлю бир пельвангъа чевириле. Элинде кескин
къылычы, устюнде зырхлы урбалары. Юксек чал аты
бир ерде турмай, эп ойнакълай ве кишней, тосат-тосат
ог аякъларыны тёпеге котере. Исмет гузель Шербетке
шойле дей:

Вакъыт кельди сыналмагъа,
Йигитке дженк мейданында.
Явдан ахтыман алмагъа,
Мермер къаленинъ янында.
Мусаденънен джаным Шербет,
Явнынъ огюни кесейим.

Дагъны кечип япайым бенд,
Юксек кечиттен отейим.
Сен меним барлыгъым, дюльбер,
Аятым,
Виджданым озюонъ.
Вадем эда олмаз исе,
Ялан сайылсын эр сёзюм.
Намусым эм сввимлимсинъ,
Сенчюн эр шейни япарым.
Кучънен кельген яхшы бильсин,
Ёкъ этмск ёлун тапарым.
Сербестлигинъ сакълап эр анъ,
Коксюмни этерим къалкъан.
Душман олур бербат,
Виран...
Исметнинъ сёзюне инан!
Рухсет эйле,
Джаным Шербет,
Дюльдюлиме атланайым.
Сенден изин сорай Исмет,
Яв устюне ёлланайым.
Йылдырымдай чабик, мындан,
Душман ёлуны орътейим.
Сердар къоркъуп дешет анъдан,
Къачсын.
Чаресин тапайым.
Манъа бердинъ ишанч,
Дерман...
Ишанчынъны акъламагъа,
Исмет азыр,
Джаным, инан!

Аскер башы берди эмир,
Саф тарттылар аскерлери.
Ираделер санки, демир,
Корьмелисинъ бу эрлери.
Буюк къувет илс олар,
Джебъ тарафкъа кетелер.
Али Сердар ичюн ёллар
Къапалыр,
Сафкъа отелер.
Корьди Сердар,
Дешет келе,
Ёлуны кести “юксек дагъ”.
Орьткен киби къара кольге,
Не ёл корюне ве не багъ,

Ильк дарбени алды Сердар,
Тутушты аскернен аскер.
Кенъ аланлар олдымы тар?..
Сердаргъа ёкъ къачмагъа ер.
Къылыч,
Къалкъан ишин япа,
Инъильтилер дагъ багърында.
Исмет баштан алып ата,
Душман патлайджакъ къаарден.
Къыскъа, лякин иддетли дженк,
Чокъ джанлары телеф этти.
Унутылды йыр ве азнк,
Душман къачты,
Дагъдан отти.
Эр бириси тараф-тараф,
Сычан тешиги бинь алтын.

Исмет ич отурмай сорап,
Авдара кельгенни якъын.
Джебзде енъильген Сердар,
Меджбур...
Дагъ ичине энер текрар,
Исмет ойле бир иш этти.

Ёлун джойгъан Али Сердар,
Эп серсерий юре экен.
Юртуна къапавлы ёллар,
Коре оны кельген, кеткен.
Кучъ, ийлеге ишанаракъ,
Ким бахт излеп чыкъса ёлгъа.
Джоюла, дагъдан ашаракъ,
Мытлакъ бойле алгъа къала.

Гузель Шербет, джесюр Исмет,
Дост эшлерни тойгъа айтты.
Къыркъ гедже ве къыркъ кунъ саба...
Чалгъы,
Оюн...
Шай той япты.
Гузель Шербет,
Джесюр Исмет,
Къавушты...
Бахткъа ирдилер.
Бирлешти севги эм къысмет,
Къуванчлы аят къурдылар!

КЪАТМЕР ГУЛЬ

Аджджысув дереси чокъ вакъыт бош ятты,
Сазлыкъкъа баттылар къогъа эм къамышлар.
Батакълыкъ япракъны, отны ипратты,
Бу ерде,
Тёпеден учтылар къушлар,
Чевреде къарт дагънынъ
Къатмерли сырымы,
Онынъ эр якъыны къаплагъан терек.
Чёчамий,
Бодене,
Бульбуллер йырыны,
Динълей де, сюслене акърансыз эрек...
Кунълернинъ биринде...
Анадан-бабадан,
Эм малдан — дюнъядан махрум бир огълан.
Аджджысув янына келе де,
Сабадан,
Юрт къура,
Отлардан ортюне ёргъан.
Кезине.
Кечинмек чаресин арай.
Къуш авлай,
Тавшангъа къоя эм тузакъ.
Бир якъта мавы, шенъ
Озен эп чагълай,
Кезе о бу ильде серсерий,
Узакъ.
Бир куню сазлыкъта

Къуругъан гуль тапа,
Тюшюне...
Далыны котерс,
Тарта,
Сонъ чубукъ уджларын
Темизлей, ата да,
Сув бере,
Чапалай...
Чокъ кере бакъа.
Анълай о,
Шу гульге насылдыр ал олгъан,
Мында озлюгинден келип чыкъмагъан.
Багърына аджджы сув зезри толгъан,
Гуль олып ачмагъан,
Кунешке бакъмагъан...
Бир къач кунъ,
Геджелер,
Афталар кечелер,
Къатмер гуль тамырдан филис чыкъара.
Огълан эп чалыша.
Ай ярыкъ...
Гедже,
Гуль оськен чайыргъа
Чеке таш къора.
Гуль онынъ эмеги,
Манълайда тери,
Ябан эль къопарса
Элемге къаладжакъ.
Ешерсин Аджджысув...

Эм озен четлери,
О билс
Гуль оссе гъонджеге толаджакъ.

Огъланнынъ истеги ерине кельди,
Фидан эп далланды,
Япракъкъа толды.
Учь чубукъ устюнде
Учь гъондже энди.
Ачылды...
Гуллер де пек дюльбер олды.
Оларгъа сукъланып бакъа шу огълан,
Юреги гурь, къайнакъ бир чокъракъ,
Эп таша,
Ортюнди башкъа ренк,
Ешерген алан.
Огълан эр танъ мында
Эмекке джоша,
Данелеп сыйпалай
Гуль япракъларын,
Терини синъдире гуль чересине.
Ташый да, кубре эм,
Къум-топракъларны,
Ер ача,
Якъынджа озь къульбесине.
Бир куню зияде сукъланып кене,
Шу дюльбер
Учь гульге якъынджа кельди.
Япрагъын тийдирип
Озь сийнесине:
— Сенден де дюльбер гуль бармекен? —
Деди.
Шу ан къайдандыр
Кельген джошкъун сес,

Огъланны сескентти,
Чевреге бакъты.
Индже,
Къадын сеси,
Къальбге якъын сес,
Теляш эм зеджан...
Шыр терге батты.
— Аджeba, тюшюмми, онъуммы?
Кендим,
Анълап да олмайым,
Манъа не ола,
Кимсесиз ерлерни,
Аджджысув кентин,
Кезмеге чыкъкъанмы,
Къоркъмай къыз бала?
Татлы сес бир даа къулакъ
тубюнде

Сесленди.
Чевирилип гуллерге бакъты.
— Эй огълан, къыдырынма,
Динъле сен энди,
Эмегинъ далыма
Къатмер гуль такъты...

Сазлыкъ тубюнден кельген,
Эм агъыр,
Шу сес баягъы инъледи къулакъта.
— Къайгъы эм кедерге толу ич,
Багъыр,
Динъле сен,
Эй огълан,
Сёзюм шу акъта:
...Серт ель айырды озъ диярымдан.

Дерелер инъледи ай-зарымдан,
Бульбуллар сустылар гъам-эфкярымдан.
Агъладым,
Арадым, ёлум булмадым,
Бир даа мен онъа къавушып олмадым.

Чевреми къара бир зулумат сарды,
Олмады менимчюн азапнынъ арты.
Бойле де яш къальбим къор олды,
Якъты...
Эп къара сазлыкъкъа баттым мен, огълан,
Инан сен,
Сёзюмде ёкъ зерре ялан.

Башыма кунеш озъ шавлесин сачмады,
Яш бенъзим сарарды,
Гуль олып ачмады,
Огъурлы бир инсан къапымны ачмады.
Джесюрсинъ,
Дюльберсинъ,
Динъле сен, огълан,
Мен сенинъ ёлдашынъ олурым,
Инан!

Огъланны бинъ кедер,
Эеджан сарды,
Озюне дост тапты
Аджджысув янындан
Эр саба шу гульнинъ янына барды,
Керексе сув берди,
Бааръ,
Яз танъында.

Гуль исе шу джессюр
Достуны алгышлап.
Эр кере,
Шу мемнюн сёзюни айтты.
Рух берип,
Генч йигит къальбини наггышлап
Турды.
Огълан да шайлы дост тапты.
О энди,
Тек озю дегиль бу ерде,
Сымасыз олса да,
Досту бар,
Таныш...
Сесини эшите эр саба.
Эрте,
Бу ильде къалмагъа разы
Яз эм кыш.
Лякин огъланнынъ
Къуванчы бир кунъ,
Кене умятсизден
Кедерге айланды.
Гулюни сыйпады,
Эм къазды тюбюни,
Сес кельмей.
“Досту”нынъ тили байланды.
Огъланны къааръ ве къасевет басты,
Шеньлиги тюкенди.
Къулагъы тынды,
Янъгъызлыкъ агъыр шей,
Башыны асты,
Ким сырдаш оладжакъ
Эр саба энди?

Отурды,
Сыйпады гульни эм ерни,
Окюнди,
Бошлукъта кене тек озю.
Сыдырды манълайдан
Шу инджи терни,
Кене хатырлады
Къыз айткъан сёзни:
“...Серт ель айырды озь диярымдан,
Дерслер инъледи аи-зарымдан,
Бульбуллер сустылар гъам-эфкъарымдан.
Агъладым,
Арадым, ёлум булмадым,
Бир даа мен онъа къавушып олмадым.

Чевреми къара бир зулумат сарды,
Олмады менимчюн азапнынъ арты,
Бойле де яш къальбим къор олды,
Якъты...
Эп къара сазлыкъкъа баттым мен, огълан,
Инан сен,
Сёзюмде ёкъ зерре ялан.
Башыма кунеш озь шавлесин сачмады,
Яш бенъзим сарарды,
Гуль олып ачмады,
Огъурлы бир инсан къапымны ачмады.
Джесюрсинъ,
Дюльберсинъ,
Динъле сен огълан,
Мен сенинъ ёлдашынъ олурым,
Инан!”

Йигитнинъ ойлары эп далгъаланды,
Чапа ве куреги къора ташында.
Озю гуль этрафын гъамлы айланды,
Сонъ кене токътады,
Учь гуль къаршыда.
Анълады,
Кимнинъдир туткъуны олгъан,
Гульни
Кетиргенлер бу ульке якъына.
Достлардан айрылгъан,
Бенъзи эп солгъан,
Къайтмакъ истеген о
Яшлыкъ чагъына.
Лякин девранлар дёнмез олалар,
Отлар баскъан онынъ юрген ёлларын.
Атта оны саргъан багълар солалар,
Гъафлетлик зынджыры
Багълай къолларын.
Зарлана...
Онынънен дерелер агълай,
Чал ташлар зильфини тарагъан
Тамчынен
Эменлер яраткъан озен эп чагълай.
Ярдымгъа ашыкъа,
Далгъалы къамчынен.
Лякин перининъ мушкюль алына,
Ич бири медет олалмай...
Дерди
Дагълардан ашкъын,
Генчлик ёлуна,
Еллер де гондермей...
Ким не дер эди?..

Асретлик атеши къавура берип,
Козюнде шенълик
Бир тамам сёне.
Козьяшы тёкюлип,
Энишке энип,
Аджджысув адлы бир чокъракъкъа дёнс.
Шу чокъракъ ичинде
Екяне къалып,
Бу агъыр дешетке коне,
Байлана.
Кендине орманнынъ ренкини алып,
Душмандан гизлене,
Гульге айлана.
Лякин адджжы сув,
Эм къара батакъ,
Шу гульнинъ энъ хасис
Душманы ола.
Эр бири,
Дёне къарт джадыгъа,
Мытлакъ,
Гуль исе къоркъуда,
Кунъ-кунъден сола.

Инсан эмегининъ шефаатынен,
Кенс де озюне къайтаджакъ олды.
Сёйленип башлады,
Ашкъ къуветинен,
Къальбине шу севги
Зевкъ олып толды.
Амма,
Душманлары кене кельдилер,

Джадылар...
Сардылар гуль терегини.
Дюльберлик кьалса да,
Сеси ёкъ.
Кульдилер,
Душманлар,
Булды, деп озь керегини.
Огълан эп долана,
Элеми арттты,
Тюшюнди:
— Ябанджы, багъыма эндими?... —
Къайгъылы ойларнынъ олмады арты,
— Ёкъса,
Кене баштан гъайыпкъа дёндими?
Йигит терк этерек гульнинъ яныны,
Тюшюне,
Тюшюне кульбеге кетти.
Артыкъ озю бильмей не япкъаныны,
Арадан учь гедже,
Учь куньдюз кечти.
Козьлерин ачты да,
Бакъты семагъа,
Шавлели йылдызлар парылдап тура,
Динъленди.
Ынтылды еринден турмагъа,
Юреги коксюнден чыкъаджакъ —
Ура.
Текрар тюшюнди олып кечкенин,
Чевреде орманны къаранлыкъ орыткен.
Хатырлап оламай
Гульни терк эткенин,

Акъялында шу сёзлер,
Оны шад эткен...
“...Джесюрсинъ,
Дюльберсинъ
Динъле сен, огълан,
Мен сенинъ ёлдашынъ олурым,
Инан!..”

Еринден турды да чыкъты чалаштан,
Ай ярыкъ,
Чевренинъ ренки де башкъа.
О гульнинъ янына келерек,
Яваштан,
Теляшнен чёкти отракъ ташкъа:
— ...Эй перим,
Кедёрли сёзлеринъ динълеп,
Сесинъни шу эскен еллерден кунълеп,
Юргенде,
Кеттинъ де багърымны теллеп,
Сесинъни,
Исинъни къайдан арайым,
Багъчада бульбулим,
Къайдан сорайым?
Ябанджы эллерге тюштинъми кене?

Нечюн бахт йылдызым
Бойле тез сёне,
Дост таптым дегендже
Гъайыпкъа дёне.
Юзюнъни,
Козюнъни къайдан арайым,

Багъчада йырджымны кимден сорайым?
Кобелек,
Къушлардан къызгъандым сени,
Озюме энъ якъын дост сандым сени,
Къуванып етмедим
Терк эттинъ мени,
Сесинъни исинъни къайдан арайым,
Багъчада гулюмни кимден сорайым?

Йигит эфкярланды,
Дагъларгъа бакъты,
Акъчыл булутлар ашагъы саркъкъан.
Ай ярыкъ,
Къальбине умятлер такъты,
Хафиф ель эсе эп
Тынмадан сырттан,
...булутлар олса да,
Ай озъ шавлесин,
Къоркъмадан...
Сакъынмай ерге эп сепе...
Макъсад —
Йыкъмакъ керек джадылар давасын...
Деген тюшюнджелер гонълюнден оте.
Шу анда,
Рухланып,
Гъайрети къозгъанда,
Бир къыз пейда олды
Козю огюнде,
Ай юзьлю,
Юрекке зевкъ берген анъде:
Эеджан далгъасы къалкъты яш тенде.
Башына бем-бездз фырланты орыткен,
Дюльбер,
Инджили, дувагъы бойнунда,

Къашлары къушларгъа къанатмы экен?
Шеньлиги,
Къуванчы,
Къабарыкъ къойнунда.
Инджечик белинде
Фильтишли къушагъы,
Ярашкъан мор тюсю назик дюльбенти.
Сия сач тѣкюльген белинден ашагъы,
Дженнет къушуны анъдыра кенди.
— Селям, огълан, — деди,
Чокътан таныш сес,
Янърады...
Йигитни эеджан сарды,
— Къайгъырма,
Бизлерни ич кимсе больмесз,
Эльбетте,
Кесилир зулумнынъ арты.
Ниет-макъсадымыз бир олса,
Динъле,
Санъа айтайым бир къач гизли сѣз.
Мени эки джады зияде кунълей,
Мен — гульге элинъни
Мукъайт олып соз.
Кунъджюлик зорундан
Мен киби олар да,
Аджайип гуль олып ачылды.
Бакъсанъ,
Ренклери ренкиме бенъзей,
Солар да кетерлер
Янъылып коксюнъе такъсанъ.
Лякин,
Сонъундан бир фигъан къопар,

Сенинъ де бенъзинъни солдурыр.
Джады,
Деген адлары бар,
Чокъ ёллар тапар,
Оларчюн ябанджы инсанлыкъ ады.
Мен исс оларнынъ багъында булунам,
Учъ гульнинъ бириси мен олам,
Динъле!
Саарьде кель де узъ
Назик далымдан,
Янълышма.
Къальбинъде къалмасын элем.
Юрек эмирини
Динъле сен текрар,
Санъа о,
Учъ гульнинъ бирисин ал дер.
Эм о гуль
Козюнъе айрыджа бакъар...
Умютинъ бош чыкъар,
Янълышсанъ эгер.
Мен сенинъ сафдашынъ,
Яренъ олурым,
Ольгендже,
Даима сенинъле къалырым, —
Деди де
Шу анде ёкъ олып кетти,
Огълан кене де зеджан ичинде.
Дакъкъалар йыл киби
Пек агъыр кечти.
Баш асып отурды
Гуль терек четинде,
Танъ атты.

Шаркъ уфукъ ал тюске кирди,
Коктеки йылдызлар бир къалмай сѣнди.
Огълан яваштан еринден турды,
Оны сынав беклей,
Не япсын энди?
Огюнде учъ гуль бар,
Учуо де аля,
Ангисин къопарсын,
Яныкълы,
Гуль бенди
Эписи бир чешит,
Фаркъ этмей гуя.
Бакъты,
Чокъ бакъты,
Юректе ташкъын,
Доланды гуль терек чевресин текрар.
Не якъкъа кечсе де,
Бир гуль,
Озь ашкъын
Айтамы?..
Эп бакъа,
Онда бир сыр бар.
О гуллер ичинде айырылып тура,
Бельким,
Тек огълангъа ойле келедир.
Тендюрист,
Эм дюльбер...
Юрек эп ура.
Узьсинми?
Бельки о джадынынъ кендидир?
Сакъына,
Элини кериге чеке,

Гуль терек четини адымлай,
Бакъа.
Кене шу бириси не якъкъа кечсе...
Къырмызы назарын быракъа,
Якъа.
Огъланнынъ къальби де:
“Джесюр ол сен, — дей, —
Бахтынъ эм къуванчынъ
Къопар да,
Тез ал!
Бойле ан аз ола,
Эр вакъыт кельмей,
Узан,
Арамызгъа кирмесин зевал”.
Огълан ниает
Къопара шу бирин,
Коксюне такъа да,
Сонъ арткъа дёне.
Чокъ кечмей арадан.
Анълай о сырны,
Илери адымлай,
Токътамай, кене...
Эр адым аткъанда.
Къатмер гуль япрагъы,
Тёкюле-тёкюле къапата ерни.
Эр бирин айбетлей,
Аджджысув топрагъы.
Багърына синъдире...
Оладжакъ гуллерни.
Огъланнынъ коксюнде япракъсыз,
Екяне
Гуль озек къала да,

Бир кыызгъа дёне.
Эр бир гуль япракътан
Бирер гуль фидан
Етише
Гуль багъча мейдангъа келе.
Йигит-кыыз шу ильде
Эм эв-баркъ къура.
Дост тапа,
Бахт тапа...
Атта ер куле.

Кыыз тёккен козьяштан
Мейдангъа кельген,
Аджджысув чокърагъы...
Тынмай,
Эп чагълай,
О чокътан татлы сув,
Земземге дёнген,
Гузель эфсанеси шимди де яшай.

1980, Кисловодск.

КЪУЛАКЪСЫЗ

Топлу деген бир койде,
Алчакъ, кучюк бир эвде.
Арсыз огълан яшагъан,
Халкъ тазирин ашагъан.
Ады Асан, озю шох,
Досткъа, эшке, юрюш ёкъ.
Тек чапмакътыр мурады,
Яманлыкънынъ ёкъ арды.
Буюклернинъ сёзюни,
Бир капикке алмагъан,
Акълъ сайып озюни
Ич огютке бармагъан.
Балалар аткъа минип,
Сувармагъа кельселер
О куркюни терс кийип,
Уркютмеге бельсенир.
Дагъгъа чыкъса агъачкъа,
Илле фитне чыкъарыр.
Агъач ёкътыр оджакъкъа,
Ана исе мугъайыр.
Азбаргъа чыкъса эгер,
Илле бир фигъан къопар.
Достлукъкъа къатып бибер,
Шаматагъа ёл тапар.
Балаларгъа арсызлар,
Кучьсюзлерге окъталыр.

Огъланчыкълар ве кызлар
Ондан къоркъар, токъталыр.
Макътанмагъа кельгенде,
Арман олур агъызы.
Эриштирип кульгенде,
Та корюнир богъазы.
Бирин урар, дигерин
Ерге йыкъар, тепмелер...
Буюклер эп тазирлер,
— Сёз анъламаз, инат, — дер.
Топлу коюнде эр кес,
Бу чапкъындан пек безе.
Асангъа сёз кяр этмез,
Чокъ баллар янъгъыз кезе.
Буюклер дей, “къулакъсыз”,
Лякин къулакълары бар.
Эм дегиль олар акъсыз,
“Къулакъсыз”, деген чокълар.
Чюнки Асан кимсенинъ
Айткъаныны динълемей.
Онда олмай сен, меним,
Озь бильгенинден къалмай.
Шунынъ ичюн бу бала
“Къулакъсыз” адын алгъан,
Ойлелер пек аз ола,
Иллели аднен къалгъан.

Баарь кечти, яз кельди,
Кузь артындан кыыш кельди.
Сыджакъ сувукъкъа дёнди,
Курксиз юрюльмез энди.

Декабрьнинъ башында;
Пек де терен къар ягъды.
Асан он бир яшында,
Яманлыкънынъ ёкъ арды.
Сокъакъ бою ким кетсе,
Къар топач ата онъа,
Кучьсюздже бала отьсе,
Къар котек ашاپ сола.
Къар топачнынъ ичине,
Таш да къоя кимерде
Базанаракъ кучюне,
Кокюс кере эр ерде.
Бир кунъ къомшу огъланлар,
Кой четинде, орманда,
Эпси бирлик олгъанлар,
Топлангъанлар турмадан.
Чаналарын бир четке
Тизип къойып эписи
— Юрюнъ, къарт эмен бетке, —
Ишмар эткен экиси.
Эмен даллары къардан,
Та ергедже букюльген.
Баллар адымлай зорнен.
Атта беллер букюльген.
Ишмар эткен, экиси
Шу терекнинъ устюнде
Дигерлери — эписи
Топландылар астында.
Асан исе, чанасын
Къалдырмагъан элинде,
Динълемеген анасын,
Сыджакъ кийин дегенде.

Дудакълары мораргъан,
Штаны шыр сув олгъан,
Озю ёргъун, сараргъан,
Я хаста, я пек талгъан.
Яваш-яваш адымлай,
Арттан келе бир озю.
Ксне шейтанлыкъ ойлай,
Терек далында козю,
— Топач атсам, я сильксем
Баллар къаргъа комюлир
Оларны къаргъа комъсем,
Насыл сефалы олур.
Ниетленген арада,
Эмен далы силькине.
Асан енгиль урбада
Къар тюбюнде комюле.
Якъасына, къойнуна,
Эм енъине къар тола,
Ачыкъ тургъан бойнуна,
Бузлап тургъан къар къона.
Санки боран-бората,
Къардан козюн ачалмай,
Юрмесини токътата,
Асан четке къачалмай.
Баллар башта джошалар,
Асан къолгъа тюштю, деп.
Бираз четке къачалар,
Япышмасын бизге, деп.
Эмен тюбю, къар оба,
Уюльгендже турмакъта.
Кимсе терекке таба
Бармай, чюнки къоркъмакъта.

— Бельким, махсус денъелип,
Бакъып турадыр Асан...
“Къулакъсыз”, деген адны,
Тевеккель алмай инсан.
Ким де барса, япышып,
Къаргъа йыкъар, аджымаз.
Авнашырлар къарышып,
Бузлатса да, шу аяз.
Чюнки шакъа, керчекни
Анъламагъан терс мезеп.
Не къадын, не эркекни
Саймаз, урар таш козылеп...
Балалар эп бакъалар,
Къыбырданмай къар оба,
Эм кете, эм къоркъалар,
Топ олып эмен таба.
Яваш-яваш къарларны,
Четке алып аталар.
Тутып урбаларындан
Четке таба тарталар.
Эки козю юмулгъан
Зорнен нефес алмакъта.
Бети къарнен ювулгъан.
Эссиз алда ятмакъта.
Балалар чапкъалады
Оларны сарды теляш,
Чокълары шашмалады,
Чанагъа чапты бир яш.
Учь чананы бир этип,
Бир-бирине багълады
Сонъ Асанны узатып,
Яттырты да, багълады

Озь тончыгъын чыкъарып,
Сарды, сакълап, сувукътан.
Сонъ йипини къантарып,
Ёл тапты бир джувукътан,
Дигерлери ярдымгъа,
Чапыштылар шу анде.
Койге етип кельдилер,
Даа ярыкъ олгъанда.
Асанчыкъны кирдирип,
Кроваткъа создылар,
Ананынъ ве бабанынъ,
Тынчлыгъыны боздылар.
— “Къулакъсыз” Асанчыгъым, —
Дей де, агълай анасы.
— Шифа тапсын джанчыгъы, —
Деп, чапкъалай бабасы.
Достлары да эр куню,
Сыкъ-сыкъ келип кетелер,
“Къулакъсыз”лыкъ екюни...
Куньлер агъыр кечелер.
Пек агъыр хаста, огълан
Сандыракълай юкъласа.
Багъры сувукънен толгъан,
Эм къалтырай, эм къуса.
Чокъ куньгедже янындан
Эким кетмей, отурды,
Тешксердилер къанын да,
Баба илядж кетирди.
Шу олды, Асан текрар.
Азбаргъа да чыкъмады.
Къыш кечти, кельди баарь,

Хасталыкътан чыкъмады.
Джаны пек сыкъылгъанда
Пенджеренден бакъты о,
Достлары йыкъылгъанда
Къальбде атеш якъты о.
— Бельким башын ургъандыр,
Эзильгендир янбашы,
Бельким, эли сынгъандыр,
Къанагъандыр сол къашы...

Къушлар келип башлады
Койге дженюп улькеден.
Сабан излер ташлады
Ерни сюрп эртеден.
Орман, къырлар багърында,
Сонъки къарлар ириди,
Асан баарь чагъында
Турып бираз юрюди.
Къуванды ана-баба,
Къуванды тувгъанлары.
Топландылар эр саба,
Мында кой огъланлары.
Асанны шенълендирген,
Койдеш достлары олды.
Асангъа кучь, рух берген
Кене достлары олды.
Эр шейни анълай энди.
Къулакъсыз, дегенин де.
Бир къыш тёшекте кенди,
Азап, чеккенини де,
Ана ве бабасына
Берген азапларны да.

Къардаш эм абласына,
Япкъан гъадапларны да.
Сой-акъраба, къомшугъа
Залым олгъан аныны...
Ёл бардыр тек яхшыгъа,
Эйлик сарды анъыны.

Сыджакъ саба. Баарье.
Достларынен бир ерде.
Асан багъча тёрюнде
Салынджакъта корюне.
Достларына илишмей,
Осал ишке киришмей.
Салынджакъта саллана,
Янакълары аллана.
Достлар гонъюль берелер,
Ойнап, кулип юрелер.
Асан эр шейни анълай,
Ташкъа ургъан сонъ манълай:
Достуны ким саймаса
Онъмаз экен бир заман...
Ана-баба агълатса,
Озю тюшер эр заман.
Къулакъсыз, деген масал,
Будыр, азиз балалар.
Олманъыз сиз де осал,
Гъам чекмесин аналар.

1974 с.

СУМБУЛЬ

Юдже дагълар этегинде бир заман,
Ташкъын озен янчыгъында кой олгъан.
Кузьде котерильген сонъ буюк арман,
Тарлаларгъа къой-къозу, маллар толгъан.
Шу койде бир Ахмед деген бичаре,
Чокъ йылгъадже зенгин ичюн чекишкен.
Кечинмекчюн тапмакъ керек...
Не чаре,
Эрте кеткен ве кеч къайткъан
О иштен.
Джандан севген
Къарысы къыз догъура.
Сумбуль, дее адын къоя бабасы.
Джумерт кунеш шавле сача одагъа,
Не буюк бахт!
— Балам, — деп ойланмасы...
Кунълер кече.
Сумбуль осе,
Ёкъсузлыкъ
Эп азаплай ананы эм бабаны.
Къайда бакъсанъ,
Ачлыкъ эм де оксюзлик.
Бир къач зенгин бийлеген
Шу заманны.
Сумбуль бир кунъ къолуна смек алып,
Кене багъгъа,
Бабасына кеткенде.

Баарь эди.
Озен янына кельди,
Бираз тыныш алайым, дей отькенде,
Суву ташкын,
Эм де салкын не сефа,
Табиатнынъ энъ дюльбер,
Шень бир вакъты.
Сумбуль сувгъа козь ташлады къач дефа,
Сонъ айланып къырларгъа,
Дагъгъа бакъты.
Дагъ башында къар агъарып корюне,
Демек озен суву даа артаджакъ.
Ренки ешилъ, сары...
Къырлар корюне,
Озен...
Толкъун...
Даа джошкъун акъаджакъ.
Къайдан бильмем,
Шу арада ялыда,
Бай огълу да пейда ола,
Умютсиз.
Арсызланып,
Чечек узип алгъанда,
Сумбуль онъа ачувлана,
Дей: — Йипсиз!
Санъа кедер этеми,
Не япасынъ?
Нечюн дюльберликни бойле таптайсынъ?
Ашшалыкътан насыл лезет тапасынъ?
Нечюн бойле ёгъурасынъ эр ерни?
Джанаваргъа чевирильди бу огълан,

Ве дешетли
Бакъты шу шайлы кыызгъа.
Енълерини сыгъады,
Озю сагълам.
Ачувлангъан,
Кыызаргъан...
Бирден къапкъач алып кыызны,
Фырлатты терен сувгъа.
Тарта кыызны шу ан озен багърына,
Коре буны яш огълан,
Чыкъкъан авгъа,
Чапа бирден озеннинъ о ягъына,
Сувгъа ата озюни,
Эп кыыдыра.
Сумбуль ёкътыр,
Сув дешет,
Алып кеткен,
— Огълан не олды? —
Сорай ёлдан эр отъкен.
Ташкъын озен эп акъа,
Огге кете,
Артын узьмей,
Сувны денъизге тёке.
Сумбуль кыызнынъ алы корюнь не олды?
Бир Керкидан корьди де,
Тутты,
Ютты.
Денъизде ич тынчлыкъ ёкъ,
Вира толды,
Сумбуль кыызчюн дюньяда эр-шей битти.
Тюшти Сумбуль акърансыз къаранлыкъкъа,
Юрегини къоркъу ве дешет сарды.

Асрет олды о энди ярыкълыккъа,
Бу дешетнинъ корюнмей ич де арты.
Керкиданнынъ къурсагъы эви олды,
Къыз тургъанда башчыгъы тие “дамгъа”.
Гузель къызнынъ чырайы вира солды,
Бойле азап лйыкъмы генч адамгъа?
Гедже-куньдюз агълай да,
Козьяш тёке,
Севген азиз анасы хатиринде.
Я, бичаре бабасы нелер чеке,
Озюне ер тапамы,
Озь коюнде?

Гъарип ана пек янды ве джан берди.
Бабанынъ да эп артты гъам ве дерды.
Къызчыгъыны сув алып къачкъаныны,
Оны сувгъа бай огълу аткъаныны,
Бильди баба шу куннинъ акъшамына,
Лякин насыл барсын о бай янына?
Эр кунъ саба,
Танъ маали чыкъып кете,
Озен бою адымлай,
Янъгъыз юре.
Саат кече,
Ай кече,
Вакъыт кече,
Бир кунъ бакъса анда бир йигит юре.
Гузель огълан кедерден аскъан башын,
Руху тюшкюн,
Гъачыр-гъучур...
Басып эп чакъыл ташны,

О адымлай,
Къаякъкъа?..
Озю бильмей.
Бугунь шашкъын озен де,
Сакин акъа,
Денъизде де далгъалар
Къалкъмай,
Тынгъан...
Баба исе пек гъамлы,
Сувгъа бакъа,
Юреги тельчеленген,
Санки янгъан,
Огъланда да бир яныкъ олса керек,
Дей де, оны токътата,
Алын сорай.
Башы агъыр,
Эм де тюшкюн юрек.
Онъа ярдым этмекнинъ ёлун арай.
— Мен бир авджы огъланым,
Ибраим адым,
Озен,
Денъиз ялысы бойлап юрем.
Шу якъында элиме силя алдым,
Озен бою кеткенде,
Бир ал корьдим.
Левха дегиль корьгеним,
Дешет эди,
Гъаст дюльбер бир къызны ютты озен.
Куньлер кечти, арадан
Бир йыл дёнди,
Эр кунь келип шу озен бою кезем.
Мен бир факъыр йигитим,
Ич кимсем ёкъ,
Анам-бабам алемни яш терк этти.

Олар факъыр олгъанлар,
Гъамлары чокъ...
Шу факъырлыкъ манъа да
Келип етти.
Бир кунъ кене эв излеп юрдим,
Талдым,
Бакъсам къаршыдан келе,
Шайлы бир къыз.
О бильмейим, къайдадыр кете эди,
Пек бегендим, сакъындым,
Чокъ бакъмагъа,
Шу арада баштакъ бир огълан кельди,
Къызны озенге атты.
Къыз батмагъа
Башлагъанын коръдим де,
Турдым,
Чаптым,
Къуртармагъа истедим,
Эджель сарды.
Шундан сонъ мен бу ердем,
Вакъыт таптым
Келем,
Умютлеримнинъ ёкътыр арты...
Сумбуль къызнынъ бабасы нефес алмай,
Огъланнынъ айткъанларын эп динъледи.
Ибраим де толукъкъан.
Бир шей бакъмай,
Айта берди,
Токътамакъ ич бильмеди.
Экиси де сарылды бир-бирине,
Козълер исе кедер-гъам,
Къайгъы толу.
Баба джетеп йигитни эвлерине,

Адымлады,
Косьтерип онъа ёлны.
— Эвлядымнынъ ерине,
Эвляд сайдым,
Сени бугунъ Ибраим,
Джан-юректен.
Баба, бала олайыкъ...
Юр сен.
Айды.
Эвлядым дер, северим,
Эм керчектен.
Эвлядымнынъ ерине сен къалгъансынъ,
Онынъ къайгъы элемин ташыгъан сонъ.
Мени озюнъ анълайджакъ бир огълансынъ,
Юр, къыйметли мусафир,
Юр, огълум ол.

Шу кунъден сонъ берабер яшадылар,
Янъы зенаат огренди Ибраим де.
Баба уста,
О шегирт...
Чалыштылар,
Къуруджылыкъ ишинде,
Кой еринде.
Кунълер кечти,
Огълангъа шурет кельди,
Намы къомшу койлерге эп даркъады.
Баба исе къартайды,
Хаста энди.
Я, о адам яшлыкъта не тартмады?!
Кунълер кечти.
Шу йигит бабаны да,
Эбедиен къойды шу къара ерге.

Эп чалыша,
Бозмай кунь, афтаны да,
Дюльбер биналар къура,
Батып терге.

Керкиданнынъ багърында межян къургъан
Къызчыкъ,
Куньлер кечтикче анда къалды.
Озю денъиз отундан ортти ёргъан,
Керкидан тынгъан анда,
Тыныш алды.
Керкиданнынъ иши эп ялдамакътыр,
Денъиз,
Озен,
Океан...
Эп айлана.
Ёрулгъан сонъ адети ял алмакътыр,
Кенъ ялыгъа чыкъа да,
Юварлана.
Сумбуль корьмей,
Ис эте кунеш нурун.
Ялы, къумлар келелер козь огюне,
Умют эте:
— Юрерим, бельки ярын...
Инджи киби тамчылар кирпичинде,
Шу ялыгъа чыкъкъанда насыл этип,
О варлыкъны корьмеге авес эте.
Оны юткъан махлюкъны тепип-тешип,
Дюнъя юзюн корьмекни эп арз эте.
Анасы ве бабасын сагъынды пек,
Бутюн вакъыт оларны корьмек истей.
Зифт къаранлыкъ зиндандан чыкъалмай тек,

Багъырса да оны кимсе эшитмей...
Керкидан да къартайды,
Ал-такъаттан,
Кесильди о,
Кеталмай чокъ узакъкъа.
Эм истекнен кесильди,
Эм макъсаддан,
Ялдай, энди
Тек тувгъан ялыларда.
Куньлер,
Айлар кечтилер,
Кене баарь
Кельди ильге.
Кунешнинъ шевкъы башкъа.
Озенлер шырылтысы эр кунь саарь,
Атта джан кырген киби къатмер ташкъа.
Он секизни толдургъан куню Сумбюль,
Бир вакъытта огъланнен тюш корьдилер,
Багъчалыкъта кезелер,
Йырджы бульбуль,
Йырлай...
Олар пек джошкъун,
Эп юрдилер.
Чечеклерге узанды.
Сув ичтилер.
Чагълап тургъан чокъракътан,
Зевкъ алдылар.
Асма копюрге барды,
Эм кечтилер,
Тек экиси,
Ёкъ башкъа ят адамлар.
Къыз огълангъа бакъа да,

Козюн сюзип:
— Ярын кель сен,
Элинъде олсун сатыр,
Я да кылыч...
Ал мени явдан узип...
Дей, — курешке азыр ол!
Ол бир батыр...
Копюр арты кене де денъиз экен,
Ибраим къавий туткъан кызынынъ элин.
Тюшюндеми, онъунда?..
Къайдан бирден,
Сувурылды кызы кене кетти эльдэн.
Огълан исе чекишти,
Пишти терден.
Кызынынъ озю зияде джиддий эди.
О намус ве макъсадгъа ынтылмакъта.
Курешмесе бахтычюн инсан кенди...
Огълан атылып турды,
Танъ атмакъта.
Юреги пек теляшлы,
Сыкъ-сыкъ ура,
Корьгенлери тюш дегиль,
Я, насыл ал?
— Ибраим, тур еринъден,
Тюшюнуп турма,
Азырлан да,
Тезликнен денъизге ёл ал, —
Деди озю-озюне,
Тышкъа чыкъты,
Чевре чым-чырт,
Сакинлик,
Эр кес юкълай.
Къалкъан алды элине,

Къылыч такъты...
Адымлады,
Ашыкъты,
Арткъа бакъмай.
Денъизге якъынлашты,
Бугунъ анда
Башкъа тюрли тюшюндже ве гъайрет бар.
— Корьгенлерим тюшми эди?..
Аджеба,
Деген фикир акълына келе текрар.
Кунъ догъмадан ялыгъа етип келе,
Денъиз исе кедерсиз,
Эп шувулдай.
Далгъалар да ялыгъа чапып келе,
Сонъра къайта,
Сабырсыз,
Ич тынч турмай.
Ибраимнинъ къальби де,
Тамам толкъун,
Ерчигинден тепренди,
Эп чырпына.
Нелер беклей огюнде,
Мензиль якъын,
Дженкми,
Ёкъса дешетли бир фыртына?
Тюшюнджелер ичинде эп комюльди,
Сакин денъиз ельчиги тынмай,
Эсе.
Вакъыт кечти,
Уфукъта кунеш кульди,
Ибраимнинъ къальбинде теляш осе

Сумбульни буладжакъмы?
Эп ойлана,
Денъиз исе пек терен,
Ёкътыр тюби.
Чешит ойлар башында эп долана,
Даъикъалар, йылларгъа дёнген киби.
Уйлс якъын,
Кунеш эп къыздырмакъта,
Денъиз суву мерекеп ренкке кирди,
Далгъаларда раатлыкъ ёкъ,
Эп урмакъта
Кенъ ялыгъа.
Ибраим бакъып турды.
Къаршысында шу анде сув ярылып,
Буюк махлюкъ ялыгъа якъынлашты.
Сай ерчикке кельген сонъ авдарылып,
Сонъ аякъкъа турды да,
Козюн ачты.
Кевдеси гъает буюк,
Девге бенъзей,
Йигит шу ан тюшюни хатырлады.
Эки козю махлюкъта.
Озю сезмей,
Шемшир эм де къалкъанын азырлады.
Якъынлашты, дёрт аякъ
Дёрт минаре,
Кевде исе устюнде ярым дюнья,
Йигит бойле тюшюнди,
Эм де коре,
Онынъ къурсагъын ярмакъ мумкюнми я?
Шемшерини бар кучънен эндиргенде
Къурсакъ бирден экиге айырылды.

Ичериге бакъайым деп, тюшюнгенде,
Йигитнинъ козьлерине къыз корюнди.
Учмагъа азыр эди, Сумбуль шу ан,
Йигит джошкъун,
Дюльберге эль узатты.
Санки олар янъыдан догъды,
Инан.
Ибраим Сумбулини алды тартып.
Керкидан чокъ къаршылыкъ косьтермеди,
Башы дѣнди,
Юреги пек сыкъылды,
Ынъырданды,
Аякъкъа туралмады,
Кирди сувгъа,
Чаресиз ве йыкъылды.
Ибраимнинъ юреги эеджанлы,
Керкиданнынъ артындан бакъып къалды.
Атта унутты къызны.
Гуль эндамлы,
Далгъаларгъа бакъты эп,
Козьлер талды.
— Эй, йигитим, —
Шырныкълы бир сес кельди,
Инанмады Ибраим къулагъына.
Чевирильди,
Акъланы джойды кенди,
Къызны сарды,
Сонъ басты къуджагъына.
— Сени дие,
Ялыгъа кельдим текрар,
Бу дюньягъа янъыдан аякъ бастынъ.
Динъле менде бу юрек насыл урар,

Огълан Сумбуль сесине къулакъ асты
— Корем юдже дагъларны,
Кене ойле,
Мавы кокте пек акъчыл булут ялдай...
Авджы кетс къыр бою,
Узун бойлу,
Кениш занда ешерген ешилъ богъдай.
Денъиз суву мас-мавы,
Далгъалары...

Шувулдай да, ялыгъа урулалар,
Койнинъ багъча, багълары ве къырлары...
Къой-къозулар озенге бурулалар.
Демек къушлукъ маали,
Сув ичмеге
Кете олар сюрюнен,
Хатырлады.
Бакъса копюр къурулгъан сув кечмеге,
Ташкын озен,
Коръди де,
Къалтырады.
Экиси де чокъ вакъыт сёзсиз къалды,
Кунеш кельди тёпеге,
Къыздырмакъта.
Сонъра йигит Сумбульни эльге алды,
Къуванчындан чапты о эви бетке.
Сейир этти табият бу шенъликни,
Сейир этти къуванчнен багъча эм багъ.
Къушлар алгъышлар киби шу гснчликни,
Йырлар.
Къулакъ асмакъта денъиз эм дагъ.
Насыл яхшы асретлер къавушсалар,

Эки къальбни толдурса къуванч,
Шенълик.
Юректеки яралар савушсалар,
Тапса инсан озюнс дост.
Эркинлик.

Кой...
Джемаат топланды.
Яхшы хабер,
Бутюн юрткъа даркъады тезлик иле.
Мусафирлер кельдилер,
Толды азбар,
Той башлады.
Къуванды эр кес ильде.

ФУКЪАРЕ ОСМАН

Бир заманда бар экен,
Бир заманда ёкъ экен,
Юксек кырлар артында,
Сувсыз гольнинъ сыртында.
Кунъ догъушта, авлакъта,
От битмеген топракъта,
Оксюз Осман яшагъан,
Афтада бир ашагъан,
Чюнки янъгъыз бичаре,
Кечинмекчюн бир чаре
Тапамагъан о аслы да,
Тёшеги ёкъ астында.
Озю пек начар олгъан,
Арыкъ мучели огълан,
Джесюрни коръсе къачкъан,
Дере кырлардан ашкъан.
Тон ве кольмек киймеген,
Токъ юрмеген, кульмеген.
Койден, койге авушкъан,
Гъам кедери савушкъан.
Зенгинлерни де корьген,
Джесюрлерни де бильген.
Корьген йигит, кызыларны,
Ай юзлю йылдызларны,
Кедерленген, сукълангъан,
Базы аткъа атлангъан.
Осман эльге саз алып.

Етишкен огълан олып,
Бара къомшу багъына,
Козь этип чардагъына,
Чалып башлай сазыны:
Йырнен айта арзыны:
“...Эй, къыз, меним мензилим,
Баарим, бир топ гулюм,
Сазымдаки телим ол,
Шенъ йырджы бульбулим ол...”
Къыз эшите бу сесни,
Башына топлай эсни.
Чыкъып чардакътан бакъа,
Начар, деп лагъап такъа.
Къыз эвине кельгенде:
— Начар, начар, — дегенде,
Атта ары, соналар,
Вызылдайлар, къоналар.
Осман Начар къоркъуда,
Чибин чевре, арты да,
Шамарыны котерди,
Онъайт анны бекледи.
Бар къуветнен яндырды,
Бир обасын тындырды.
Сайып бакъса, кыркъ дане.
Чокъусы уча кене:
Оларны эп къувгъанда,
Енъишнен рухлангъанда.
Къайдандыр сычан чыкъты,
Осман юмругъын сыкъты.
Пармакъларын туюмлеп,
Сычанны ура козьлеп.
Сычан сериле ере,
Чапаланып джан бере.

Яптым беллей джесюрлик,
Эм де буюк эрлик.
Къальбине шеньлик,
Къабара,
Бинъ чешит ойгъа бара.
Къоркъу недир унута,
Ерге узанып ята.
Кокке тике козюни,
Шеньлик сара юзюни.
Тилеги кучьке тола,
Эп тюшюне, рух ала.
Ойлары татлы, тоймай,
Тап сонъы шойле ойлай:
“Бир шамарнен къыркъ джан,
Бир юмрукънен бир арслан”.
Дей де, яза кягъыткъа,
Оны ильге дагъыта.
Сонъра асып коксюне,
Пускюль такъып фесине,
Элине къапкъан алып,
“Кучьлю” бир йигит олып.
Сефер ёлуна юре,
Ёл юрсе де, чокъ юре.
Ёрулгъан сонъ отурып,
Талда бир ерге кирип,
Узана, тыныш ала,
Чокъ кечмей юкълап къала.
Шу арада, шу ерге,
Батып эпси къан терге,
Келе учъ дане айдут,
Юмрукълары бирер пуд.
Бакъсалар йигит ята,
Кокрегинде бар тахта:

“Бир шамарнен кыркъ джан,
Бир юмрукънен бир арслан”.
Окъуды эп айдутлар,
Керекмеди айт-ойтлар...
Табана кыует, кыачтылар,
Санки, шувлай кыамчылар.
Осман начар тургъан сонъ,
Бир ан мыйыкъ бургъан сонъ,
Кыылычын алды элине.
Кене кетти ёлуна.
Арта берди гъайрети,
Ильге кетти шурети.
Барып бир ерге ете.
Насылдыр виляетке.
Анда адждерха ола,
Сувларгъа зезр кыоя.
Инсанларгъа кунъ бермей.
Не расткельсе зезрлей.
Шу ильнинъ падишасы,
Акыыл-фикир ашнасы,
Халкыларгъа илян эте
Насылдыр ярдым куте.
Дей: — Кимде-ким ольдюрсе,
Эв — ювасына кирсе,
Девирсе юртун, тахтын,
Алса ольгенлер ахтын,
Онъа беририм байлыкъ,
Олур озюме лыйыкъ...
Мында кельген пельванлар,
Белли джесюр огъланлар.
Учъ айдут да бу ерде.
Корюнелер энъ тёрде.
Дейлер, бу иш пек месуль,

Эм де кьолай шей дегиль.
О дуйса чанълар такъар.
Ачувдан юртны якъар.
Дагъ ве ташны иритир,
Озенлерни кьурутыр,
Бербат этер экинни,
Сарар ильнинъ кокюни.
Оны япса, тек Осман
Бир пельван, деген огълан,
Япа билир эмирджим,
Онъа сарф олсун инджинъ, —
Дей де айдут йигитлер,
Бере онъа огютлер.
Падиша якъын кслип,
Тору атындан энип:
— Айткъанынъыз ким озю,
Къаерде юрген изи, —
Деп сорады.
Эм текрар,
Инкяр этмей айдутлар:
— Осман бу ерде юре,
Эм джемаатны коре,
Бельким чокътан арз этип,
О якъ, бу якътан отип,
Айтмакъ истейдир озю,
Лякин ят макътав сёзю.
Падиша эмир эте,
Озю сарайгъа кете.
Шу пельванны тапалар,
Олгъан шейни айталар,
Дейлер, шах озь еринде,
Озь минбери тёрюнде,

Сенинъ кельменъни беклей
Эмир къулу чокъ кутъмей.
Етип келе сарайгъа,
Бекчиден изин сорай,
Кире кемер къапыдан,
Кимссен ёкъ артындан.
Падиша янына келип,
Теменна этип энип:
Дей: — Эмирге азырым,
Укюминъизге разыйым.
— Осман, якъынджа кель, — дей.
Йымшакъ давушенен сёйлей. —
Бу мекяндан авлакъта,
Чал къаялы дагъ якъта,
Чатал дере ичинде,
Номай сувнынъ четинде,
Буюк адждерха яшай,
Сувгъа зезрин ташлай.
Инсанлар ве айванлар,
Отлакълар ве аланлар,
Чегерлик ве орманлар,
Атта ёлда къалгъанлар
Ондан чеке чокъ азап,
Ильде артмакъта гъазап.
Ольдюрмекнинъ чаресин,
Тапарсынъмы экен сен.
Осман пельван сескенди,
Тенине къоркъу энди.
Лякин “пельван” ады бар,
Этмек олурмы инкяр?
— Адждерха къайда? — деди,
Еринден турды кенди,
Косьтердилер Шимальни,

Коксюне кьойды эльни.
Кене кылычын алды,
Ёлуна реван олды.
Дере, сувны кечкен сонъ
Сув башына еткен сонъ,
Артты юрек урмасы,
Кьоркьунчлы ерде турмасы.
Дирек устюне чыкьты,
Озюни далгъа сыкьты.
Бир вакъыт иль сарсытып,
Махлукъатны кьоркьутып,
Фышкьырып ве сызгьырып,
Къамыш, кьогъаны кьырып.
Аждерха етип кельди.
Ювасына ёнельди.
Дал салланды, кьалтырап,
Япракълары шалтырап,
Аякъ да тайды шу ан,
Санки кьаранлыкъ эр ян.
Сыптырылды директен,
Яныкъланды юректен.
Тюшти джаний сыртына,
Бакъалмады артына.
Лякин озюн джоймады,
Онъа белли макъсады,
Юрек сырыны сакълап,
Аждерханы кьучакълап,
Къулагъына узанды,
Озь кучюне базанды.
Эки эльнен сарылды,
Джаний исе дарылды.
Осман “пельван” сыртында,
Алып къачты артына,

Кете койнинъ ёлундан,
Насыл чыкъсын къолундан.
Осман исе эп къува
Кериде къалды юва.
Алны падиша коре,
Аскерге эмир бере.
Дей: — Кесинъиз ёлуны,
Сарынъ сагъ ве солуны,
Не япсанъыз, япынъыз
О джанийни атынъыз!
Кельсе, йыкъар эр ерни,
Атта таштан эвлерни.
Аскерлер ёлгъа чыкъа,
Джанийни урып йыкъа.
Ачувланып тепелер,
Парча-кесек этелер.
Бизим шу Осман Пельван,
Бойле тапа буюк нам.
Дей: — Нафиле яптынъыз,
Бу эдими ахтынъыз
Мен оны тири алда,
Башыны тутып къолда,
Шахкъа кетмекте эдим,
Эм косътермек истедим.
Шу арада падиша,
Бу сёзлерни эшите.
— Акъикъий пельван экен,
Енъильмез огълан экен,
Ваде берди, эм япты,
Бизни гъамдан къуртарды.
Элял олсун къазанчы,
Хазинеден бер акъчы,

Мал беринъ, девлет беринъ,
Не истеги бар корюнъ.
Истесе той япынъыз,
Сарайдан къыз тапынъыз,
Тойгъа мен баш олайым,
Ёлуна сафдаш олайым...
Осман джылыша огге,
Сонъра халкъкъа баш эге,
Тик котере кевдесин,
Тюшюне не демесин,
— Падишам, сизден арзум бар,
Халкъ менимчюн ифтихар:
Не де къазангъан олсам,
Сизден насыл мал алсам,
Эписин халкъкъа беририм,
Олар меним джигерим.
Риджам шудыр эфендим,
Энди кетейим кендим...
Узакъ ёлум мензилим,
Баарим, бир топ гулим.
Беклей, озю сабырсыз,
Эм пек дюльбер, къарарсыз...

* * *

Шу ола Осман Начар,
Керчек такъаткъа тола.
Эм кимсе этмей инкяр,
Акъикъий пельван ола.
Халкъ ичинде даркъала,
Батыр йгитнинъ ады,

Бахтлы вс зенгин ола,
Тола макъсад, мурады.
Къуда ёллай коюне,
Баарь бир топ гулюне.
Шавле энс эвине,
Ирише бульбулине.
Инсангъа энъ кереги,
Истек, ираде экен.
Бахткъа тола кокреги,
Сагъ ол дсй корьген, кечкен.

БАЛ КЪАЯ

Бир мекянный четинде,
Озеннинъ о бетинде
Ем-ешиль орман осе,
Шиддетли еллер эсе.
Эмен, курюч ве биклер...
Яш эм пек къарт тереклер.
Орманнынъ сол якъында,
Чатал Къая дагъында.
Учурумлы къая бар,
Астында озен, пек тар.
Эгер бакъсанъ тёпеге,
Къалпагъынъ тюше ерге,
Чевре-чети гурь орман,
Мында юресинъ зорнен.
Дагънынъ дёрт бир якъыны,
Эм де джаплар багърыны,
Бир тамам сарып алгъан,
Тек, сырым чыплакъ къалгъан.
О пек юксек учурым,
Истер къушлар учурынъ.
Эп бир анда къонмагъан,
Атта бир от олмагъан.
Орман, эм чыплакъ сырым,
Озен, къыр, ешиль килим
Бир байнынъ мультю ичюн,
Халкънынъ багъры къан толгъан.

Онынъ хызметчилери,
Ыргъат ве стимулери,
Балкъуртнен банд олгъанлар,
Асрагъан, бал алгъанлар.
Эм о келирли олгъан
Базар тюкянлар толгъан.
Бир кунъ икълим денъише,
Балкъуртлар да эрише.
Бегенмей иль авасын,
Ташлап кете ювасын.
Бир къалмадан эписи
Эм ёкъ ола чокъусы
Вира тёпеге учып,
Озен, ормандан кечип,
Сырымларгъа келелер,
Уймелеше, къоналар.
Балкъуртларнынъ саиби,
Коре олгъан гъайыбы
Не япмасын о бильмей,
Чырайы да ич кульмей.
Ачувлана, дарыла,
Тюшюнмектен ёрула:
— Ёкъса чечек етмейми?
Я, лезети кечмейми?
Денъишtimi табиат,
Ёкъса, оларда аят?
Бир шей анълап олмады,
Ильге деллял ёллады.
— Балкъуртларым бир къалмай,
Арды-сыра токъталмай.
Сепетлерим терк этти,
Къатмер къаягъа етти.

Топландылар бир ерге,
Адам чыкмагъан тѣрге.
Ким ярдым этсе онъар,
Адагъан чокъ малым бар.
Онынъ айткъан сѣзюне,
Гъамлы, яшлы козюне
Кимсе биле бакъмагъан,
Шай, ярдымджы тапмагъан.
Шу вакъытта койде бир,
Оксюз оськен генч факъыр,
Туварджы огълан олгъан,
Гъамдан череси солгъан:
Бу дюньяда тек озю,
Кечмей кимсеге сѣзю,
Малы ёкънынъ досту ёкъ,
Не анъласын къарны токъ.
Олгъан ёкъсул, серсери,
Къурумай манълай тери.
Гедже-кунъдюз чалышкъан,
Агъыр ишке алышкъан.
Бир де бир иш арагъан,
Кимни коръсе сорагъан.
Эмектир барлыкъ арджы
Сонъра олгъан туварджы
Джемаат малыны бакъкъан,
Кунеш догъмаздан къалкъкъан.
Орманларны, къырларны,
Терексиз байырларны,
Озен ве дерелерни,
Койден авлакъ ерлерни,
Чайырларны, багъларны,
От-оленли дагъларны...

Адым-адым кезинген,
Туварларнынъ изинден.
Чагълагъан чокъракъларны,
Ешерген отлакъларны
Гедже, куньдюз арагъан.
Тапалмаса сорагъан.
Шу дагъдаки ёлларны,
Кестирме сокъакъларны
Яхшы этип огренген,
Сакъынмай къоркъмай юрген.
Байнен олгъан адисе,
Деллял сеси эр кеске,
Барып ете тез анда
Туварджы тура танъда.
Тамам кузь маали эксн.
Орман сары шал орыткен.
Къушлар дженюпке къайта,
Турналар недир айта...
Огълан ала таягъын,
Къатты басып аягъын.
Айдай сыгъырларыны,
Кечип кой къырларыны.
Дере, ормандан оте,
Къатмер къаягъа сте,
Чевре-четни айлана,
Не япмасын ойлана.
Къаяларгъа козь эте,
Акълындан чокъ шей оте,
Юксек, чытырманы чокъ,
Чыкъмакънынъ чареси ёкъ.
Балкъуртлар авелене,
Эм юкселе, эм эне.

Коре йигит, напмалы,
Насыл чаре тапмалы?
Сыгъырларнынъ пешинде,
Тюшонджелер ичинде
Кечти куннинъ ярысы,
Ойлар балкъурт — орысы
Къарыша да келелер
Тынчлыкъны да болелер.
Огълан эр кунъ малларны,
Уйледе сувгъа ёллай.
Тойдургъан сонъ оларны,
Кене юкъары айдай.
Бирден онынъ башына,
Бойле бир фикир кельди.
Узанды дагъ ташына,
Бир ташны алды кенди.
Омузына алды да,
Кетти маллар артындан.
Эр кунъ агъыр олса да,
Таш чыкъарды сыртынен,
Сыгъырларнынъ тезеги,
Чамур ерине кечти.
Басамакънынъ озеги,
Ташнынъ тюбюнден осьтю.
Лякин иш яваш кете,
Корюне,
Чокъ йыл кечер
Огълан эп гъайрет эте,
Сыгъырлар чокъ сув ичер,
Кунълер кечти акъырын,
Дагъны-къырни ёл этти,
Тез чалышмакънынъ сырын

Тапты ве ниет этти.
Дереден кьогьаларны
Орды,
Эйбе токьуды,
Эки козьлю торбалары
Тизди, кьогьа чокъ эди.
Эпсини таш толдурып,
Агъызларын байлады.
Сонъ малларны дѣндюрп,
Сувгъа тараф айдады.
Сувгъа тойгъан сыгъыргъа,
Асты таш юкю эйбе,
Сонъра айдады кьыргъа,
Олар кеттилер огге.
Эки юз мал бир куньде
Эки юз эйбе юк алды.
Келип къая огюнде,
Эпси бирден токъталды,
Кучюк ташлы аланчыкъ,
Кесме ташларнен толды.
Эр бир сыгъыр-аммалчыкъ
Таш ташыды, ял алды.
Отлу ерлер, кельгенде,
Къанып-къанып едилер.
Котерилип, энгенде,
Сагъ ол, йигит, дедилер.
Чюнки не къадар юксек,
Чыкъсалар от-олен чокъ,
Бахыт кельди эгизек.
Эм иш кете, эм мал чокъ,
Сыгъырлар эп семире,
Акъшам тойып къайталар.

Корьген саиплери де
Эр кунь, “сагъ ол”, айталар.
Бу ал эр кунь бир кере,
Текрар олды уйледе.
Таш олмаса, кимерде,
Бекледилер сарп ерде.
Огълан исе эм гедже,
Эм де кундюз чалышты
Эмек олды эглендже,
Пишкинлешти алышты.
Бир къач он кунь ичинде
Басамакълар эп осьти.
Юксек сырым четинде
Къаягъа ёл тикленди.
Балкъуртчылар кельди де.
Балкъуртларны туттылар.
Сонъ ашагъы энди де,
Огъланны унуттылар.
Куньлер кечти арадан
Балкъуртлар эп сепетте.
Безип бойле ювадан,
Учты кетти.
Кене де
Къатмер къаягъа келип
Къондылар таш устюне,
Учып ормангъа энип,
Кирдилер таш астына.
Таш оюлып, чокътан-чокъ
Ювачыкълар япылгъан.
Темиз ава, чечек чокъ...
“Лезетли аш” тапылгъан.
Олар кене бир олды,

Юваларгъа кирдилер.
Таш багъры, “сепет” толды,
Огълан япкъан, бильдилер.
Баарь, яз бал топлады,
Балалады, арттылар.
Ильни шенълик къаплады,
Эм къоркъмадан яттылар.
Туварджынынъ ренки де,
Эм урбасы денъишти.
Устюндеки кюркю де
Эндамына келишти.
Фукъаре деген аддан,
Эбедиен къуртулды.
Нефисхорлар, къаядан
Сюрюнди ве йыкъылды.

АЛТЫН КЪАЛАЧ

Даа якъын девирде,
Ель эскенде чевреде.
Айшечик фурун якъа,
Янамы дей де бакъа.
Дакъкъа сайын о кыза.
Гонъюль беререк кыызгъа.
Айше ичерге чапа,
Хамырдан къалач япа.
Достлары беклей оны:
— Не олур, — дейлер сонъы.
Дюльбер назик къолларнен,
Къалач япты онларнен.
Сонъ фурунгъа итеди.
Пишмесини бекледи.
Къорнынъ устю къарарып,
Къалачлар да кыызарып,
Шу анъде пишип чыкъты,
Балалар ашап быкъты.
Чыкъкъанда сонъки къалач,
Балалар токъ, дегиль ач.
Котериле бир рузгяр,
Шамата тола азбар.
Къалач тыгъырып тюше,
Баллар, бакъынъ бу ишке.
Рузгяр оны итеклей.
Къалач токътамакъ бильмей.
Кете, къаршыда соба.

Къалач бираз токътала.
Артындан чапкъан баллар,
Корип токътайлар олар
Чалгъы-чагъана сеси.
Толгъан чевреси.
Ойнай къушлар, тавшанлар...
Динълей къорай, ювшанлар...
Балалар да къошулды.
Санки дерсинъ той олды.
Къалач кене тыгъырды.
Де токътады, де юрди.
Баллар чапты пешинден,
Хош оларакъ бу иштен.
Буюк терек расткельди,
Эпси о якъкъа дѣнди,
Къушлар къонгъан устюне,
Балта тийген коксюне.
Яшы чокътан юз элли.
Къарт олгъанындан белли.
Къаткъан, къопкъан къабугъы,
Яхшы дегиль сагълыгъы.
Кене къушларгъа мекян,
Мында тапалар имкян.
Йырламагъа, джошмагъа...
“Къарт къойнунда къалач бар”, —
Деген ата сѣзю бар:
Ойланды Алтын къалач,
Огде ёлу бир къулач.
Тюшюнджеси узанды.
Санки, туташып янды.
Терекке якъын кельди,
Айткъанын динъленъ энди:

— Аятта да ольчю бар.
Омюрлер олмай текрар.
Терек дюньядан кечер.
Бу аятны терк этер.
Бильгенлерин, сырларын,
Эм де бу кьуш йырларын,
Озюнен алып кетер,
Девран кечмишке отер
Эр шей гизлиге дёнер.
Ильге харабе энер...
Къалач пек чокъ сёйледи.
Балачыкълар динъледи.
Кене ёлны башлады.
Дере, кьырдан атлады.
Бакъса чагълай бир чокъракъ,
Ондан сылангъан топракъ.
Ады, Акъыл чокърагъы.
Якъа бильги чырагъын.
Къалач чокъракъкъа энди,
Сакъаллы къарткъа дёнди.
Деди: “Динъленъ балалар,
Тезден сувур авалар,
Бу да бир сыр, анъланъыз,
Сакъын хасталанманъыз.
Достларны севинъиз.
Ана-юрттыр эвинъиз.
Бильги чокърагъы чагълар.
Сыртында буюк дагълар...
Мында сыр мекияны чокъ,
Огренмесенъ, юрюш ёкъ,
Мени де япты эллер.
Джесюр, окъумуш эрлер.
Сизге косътердим чокъ сыр.

Кечтик озен, эм де кыр.
Бунъа Ватан денилир.
Багъ-багъчагъа коюлир.
Сизлер осип етсенъиз,
Насиатым кутьсенъиз,
Бильги чокърагъындан сув
Дегиль, бильги ичсенъиз,
Сонъ сырларны ачарсыз,
Аяткъа нур сачарсыз”.
Къарт бирден гъайып олды,
Еринде къалач къалды.
Текрар къалкъты, тыгъырды,
Балаларгъа багъырды:
— Сиз савлукънен къалынъыз,
Даима бир олунъыз!
Алдгъа кетти, ёл алды,
Балалар бакъып къалды.
Чокъракъ токътамай чагълай,
Къальплерге чокъ сыр багълай.
Окъуп огренмек керек.
Бильги, эр шейге терек.

МУНДЕРИДЖЕ

Инсаннынъ омюри.....	3
Лейлеклер.....	12
Бакъалар не ичюн вакъылдайлар?.....	22
Авджы огълан.....	27
Али ве аюв.....	37
Секиз яшымда.....	41
Медиханынъ тайчыгъы.....	45
Мантар пельван.....	49
Джийрен тай.....	53
Айнеджи бала.....	61
Тилъки ве тавшан.....	66
Ачалман.....	71
Папий голо.....	80
Эляллыкъ.....	86
Къаркызы.....	91
Торгъайлар.....	96
Икар.....	105
Эманет баба.....	118
Къоз эфсанеси.....	129
Мирас.....	153
Алтын эбе.....	171
Чатал юрек.....	185
Къара дагъ.....	205
Али Сердар насыл этип коктен айны аладжакъ олды.....	228
Къатмер гуль.....	257
Къулакъсыз.....	274
Сумбуль.....	282
Фукъаре Осман.....	297
Бал къая.....	307
Алтын къалач.....	315

Білял Мамбет
ДАГ ЧОКРАГИ

(Кримськотатарською мовою)

Обкладинка: Заслужений художник України А. Павлючек

ДК № 313 від 19.01.2001 р.

Підписано до друку 30.10.2008.
Формат 84 x 108 ¹/₃₂, Гарнітура „Dutch801 Cyril BT”.
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 20.
Тираж 1000 прим. Замовлення № 386

Видавництво „Тарпан”
Вул. Горького, 24/13, м. Сімферополь, 95006
Тел. (0652) 51-00-21
e-mail: tarpan2003@yandex.ru

ЧП Сосунович С.А.
96500, Україна, м. Саки, вул. Першотравнева, 14
(0652) 510-916, (0652) 510-893

ДИЗАЙН-СТУДИЯ
ИЗДАТЕЛЬСТВА ТАРПАН
(0652) 51 00 21